

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

OMTRENT DE JURIDISCHE TOELAATBAARHEID VAN SPONTANE STAKINGSACTIES

I. Probleemstelling

1. *De achtergrond : de gewijzigde aard en inhoud van de collectieve arbeidsrelaties*

In het afgelopen decennium werden aard en inhoud van de collectieve arbeidsverhoudingen grondig gewijzigd. Inderdaad, ten gevolge van de crisis in de arbeidsrelaties, die op het einde van de zestiger jaren aanving, en ten gevolge van de economische crisis, die erop aansloot, is het patroon van de collectieve arbeidsverhoudingen de facto ingrijpend veranderd. Als voorname kenmerk van dit nieuwe patroon geldt ongetwijfeld de predominerende rol gespeeld door het collectief arbeidsconflict. Zodoende steekt het nieuwe model van de collectieve arbeidsrelaties schril af tegen het vorige, waarin langs het permanent gestructureerd collectief overleg en langs het stelsel van de sociale programmatie om men erin geslaagd was de sociale vrede te organiseren. Het overwicht van de conflictsituatie op het streven naar het in stand houden van de sociale vrede wordt vooral geconcretiseerd in het hoge aantal conflicten die zich jaarlijks afspelen. Ten gevolge van de crisis in de arbeidsverhoudingen steeg evenwel niet enkel het aantal collectieve conflicten, doch het wezen en voorkomen van het arbeidsconflict zelf kregen andere dimensies. Zo ontwikkelen de meeste collectieve arbeidsgeschillen zich thans op het niveau van de onderneming, terwijl ze voor de crisis tot stand kwamen op het echelon van de bedrijfssector. Verder blijkt dat in de afgelopen periode van tien jaren de werknemers hun toevlucht hebben genomen tot nieuwe actiemiddelen of althans een hernieuwd gebruik maken van oude in vergetelheid geraakte actieprocedures (cf. staking met bezetting, in eigen beheer nemen van de onderneming, e.a.) Ten slotte wist binnen de vakorganisatie de «basis» zich een grotere betrok-

kenheid en inspraak te verzekeren bij het beslissen over het al dan niet aanvangen of voortzetten van de collectieve actie¹. Een rechtstreeks gevolg van deze «machtsverschuiving» binnen de vakorganisaties was en is de spectaculaire groei van het aantal «*spontane stakingsacties*»². Doorgaans onderscheidt men, wat de wijze van tot stand komen van de staking betreft, drie soorten stakingsacties : de regelmatige of reguliere staking, de spontane staking en de wilde staking³. De *regelmatige of reguliere* staking staat voor de door de vakorganisatie op het getouw gezette actie, waarbij de vredesplicht, de verzoeningsprocedure en de stakingsaanzegging in acht worden genomen ; de *spontane stakingsactie* daarentegen wordt wel door de vakorganisatie uitgeroepen of erkend maar draagt als fundamenteel kenmerk de miskennen van de vredesplicht, de verzoeningsprocedure en de stakingsaanzegging ; de *wilde staking* ten slotte respecteert evenmin als de spontane staking de vredesplicht, de verzoeningsprocedure en de aanzegging, maar verloopt volledig buiten de vakorganisatie om. Wanneer we het in deze korte studie hebben over spontane stakingsac-

¹ Wat de evolutie van het aantal conflicten betreft zie J. VAN DE KERCKHOVE, *Spontane stakingen en latente crisisverschijnselen*, studiedag Staking en Bedrijfsbezetting, B.V.V.A.-N.V.V.A., Antwerpen, 4-5 mei 1974, p. 93. Zie wat het sluiten van C.A.O.'s betreft en wat het collectief overleg aangaat G. DE BROECK, *Het collectief overleg, 30 jaar Belgische arbeidsverhoudingen*, Deventer, 1977, p. 114 ; zie ook J.D. REYNAUD, «Synthèse — Unité et diversité», in G. SPITAEELS, *La crise des relations industrielles en Europe*, Brugge, 1970, p. 211 e.v.

² Zie P. GEVERS, *Sociologische kanttekeningen bij een «ontregeld arbeidsbestel»*, *Leven met conflicten*, Ondernemen, 1977, p. 161.

³ Zie J. VAN DE KERCKHOVE, *Spontane stakingen en latente crisisverschijnselen*, studiedag Staking en Bedrijfsbezetting, B.V.V.A.-N.V.V.A., Antwerpen, 4-5 mei 1974, p. 91 ; zie ook J. PIRON en P. DENIS, *Le droit des relations collectives du travail en Belgique*, Brussel, 1970, p. 112-113.

ties dan bedoelen we zowel de spontane als de wilde staking.

2. *De kernvraag: mag deelname aan een spontane stakingsactie als fout aan de individuele werknemer worden aangerekend?*

Geconfronteerd met stakingsacties die de conventioneel (= bij wijze van collectieve arbeidsovereenkomst) uitgewerkte vredesplicht, verzoeningsprocedure en stakingsaanzegging niet in acht nemen, heeft de werkgever in een recent verleden meer dan eens gereageerd met het ontslag op staande voet van werknemers die «de leiding» hadden genomen van de spontane stakingsactie of die erbij betrokken waren. Immers, door het negeren van de conventionele geschillenregelingsprocedures ontstaat en groeit de spontane stakingsactie volledig buiten de traditionele kanalen en verliest de werkgever voor een groot stuk zijn impact op het collectieve conflict. Door zijn toevlucht te nemen tot de zwaarste sanctie, het ontslag op staande voet om dringende reden, laat de werkgever niet zozeer zijn afkeur blijken t.a.v. de staking in se als wel voor die vorm van stakingsactie, die de afspraken gemaakt tussen hem of zijn representatieve organisatie enerzijds en de representatieve werknemersorganisaties anderzijds, met voeten treedt. De arbeidsgerechten hebben tot hiertoe op uiteenlopende wijze gereageerd t.a.v. de gegrondheid van de door de werkgever verrichte afankingen. Bovendien moet duidelijk worden gesteld dat tot op heden slechts weinig ontslagen naar aanleiding van stakingen tot een rechterlijk optreden hebben geleid, zodat de jurisprudentie niet erg uitgebreid is⁴. Rekening houdend met de hierboven geformuleerde reserves, menen we toch te mogen stellen dat de rechterlijke uitspraken van het begin van de zeventiger jaren — d.i. onmiddellijk na het ontstaan van de crisis in de arbeidsverhoudingen — in beginsel de niet-nakoming van de vredesplicht en de verzoeningsprocedure als een foutieve handeling van de individuele werknemer (staker) aanrekenden. Spontane stakingsacties waren juridisch ongeoorloofd, de deelname eraan maakte een juridisch foutieve handeling uit waarop mogelijk een ontslag om dringende reden

als sanctie kon worden gesteld⁵. De recente rechtspraak lijkt genuanceerder en aarzelt bij wijlen niet om de deelnemers aan spontane acties van elke schuld vrij te spreken⁶. Hoe dan ook, de rechtsvraag waarmee de arbeidsgerechten geconfronteerd worden blijft dezelfde; deze rechtsvraag die meteen ook de kernvraag uitmaakt van de onderhavige korte studie luidt als volgt: in welke mate is een individuele werknemer juridisch gebonden door de bij collectieve arbeidsovereenkomst uitgewerkte vredesplicht, verzoeningsprocedure en stakingsaanzegging? Immers, enkel als voormelde conventionele bepalingen ook de individuele werknemer binden, kan hij aansprakelijk worden gesteld voor de niet-naleving ervan. Dus deelname aan een spontane stakingsactie zal enkel constitutief kunnen zijn voor dringende reden zo de individuele werknemer er juridisch toe gehouden is de verzoeningsprocedure, de stakingsaanzegging en de vredesplicht na te leven.

In deze beknopte studie staan bijgevolg de vragen naar de aard, de binding, de juridische afdwingbaarheid van de C.A.O.-bepalingen m.b.t. vredesplicht, verzoeningsprocedure en stakingsaanzegging centraal, alsmede de vraag naar de implicaties ervan op de beoordeling van het gedrag van de individuele werknemer (staker). Bijzondere aandacht gaat verder uit naar de verplichtingen die bij staking mogelijk rusten op die werknemers die binnen de onderneming met een vertegenwoordigende opdracht zijn bekleed (leden van de ondernemingsraad, comité voor veiligheid en gezondheid en syndicale afvaardiging).

II. *De vredesplicht: het essentiële bestanddeel van elke collectieve arbeidsovereenkomst waaraan de wetgever van 1968 geen juridische draagkracht gaf*

1. *De relatieve vredesplicht, wezenlijke obligatoire bepaling*

Uit de wettelijke omschrijving volgt dat de C.A.O. twee grote categorieën bepalingen omvat: de normatieve en de obligatoire⁷. Deze twee categorieën van

⁴ Dit fenomeen heeft o.i. een dubbele oorzaak: in de eerste plaats is er de houding van de sociale partners die er de voorkeur aan geven om zelf de collectieve betrekkingen te regelen ongeacht of het vreedzame dan wel conflictuele relaties betreft; voorts lijken de arbeidsgerechten doorgaans ook niet erg erop gebrand te zijn zich in deze problematiek te mengen; een aantal vrij recente uitspraken illustreren zulks. Zie J. VAN STEENBERGE, Collectief Arbeidsrecht 1970-1975, R.W., 1975-76, 1115; zie ook o.m. Arbrb. Namen (kortg.) 11 februari 1976, T.Soc.R., 1976, 302. De voorzitter van de rechtbank weigert in te gaan op het verzoek van de werkgever om een bevel tot uitdrijving te geven: Arbrb. Hasselt, 13 januari 1977, R.W., 1976-77, 2807, met noot van W. VAN GERVEN. De rechtbank stuurt aan op een regeling in der minne in een geschil tussen de werkgever en een lid van de ondernemingsraad die op zijn initiatief een staking had uitgeroepen.

⁵ Zie Arbh. Brussel, 5 februari 1973, T.R.Soc.R., 1973, 294; Arbrb. Charleroi, 29 oktober 1973, T.Soc.R., 1974, 141; Arbrb. Charleroi, 24 december 1973, T.Soc.R., 1974, 355.

⁶ Zie Arbrb. Brussel, 23 september 1977, *onuitg.*; Arbrb. Brussel 10 juni 1976, *Pro Justitia*, nr. 13, 1976; Arbrb. Charleroi, 28 maart 1977, *onuitg.* Deze beslissingen worden gecommuniqueerd in het artikel van J. GENNEN, J. Cl. BODSON en J.L. STALPORT, «Des grévistes devant les Tribunaux du Travail», *Bull. F.A.R.*, nr. 85-86, 1978, p. 19 e.v.

⁷ Art. 5 W. 5 december 1968 omschrijft de collectieve arbeidsovereenkomst als volgt: «De collectieve arbeidsovereenkomst is een akkoord dat gesloten wordt tussen één of meer werknemersorganisaties en één of meer werkgeversorganisaties of één of meer werkgevers en waarbij individuele en collectieve betrekkingen tussen de werkgevers en de werknemers in ondernemingen of in een bedrijfstak worden vastgesteld en de rechten en verplichtingen van de contracterende partijen worden geregeld.»

bepalingen vormen een uiting van het dualistisch karakter dat door de Belgische wetgever aan de C.A.O. werd gegeven⁸. Tot voor de totstandkoming van de C.A.O.-wet maakte de aard van de C.A.O. een belangrijk twistpunt uit in de doctrine. Sommigen lieten zich leiden door de wijze waarop de C.A.O. tot stand kwam en besloten meteen tot het contractuele karakter van de C.A.O.; anderen hadden vooral oog voor de gevolgen die de C.A.O. sorteerte ten aanzien van derden en opteerden voor de reglementaire aard van de «overeenkomst». De wetgever van 1968 heeft uitsluitend gebrach door naar Duits model een onderscheid in te voeren tussen normatieve en obligatoire bepalingen en aldus de dualiteit van de C.A.O. als oplossing te plegen⁹. De normatieve bepalingen geven aan de overeenkomst haar reglementair karakter. De obligatoire bepalingen daarentegen houden de rechten en de plichten in van de contracterende partijen; ze hebben enkel uitwerking tussen de overeenkomstsluitende partijen en geven aan de C.A.O. haar contractuele aard. Binnen de obligatoire bepalingen nemen de vredesplicht en de beïnvloedingsplicht een bijzondere plaats in. Beide bepalingen worden door een nagenoeg eensgezinde rechtsleer geacht te behoren tot de essentie zelf van de collectieve arbeidsovereenkomst. De C.A.O. heeft tot doel de arbeidsrelaties voor een bepaalde periode te stabiliseren; de vredesplicht en de beïnvloedingsplicht vormen de instrumenten die deze stabiliteit moeten helpen realiseren¹⁰. Zo komt men in deze conceptie gemakkelijk tot het besluit dat de vredesplicht en de beïnvloedingsplicht essentiële C.A.O.-bepalingen uitmaken¹¹.

⁸ Zie o.m. G. PIRON en P. DENIS, *Le droit des relations collectives du travail en Belgique*, Brussel, 1970, p. 66. Bij hun commentaar op de wettelijke definitie schrijven deze auteurs het volgende: «Cette définition fait apparaître la dualité de la convention collective, celle-ci peut contenir des dispositions normatives et des dispositions obligatoires.»

⁹ Zie Advies R.v.St., *Parl. Besch., Senaat*, 1966-67, nr. 148, p. 88 e.v.; A. MAZY, «Commentaar op de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités», *Arbeidsblad*, 1969, 227.

¹⁰ Zie M. DESPAX, *Conventions collectives, Traité de droit du travail*, VII, Parijs, 1966, p. 272, nr. 170; G. VANDERMEULEN, *De binding van de rechten en verplichtingen van de contracterende partijen bij een collectieve arbeidsovereenkomst, met inbegrip van een vergelijkende studie* (verhandeling) Brussel, 1975, p. 5 en 6.

¹¹ In het Duitse concept van collectieve arbeidsovereenkomst is de aanwezigheid van de vredesplicht trouwens de *conditio sine qua non* opdat er van een C.A.O. sprake kan zijn. Zie A. HUECK en H.C. NIPPERDEY, *Lehrbuch des Arbeitsrechts*, Berlin - Frankfurt, 1967, p. 308. Dit is waar althans voor de collectieve arbeidsovereenkomst zoals we die nu kennen. Voordat men tot een permanent collectief overleg kwam, was de C.A.O. niets anders als een «bestandsakkoord». Het was een pauze in het voortdurende conflict tussen werknemers en hun organisaties en het patronaat. Het realiseren van het permanent collectief overleg en de sociale programmatie veranderen de inslag van de C.A.O. De C.A.O. werd een instrument van conflictonderdrukking, een middel om de sociale vrede te helpen handhaven (zie o.m. M. STROOBANT, *Arbeidsrecht*, I, Brussel, 1974, p. 113 e.v.). Dit sluit niet uit dat thans ook nog bestands-C.A.O.'s tot stand kunnen komen. Dit zou het geval zijn voor de C.A.O.'s met betrekking tot de loonvoorwaarden (zie O. VAN ACHTER, *Arbeidsrecht en vrijheid van ondernemen*, II, thesis, Leuven, 1975, p. 417 en 418).

De vredesplicht maakt deel uit van de beperkingen die de sociale partners zelf in de mogelijkheid tot staken aanbrengen. De bepaling komt in de rechtsstelsels van de meeste (kapitalistische) landen voor onder verschillende benamingen: vredesplicht o.a. in Duitsland, no-strike clause in de Verenigde Staten en clause de paix sociale of truce clause in Frankrijk en Italië¹². De vredesplicht kan bij wet worden opgelegd — dit is o.m. het geval in Zweden en Engeland (onder de Industrial Relations Act) — of voortvloeien uit wettelijke beginselen. In laatste instantie verwijst de vredesplicht naar de regel «pacta sunt servanda».

Naar Duits voorbeeld is men in heel wat rechtsstelsels gekomen tot het maken van een onderscheid tussen de relatieve en de absolute vredesplicht¹³. De relatieve vredesplicht wordt doorgaans omschreven als de verplichting van de vakorganisatie om zich gedurende de geldingsduur van de C.A.O. te onthouden van enig pressiemiddel — aangewend — met de bedoeling de inhoud van de C.A.O. te wijzigen. De absolute vredesplicht houdt voor de vakorganisatie de verplichting in zich gedurende de overeengekomen periode te onthouden van welke actie ook ter ondersteuning van welke eis ook¹⁴. In het Duitse recht komt de absolute vredesplicht niet zelden voor in zuiver procedurele overeenkomsten, terwijl de relatieve vredesplicht eigen is aan de substantiële overeenkomsten. In het Belgische recht daarentegen neemt men aan dat de relatieve vredesplicht in beginsel impliciet aanwezig is in elke C.A.O.; hij behoort immers tot de essentie zelf van de overeenkomst. De absolute vredesplicht komt bij wijze van uitzondering slechts voor in bepaalde types van C.A.O.'s: de collectieve overeenkomsten met betrekking tot het toekennen van voordelen aan georganiseerden en de overeenkomsten m.b.t. het oprichten en stijven van de Fondsen voor Bestaanszekerheid. De vredesplicht in deze C.A.O.'s krijgt soms de benaming «sociaal-vredesclausule» mee¹⁵.

Bij wijze van synthese kunnen we dus stellen dat de vredesplicht in het Belgisch rechtsstelsel tot het obligatoir gedeelte van de C.A.O. behoort; zulks houdt in dat het een bepaling betreft die enkel geldt tussen de contracterende partijen (dit zijn de werkgever(s) of de werkgeversorganisatie(s) enerzijds en de werknemersorganisatie(s) anderzijds). De vredesplicht

¹² Zie G. GIUGNI, *The peace obligation, Industrial conflict — A Comparative Legal Survey*, o.l.v. B. AARON en K.W. WEDDERBURN, Londen, 1972, p. 128-130.

¹³ Dit is onder meer het geval in België, Nederland en Zweden waar dit onderscheid al dan niet in een wet werd vastgelegd.

¹⁴ Zie o.m. R. BLANPAIN, *De collectieve arbeidsovereenkomst en de vredesplicht*, Belgisch interuniversitair centrum voor sociaal recht, studiedag 23 mei 1964, Brussel, 1964, p. 7 tot 9; R. BLANPAIN, *Handboek van het Belgisch Arbeidsrecht*, I, *Collectief arbeidsrecht*, Gent, 1968, p. 341 nr. 511 e.v.; R. BLANPAIN, *De collectieve arbeidsovereenkomst*, Brugge, 1970, p. 38.

¹⁵ Zie J. AERTS, *Het voorbehouden van voordelen aan gesyndiceerde werknemers — onderzoek naar de wettelijkheid* (verhandeling), Leuven, 1967, p. 208.

is in beginsel relatief. Slechts in het kader van bepaalde types van C.A.O.'s verkrijgt hij een absolute draagkracht.

2. Het juridisch deficiënte statuut van de vredesplicht

Als obligatoire bepaling is de vredesplicht dus enkel bindend voor de partijen die de collectieve arbeidsovereenkomst hebben gesloten. In beginsel moeten dus de representatieve werknemersorganisaties en de gebonden werkgever(s) of werkgeversorganisatie(s) de sociale vrede respecteren in de mate en binnen de perken die ze zelf hebben vastgelegd. Werd de draagkracht van de vredesplicht in de collectieve overeenkomst niet nader gespecificeerd, dan is hij in beginsel relatief. Hij heeft m.a.w. enkel betrekking op de in de overeenkomst geregelde materies. Zo mogen de gebonden partijen, ondanks de relatieve vredesplicht, toch nog tot actie (staking of uitsluiting) overgaan in de volgende gevallen :

- 1) om een partij te verplichten een collectieve arbeidsovereenkomst na te leven ;
- 2) om een interpretatie van de C.A.O. te verdedigen die conform is met de tekst en de geest van de collectieve arbeidsovereenkomst ;
- 3) om hun solidariteit te betuigen met andere werknemers ;
- 4) om een geschilpunt te beslechten dat tijdens de bespreking voorafgaande aan het sluiten van de C.A.O. te berde is gekomen en dat geen nieuwe eis inhoudt ;
- 5) om zich te verdedigen tegen een actie van de tegenpartij¹⁶.

Zoals we het hierna zullen pogen aan te tonen berust de eerbiediging van de vredesplicht louter en alleen op de «welwillendheid» van de partijen bij de C.A.O. Inderdaad, uit de voorbereidende werkzaamheden bij de wet van 5 december 1968 blijkt duidelijk hoe zwaar de wetgever wel tilt aan het belang van de vredesplicht in de collectieve overeenkomst ; uit de wetsbepalingen zelf daarentegen treedt naar voren met welk juridisch deficiënt statuut dezelfde wetgever de obligatoire C.A.O.-bepalingen heeft bedacht¹⁷. Het juridisch gebrekkig statuut van de obligatoire bepalingen en dus ook van de vredesplicht vloeit in feite rechtstreeks voort uit de wettelijke en feitelijke immuniteit die de werkgevers- en werknemersorganisaties in het kader van de C.A.O.-wet genieten. Deze immuniteit heeft tot voorwerp de vorderingen tot uitkering van schadevergoeding wegens het niet-naleven van verplichtingen voortvloeiende uit een overeenkomst¹⁸. Zoals verderop moge blijken, wordt deze wettelijke vrijwaring

tegen aansprakelijkheid nog kracht bijgezet door het principieel ontbreken van rechtsbekwaamheid in hoofde van de representatieve vakorganisaties. Achtereenvolgens behandelen we de bekwaamheid in rechte op te treden als onderdeel van de «functionele rechtspersoonlijkheid» van de vakorganisaties, de «juridische (niet-)afdwingbaarheid» van de vredesplicht en de onrechtstreekse (in hoofdzaak financiële) binding van de vredesplicht.

a. De bekwaamheid in rechte op te treden als onderdeel van de functionele rechtspersoonlijkheid van de vakorganisaties

De vakorganisaties bezitten in de regel niet de rechtspersoonlijkheid. Bijgevolg zouden ze in beginsel volledig buiten het rechtsverkeer moeten blijven. Gelet op het belang en de belangrijkheid van deze organisaties heeft de wetgever gepoogd dit euvel te verhelpen. Hij nam zijn toevlucht tot twee technieken : de «functionele rechtspersoonlijkheid» en het invoeren van het begrip «representatieve of meest representatieve vakorganisatie». Beide technieken maakten het mogelijk de organisaties nauwer bij het socio-economisch leven te betrekken. De functionele rechtspersoonlijkheid is de naam die gegeven wordt aan de fragmentaire en beperkte rechtspersoonlijkheid die de wetgever in diverse wetten aan de (representatieve) vakorganisaties heeft toegekend. Functionele rechtspersoonlijkheid moet gezien worden als een geheel van bevoegdheden die het de grote organisaties mogelijk moeten maken een aantal functies te vervullen van sociale of economische aard¹⁹. Deze bevoegdheden vormen geen sluitend geheel ; men kan derhalve stellen dat het bezitten van rechtsbekwaamheid in hoofde van de vakorganisaties de uitzondering blijft en dat de afwezigheid van juridische bekwaamheid het principe uitmaakt. Enkel wanneer een wettelijke bepaling zulks uitdrukkelijk en ondubbelzinnig vermeldt, bezit de vakorganisatie de rechtsbekwaamheid. Zo bepaalt art. 4 van de C.A.O.-wet dat de vakorganisaties in het raam van deze wet over de *bevoegdheid beschikken om in rechte op te treden* (zowel als eiser dan als verweerder). Deze bepaling luidt als volgt :

«De organisaties mogen in rechte optreden in alle geschillen die uit de toepassing van deze wet kunnen ontstaan en ter verdediging van de rechten welke haar leden putten in de door haar gesloten overeenkomsten. Het optreden van de organisatie laat het recht van de leden onverkort om zelf op te treden, zich bij een

¹⁶ Zie J. PETIT, *De collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités*, Brussel, 1969, p. 36 nr. 49.

¹⁷ Zie verder.

¹⁸ Zie art. 4, lid 2, van de C.A.O.-wet.

¹⁹ Zie M. STROOBANT, *Arbeidsrecht*, I, Brussel, 1974, p. 87 ; H. LENAERTS, *Inleiding tot het Sociaal Recht*, Gent-Leuven, 1973, p. 335, nr. 233.

Deze theorie werd door de Raad van State toegepast in het arrest Moulin ; zie o.m. R.v.St., 9 december 1949, *Arr. R.v.St.*, 1949, p. 263, nr. 175 ; R.v.St., 28 maart 1949, *Arr. R.v.St.*, 1949, p. 32, nr. 227.

vordering aan te sluiten of in een geding tussen te komen.

Van de organisaties kan evenwel geen schadevergoeding wegens niet-eerbiediging van de uit de overeenkomst voortvloeiende verplichting worden gevorderd in de mate waarin zulks door de overeenkomst uitdrukkelijk is geregeld....»

Artikel 4 (lid 1 en 2) regelt dus de volgende materies : de bekwaamheid van de vakorganisaties om in rechte op te treden, de geschillen waarvoor deze bekwaamheid geldt en de principiële immuniteit van de vakorganisaties tegen vorderingen tot uitkering van schadevergoeding wegens de niet-nakoming van de C.A.O.-bepalingen.

De bekwaamheid om in rechte op te treden wordt door de wetgever duidelijk gezien als een corrolarium van de bekwaamheid overeenkomsten te sluiten²⁰. De vordering welke de werkgevers- of werknemersorganisaties kunnen instellen, zal haar rechtsgrond vinden in de rechten die hun ingevolge de wet toekomen en in de rechten welke hun leden putten in de door hen gesloten overeenkomsten. De woorden «*rechten die hun ingevolge de wet toekomen*» omvatten dus ook die rechten die uit de collectieve arbeidsovereenkomst voortvloeien. Uit de memorie van toelichting blijkt dat de wetgever zowel de individuele als de collectief normatieve bepalingen bedoelt wanneer hij het heeft over de «*rechten welke de leden van de ondertekenende organisaties putten uit de collectieve arbeidsovereenkomsten*»²¹. Van Compernelle oordeelt dat op grond van art. 4, eerste lid, onder meer de volgende vorderingen mogelijk zijn :

De vordering die de organisatie of de individuele werkgever kunnen instellen om te mogen deelnemen aan het sluiten van een C.A.O. ;

— een vordering betreffende de geldigheid van de C.A.O. wegens miskenning van een substantiële vormvoorwaarde, een gebrek in de toestemming, een strijdigheid met art. 9 of 10 van de wet ;

— een vordering tot ontbinding van de C.A.O. op grond van de niet-naleving van een C.A.O.-verplichting die niet expliciet vermeld moet zijn ;

— een vordering tot uitvoering in natura, maar moeilijkheden doen zich voor op het vlak van de praktische uitvoering van een eventuele vordering²².

Vandermeulen wijst op de dubbelzinnigheid die in het kader van de voorbereidende werkzaamheden bestaat ten aanzien van de toepassing van deze vorderingen op de obligatoire bepalingen (a. de vredesplicht). De grondslag van de dubbelzinnigheid is de tegenstrijdigheid tussen enerzijds de bewering dat de bekwaam-

heid in rechte op te treden een natuurlijk correlarium uitmaakt van de bekwaamheid verbintenissen aan te gaan en anderzijds de stelling als zouden de vorderingen van de ene organisatie tegen de andere op grond van de obligatoire bepalingen niet binnen de toepassingssfeer van dit artikel vallen²³. De meeste auteurs zijn dan ook de mening toegedaan dat de rechter kennis kan nemen van deze vorderingen in de mate dat art. 4 dit toelaat²⁴. Petit schrijft dienaangaande : «*Wat betreft de vorderingen die ingesteld worden door een organisatie wegens het niet-nakomen door een contracterende partij van haar aangegane obligatoire verplichtingen, kan van deze organisatie slechts schadevergoeding wegens het niet-naleven van de uit de overeenkomst voortvloeiende verplichtingen worden gevorderd in de mate dat zulks door de C.A.O. uitdrukkelijk is geregeld. Deze bepaling beperkt geenszins de bevoegdheid om in rechte op te treden*»²⁵. De partijen kunnen zelf niet beslissen of ze al dan niet in rechte kunnen optreden. Deze materie behoort tot de openbare orde.

b. De immuniteit van vakorganisaties tegen vorderingen tot betaling van schadevergoeding

Uit art. 4, lid 2, van de C.A.O.-wet volgt dat van de vakorganisaties enkel schadevergoeding wegens het niet-naleven van de uit de overeenkomst voortvloeiende verplichtingen kan worden gevorderd in de mate dat zulks door de overeenkomst uitdrukkelijk is geregeld. De immuniteit van de vakorganisaties betreft de vorderingen tot schadevergoeding die zouden worden ingesteld met als grondslag de artikelen 1142, 1146, 1155 en 1382 B.W. De onschendbaarheid strekt zich uit tot de individuele werkgever die de overeenkomst heeft gesloten. Bovendien betreft het uitsluitend de schadevergoeding die zou kunnen worden gevorderd binnen het niet-nakomen van de verplichtingen. Doch binnen deze grenzen is de immuniteit absoluut²⁶.

²³ Zie G. VANDERMEULEN, *De binding van de rechten en verplichtingen van de contracterende partijen bij een collectieve arbeidsovereenkomst, met inbegrip van een vergelijkende studie*, (verhandeling), Brussel, 1975, p. 54 in fine.

²⁴ Zie o.m. J. LE BRUN, *Convention collective et puissance publique*, bijdrage in 51ème Journée d'études Jean Dabin, Brussel, 1969, E17 ; W. VEROUGSTRATE, *De rechtspleging voor de nieuwe arbeidsgerechten*, Heule, 1971, nr. 17 ; J. PIRON en P. DENIS, *Le droit des relations collectives du travail en Belgique*, Brussel, 1970, p. 35 en 92 ; H. LENAERTS, *Sociaal Procesrecht*, Gent, 1968, p. 143 ; J. PETIT, *De collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités*, Brussel, 1969, p. 307, nr. 478 ; J. VAN COMPERNOLLE, o.c., p. 114.

²⁵ Zie PETIT, o.c., *ibidem*.

²⁶ Bij de hierna volgende beschouwingen maken we grotendeels abstractie van de praktische moeilijkheden die zich voordoen bij het in rechte afdwingen van de obligatoire bepalingen en meer bepaald van de sociale-vredesclausules. Deze praktische moeilijkheden vloeien voort uit de status van de vakorganisaties, die als feitelijke verenigingen over geen eigen patrimonium beschikken. De moeilijkheden hebben dan ook vooral betrekking op de tenuitvoerlegging van een eventuele rechterlijke beslissing.

²⁰ Zie *Parl. Besch., Senaat*, 1966-67, nr. 148, p. 11 en 12.

²¹ Zie *Parl. Besch., Senaat*, 1966-67, nr. 148, p. 13.

²² Zie J. VAN COMPERNOLLE, *Le droit d'action en justice des groupements*, Brussel, 1972, p. 112.

c. De afdwingbaarheid in rechte van de clausules tot vrijwaring van de sociale vrede

De arbeidsvredesclausules behoren tot het obligatoir gedeelte van de collectieve arbeidsovereenkomst. De vraag naar de afdwingbaarheid in rechte van deze clausules kan meer concreet als volgt worden omschreven. Kan een werkgever of een werkgeversorganisatie (partij bij C.A.O.) een werknemersorganisatie (partij bij C.A.O.) voor zover ze de staking heeft uitgeroepen of erkend, voor de rechter dagen ten einde deze te dwingen de vredesplicht na te leven²⁷. Deze vraag confronteert ons met het probleem van de uitgebreidheid van de bekwaamheid om in rechte op te treden van een werkgeversorganisatie of een individuele werkgever (partij bij een C.A.O.), wanneer een vakbond een obligatoire verplichting (vredesplicht) niet nakomt. In feite werd deze vraag hierboven reeds in abstracto beantwoord. De dubbelzinnigheid van de voorbereidende werkzaamheden deed de meerderheid der doctrine ertoe besluiten dat de rechter kennis mag nemen van de geschillen omtrent de obligatoire bepalingen in de mate dat art. 4, lid 2, zulks toelaat. Dit standpunt houdt in dat een vordering tot schadevergoeding enkel mogelijk is in de mate dat de collectieve arbeidsovereenkomst zulks expliciteerde²⁸. Toegepast op onze initiële vraag leidt deze stelling tot het volgende antwoord: de werkgeversorganisatie of de individuele werkgever zal in geval van staking, door de vakorganisatie uitgeroepen of erkend, slechts dan een vordering tot schadevergoeding wegens schending van de vredesplicht kunnen instellen, wanneer de mogelijkheid daartoe uitdrukkelijk in de collectieve arbeidsovereenkomst is voorzien. Wat de afdwingbaarheid in rechte van de arbeidsvredesclausules betreft menen we te mogen besluiten dat:

— de heersende opvatting van de doctrine is dat, gezien de dubbelzinnigheid van de parlementaire stukken dienaangaande, de vordering tot ontbinding en tot uitvoering van de C.A.O. op de obligatoire bepalingen en meer bepaald t.a.v. de vredesplicht niet van toepassing is;

— dat een vordering tot schadevergoeding wel mogelijk blijft maar enkel en alleen voor zover de mogelijkheid daartoe door de partijen in de overeenkomst uitdrukkelijk werd voorzien.

Ten aanzien van de vordering tot schadevergoeding speelt dus in beginsel de immuniteit door art. 4, lid 2,

²⁷ Idem sub 26.

²⁸ Het betreft enkel de schadevergoeding, die zou kunnen worden gevorderd wegens het niet-naleven van verplichtingen door de vakorganisaties aangegaan in het kader van de collectieve arbeidsovereenkomst. Andere gronden voor delictuele of quasi-delictuele aansprakelijkheid vallen buiten de immuniteit. Zie o.m. A. MAZY, «Commentaar op de wet van 5 december 1968 betreffende collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités», *Arbeidsblad*, 1969, 223; PIRON en DENIS, *o.c.n.* p. 36; VAN COMPERNOLLE, *o.c.*, p. 120.

van de C.A.O.-wet voorzien. Doch deze wettelijke immuniteit wordt nog verstevigd door een feitelijke immuniteit voortvloeiende uit het ontbreken van rechtspersoonlijkheid bij de vakorganisaties. Inderdaad, zelfs indien een werkgever of werkgeversorganisatie, zich beroepend op een expliciet beding in de C.A.O., schadevergoeding zou vorderen wegens de schending van de vredesplicht, dan nog zijn niet alle moeilijkheden van de baan. Vakorganisaties blijven feitelijke verenigingen en om deze reden zien heel wat auteurs het niet goed zitten hoe men een eventuele veroordeling tot schadevergoeding zal uitvoeren²⁹. Een andere reden houdt verband met het karakter van de collectieve arbeidsverhoudingen. Deze relaties zijn veeleer machtsverhoudingen, dan juridische verhoudingen. De machtsverhoudingen zullen dus mede bepalend zijn of op een gegeven moment de werkgever of de werkgeversorganisatie een dergelijke vordering zullen instellen.

Bij wijze van synthese kunnen we stellen dat de vredesplicht in beginsel de contracterende partijen bindt en niet de individuele werknemer. Ondanks het grote belang dat de wetgever hecht aan de vredesplicht als onderdeel van de C.A.O., heeft hij op een zeer gebrekkige manier het juridisch statuut van deze bepaling georganiseerd. De wettelijke en feitelijke immuniteit van de vakorganisaties maken elke vorm van afdwingbaarheid in rechte van deze bepaling, inclusief de beperkte afdwingbaarheid georganiseerd door art. 4, lid 2, C.A.O.-wet, inoperatief. De niet-naleving van de vredesplicht kan dus niet aangerekend worden, aan de vakorganisatie, partij bij de overeenkomst, en a fortiori ook niet aan de individuele werknemer. Immers, hij blijft in beginsel vreemd aan de rechten en de verplichtingen die de C.A.O.-partijen voor zichzelf hebben uitgewerkt. Rekening houdende met de vaststelling dat de vredesplicht in het kader van de wet van 1968 geen juridische bescherming kreeg, ondanks zijn fundamenteel belang in elke C.A.O., is het wellicht niet overdreven de vredesplicht te zien als een «reus op lemen voeten».

III. De clausules m.b.t. de verzoening: obligatoir of collectief normatief

De wet van 5 december 1968 houdende het statuut van de collectieve arbeidsovereenkomst en de paritaire comités legt weliswaar de basis voor de opsplitsing van de C.A.O.-bepalingen in individueel normatieve, collectief normatieve en obligatoire, maar wijst verder niet aan welke materies nu bij de diverse soorten bepalingen thuishoren. Het onderbrengen van een materie bij deze of gene soort bepaling is nochtans niet zonder belang, gezien het verschil in juridische binding en afdwingbaarheid dat het onderscheid tussen de diverse

²⁹ Deze bemerking maakt ook VANDERMEULEN, *o.c.*, p. 57.

soorten bepalingen kenmerkt³⁰. Het hoeft dus geenszins te verwonderen dat er binnen de rechtsleer soms grote meningsverschillen bestaan, wanneer het erop aankomt bepaalde clausules hetzij bij het normatieve, hetzij bij het obligatoire gedeelte van de C.A.O. onder te brengen. Vooral de grens tussen collectief normatief en obligatoir is soms moeilijk te trekken³¹. Opmerkenswaardig is hier het onderscheid in houding tussen de Belgische rechtsleer (en rechtspraak) en de Duitse rechtsleer en rechtspraak. De Belgische doctrine opteert in de meeste van deze grensgevallen voor het normatief karakter, terwijl de Duitse doctrine en jurisprudentie nagenoeg unaniem het obligatoir karakter aanvaardt³². Dit verschil in beoordeling is des te opvallender, wanneer men weet dat de Belgische wetgever het statuut van de collectieve arbeidsovereenkomst nagenoeg volledig naar Duits voorbeeld heeft uitgebouwd. Een materie waarvoor het nu moeilijk voorkomt uit te maken of ze bij de collectief normatieve bepalingen dan wel bij de obligatoire thuishoort, is die met betrekking tot de geschillenregelsprocedures of verzoeningsprocedures. Deze procedures kunnen het voorwerp uitmaken van : hetzij het werkingsreglement van een paritair comité, hetzij een speciaal met dit doel gesloten overeenkomst, hetzij een protocol toegevoegd aan een C.A.O., hetzij een C.A.O. houdende het statuut van de syndicale afvaardiging, hetzij ten slotte een C.A.O. houdende het toekennen van voordelen aan georganiseerden. De meerderheid van de Belgische doctrine opteert, in tegenstelling tot de Duitse rechtsleer en rechtspraak, voor het collectief normatieve karakter van de bepalingen m.b.t. de regeling van de collectieve geschillen³³. Enige aanwijzing daartoe, buiten de parlementaire werkzaamheden die aan de C.A.O.-wet voorafgingen, is het voorontwerp van wet Servais. In deze tekst, die in juni 1963 aan de Nationale Arbeidsraad werd voorgelegd voor advies, worden «de termijnen en modaliteiten van opzegging en bemiddelingsprocedure in geval van werkstaking of uitsluiting» als een collectief normatieve materie beschouwd³⁴.

Concluderen dat de verzoeningsprocedures steeds en altijd een collectief normatief karakter hebben, komt ons in de gegeven omstandigheid niet gepast voor. Inderdaad bij afwezigheid van een expliciete wettelijke

bepaling die de materie regelt, lijkt het ons aangewezen de kwalificering van de kwestieuze clausules afhankelijk te stellen van de wil van de contracterende partijen. De rechter moet dus o.i. per collectieve arbeidsovereenkomst en per geval zich uitspreken over de aard van de betrokken bepalingen. We moeten er dus verder rekening mee houden dat de verzoeningsprocedure nu eens een collectief normatief, dan weer eens een obligatoir karakter kan hebben.

IV. De juridische afdwingbaarheid van de bepalingen m.b.t. de verzoeningsprocedure

De situatie zal verschillen naar gelang men aan de verzoeningsclausules een obligatoir dan wel een collectief normatief karakter toekent. Beschouwt men deze bepalingen als obligatoir, dan kan dezelfde redenering worden gevolgd als voor de vredesplicht. We stelden echter vast dat de Belgische doctrine in tegenstelling tot de Duitse aanneemt dat de verzoeningsprocedures en de procedures tot geschillenregeling tot het collectief normatieve gedeelte van de overeenkomst behoren. Deze kwalificatie heeft belangrijke implicaties wat de afdwingbaarheid in rechte betreft. Principieel kan een werkgeversorganisatie of een individuele werkgever tegen een vakorganisatie die een staking heeft uitgeroepen of erkend zonder de verzoeningsprocedure in acht te nemen, de volgende vorderingen instellen : de vordering tot uitvoering van de C.A.O. wat de kwestieuze bepalingen betreft, een vordering tot schadevergoeding en een vordering tot ontbinding van de C.A.O. Laten we deze vorderingen even van naderbij beoordelen.

1. *De vordering tot uitvoering van de overeenkomst* : hoewel het de vakorganisatie van werkgevers of de individuele werkgever mogelijk is een dergelijke vordering in te stellen, kan men zich afvragen of zo'n vordering wel het resultaat kan opleveren dat ermee beoogd wordt. Gesteld dat de vordering leidt tot de veroordeling van de vakorganisatie, hoe zal deze veroordeling in de praktijk kunnen worden uitgevoerd ? Bovendien heeft de vordering tot uitvoering van een conciliatie hier een preventief karakter. Immers, als het open conflict eenmaal is ontstaan, heeft het nog weinig zin de vakorganisatie tot preventieve conciliatie te verplichten.

De vordering tot uitvoering lijkt ons dus om twee redenen in praktijk onbruikbaar te zijn :

1) de verplichting de conciliatieprocedure te eerbiedigen is een verbintenis om iets te doen of om iets niet te doen ; zoals bij elke verbintenis van die aard is de gedwongen uitvoering in natura ervan vrijwel onmogelijk ;

2) het preventief karakter van de verzoeningsregeling ; als het open conflict eenmaal ontstaan is, valt het niet meer te voorkomen.

³⁰ Inderdaad, de obligatoire bepalingen zijn in beginsel niet juridisch afdwingbaar, de collectief normatieve wel.

³¹ Inderdaad, beide bepalingen hebben betrekking op de collectieve arbeidsverhoudingen ; het is niet altijd duidelijk of de bepalingen enkel betrekking hebben op de (collectieve) verhoudingen tussen de contracterende partijen dan wel of ze de sfeer van de partijen te buiten gaan.

³² Zie G. DESOLRE, *Staking en bezetting in het Belgisch arbeidsrecht* — De recentste evolutie, *Bull. Inst. Arb.*, nr. 5, 1974, 100.

³³ Zie DESOIRE, o.c., *ibidem*.

³⁴ Zie voorontwerp van wet Servais, *Advies N.A.R.*, nr. 196.

2. De vordering tot schadevergoeding

Deze vordering is enkel bruikbaar voor zover in het obligatoir gedeelte van de overeenkomst een expliciete bepaling voorkomt die het de tegenpartij mogelijk zou maken in geval van niet-naleving van de verzoening een schadevergoeding te eisen. Is zulks niet het geval, dan speelt de immuniteit van de vakorganisatie. Bestaat er een expliciete mogelijkheid, dan moeten we dezelfde relativeringen aanbrengen wat de toepasbaarheid van deze bepalingen betreft, als dit het geval was hierboven voor de obligatoire bepalingen.

3. De vordering tot ontbinding van de arbeidsovereenkomst

Veeleer dan de toepassing van de bepalingen betreffende de conciliatie in rechte afdwingbaar te maken, sanctioneert deze vordering de niet-naleving ervan door een vakorganisatie of leden van een vakorganisatie. Wat de bruikbaarheid betreft menen we geen enkele belemmering te ontwaren; alleen zal de aanwending ervan door de werkgever weer in ruime mate afhankelijk zijn van de machtsverhoudingen die de collectieve arbeidsrelatie op een gegeven ogenblik en in een gegeven sector bepalen.

Het zou wellicht overdreven zijn om zoals we het deden voor de arbeidsvredesclausules ook voor de conciliatiebepalingen te besluiten tot een feitelijke niet-afdwingbaarheid. De ontbinding van de C.A.O. kan door de betrokken werkgeversorganisatie of de betrokken individuele werkgever steeds gevorderd worden, wanneer de procedure van verzoening of van geschillenregeling niet zou worden geëerbiedigd door een vakorganisatie. Hoewel het de werkgever dus onmogelijk is — feitelijk onmogelijk — in rechte af te dwingen, dan moeten we nochtans vaststellen dat het deze wel mogelijk is de niet-naleving van de verzoening of van de geschillenregelsprocedure in rechte te sanctioneren door voor de arbeidsrechtbank de ontbinding van de collectieve arbeidsovereenkomst te vorderen wegens de niet-eerbiediging van een aantal bepalingen ervan.

V. Beoordeling van de juridische toelaatbaarheid van de spontane en wilde acties.

We moeten een onderscheid maken tussen de spontane en de wilde staking, daar beide inhoudelijk enig verschil vertonen.

1. De spontane staking

Van de spontane staking hebben we beweerd dat het een staking betrof waarbij de voorschriften inzake vredesplicht, stakingsaanzegging en verzoeningsprocedure niet werden nageleefd maar die nog steeds de steun van

de vakorganisaties (of minstens één) bleef genieten³⁵. Wanneer we ons nu de vraag stellen naar de juridische toelaatbaarheid van deze actievorm, dan moeten we ons afvragen of deze staking door de niet-naleving van bovenvermelde voorschriften in rechte heeft gefaald. Deze evaluatie gaan we uitbrengen aan de hand van de resultaten van het onderzoek naar de binding en de afdwingbaarheid van deze bepalingen.

a) De niet-naleving van de vredesplicht

In hoofde van de individuele werknemer(staker). Wegens zijn deelname aan een spontane staking kan een individuele werknemer nooit de niet-eerbiediging van de vredesplicht worden aangewreven. Immers, zoals we het reeds ten overvloede hebben bevestigd is in de geest van de C.A.O.-wet de vredesplicht een zuiver obligatoire bepaling. Ze geldt tussen de contracterende partijen; elke individualisering ervan, ook deze door de rechter toegepast, is laakbaar³⁶.

In hoofde van de vakorganisatie. Voor zover de vakorganisatie de C.A.O. gesloten heeft, is ze moreel gebonden tegenover de werkgever of patroonsorganisatie, die als tegenpartij optrad. Uit het onderzoek van binding en afdwingbaarheid is gebleken dat er zowel juridische als feitelijke hinderpalen bestaan voor de juridische binding en afdwingbaarheid³⁷. De niet-naleving van de vredesplicht maakt dus in hoofde van de vakorganisatie geen juridisch foutieve daad uit.

b) De niet-naleving van de stakingsaanzegging en de verzoeningsprocedure

Twee hypothesen doen zich voor: ofwel behoren beide materies tot het obligatoire gedeelte van de C.A.O., ofwel behoren ze tot het collectief normatieve deel³⁸. Per collectieve arbeidsovereenkomst zal men moeten nagaan welke de situatie is van deze bepalingen. Veronderstellen we dat ze in een bepaalde C.A.O. behoren tot het obligatoir gedeelte, dan geldt dezelfde redenering als voor de vredesplicht. Individuele werknemer noch vakorganisatie gedragen zich juridisch foutief. De situatie verschilt echter zo de verzoeningsprocedure met inbegrip van de stakingsaanzegging het karakter vertonen van collectief normatieve bepalingen. Dan is de situatie de volgende:

In hoofde van de individuele werknemer(staker). De verzoeningsprocedures stellen regels op met het oog op de organisatie van de verzoening; het zijn gedragsregels waaraan de partijen bij de verzoening zich dienen te houden. Verzoeningsprocedures richten zich

³⁵ Zie supra.

³⁶ Zie R. ROELS, «La grève et ses conséquences sur les relations contractuelles», *J.T.Trav.*, 1977, p. 229 e.v.

³⁷ Zie supra.

³⁸ Immers zoals gezien zal de aard van de bepalingen m.b.t. de stakingsaanzegging en verzoeningsprocedure per C.A.O. worden onderzocht.

dus naar de partijen bij de verzoening : dus de werkgever of de patroonsorganisatie en de vakorganisaties. De individuele werknemer kan en mag dus nooit de niet-naleving van de verzoeningsprocedure worden aangewreven aangezien hij er niet door gebonden is.

In hoofde van de vakorganisatie. De vakorganisatie is wel gebonden door de verzoeningsprocedure ; door de spontane staking te steunen miskent ze deze verplichtingen. Gelet op ons besluit in vorig hoofdstuk, zijn we van oordeel dat de werkgever hier een vordering tot ontbinding van de C.A.O. kan instellen op grond van art. 1184 B.W. De rechter zal echter niet verplicht zijn de ontbinding uit te spreken.

2. De wilde staking

We hebben de wilde staking omschreven als de stakingsactie die de voorschriften inzake vredesplicht, aanzegging en verzoeningsprocedure niet respecteerde, doch niet werd gesteund door de vakbond³⁹.

De vakorganisatie kan bij wilde staking niet verweten worden bovenstaande voorschriften niet te hebben geëerbiedigd ; immers, de organisatie is volkomen vreemd aan de actie. Het enige wat men van werkgeverszijde aan de organisatie kan verwijten is dat ze te kort geschoten is in haar beïnvloedingsplicht tegenover haar leden. Maar aangezien deze plicht geen garantieverplichting is, blijft een niet-naleving ervan zonder juridische gevolgen⁴⁰. Ook de individuele werknemer gaat vrij uit ; zijn situatie immers is dezelfde als die van de werknemer bij spontane staking.

De hierboven verkondigde theses worden zoals gezien ook grotendeels door recente rechterlijke uitspraken bijgevallen.

VI. De spontane stakingsacties en de leden van syndicale afvaardiging, ondernemingsraad en comité voor veiligheid

De recente Belgische rechtspraak en rechtsleer maakt een onderscheid bij het beoordelen van de zware fout bij staking en bezetting tussen de leden van de syndicale delegatie (en de ondernemingsraad) en de andere werknemers die aan de staking of aan de bezetting hebben deelgenomen. Zo werd door de Arbeidsrechtbank te Charleroi geoordeeld dat enkel de leden van de syndicale delegatie een zware fout begaan door hun deelname aan een wilde of spontane staking. In de Franse rechtspraak kwam men tot de uitwerking van de «theorie des meneurs», waarbij een onderscheid

werd gemaakt tussen de leiders van de staking en de andere deelnemers aan de actie⁴¹. In het Duitse stelsel legt het «*Betriebsverfassungsgesetz*» aan de leden van de ondernemingsraad de plicht op om neutraal te blijven in geval van een arbeidsconflict⁴². Gaat het om een onrechtmatige stakingsactie, dan rust op hen de plicht om alles in het werk te stellen om de sociale vrede zo vlug mogelijk te herstellen.

Bovendien kennen de leden van alle raden van de onderneming de verplichting, voortkomende uit het vennootschapsrecht, om zich te onthouden van elke handeling die strijdig is met het belang van de onderneming⁴³.

Het is duidelijk dat in deze stelsels zich een tendens aftekent om de leden van de vakbondsdelegatie en de vertegenwoordigers van de werknemers in de ondernemingsraad bij het deelnemen aan collectieve acties strenger te beoordelen dan de gewone werknemers. In het Belgische en het Franse recht vloeit dit onderscheid voort uit de jurisprudentie, in Duitsland uit de bepalingen van de wet zelf. Enerzijds is er het vermoeden dat deze personen bij collectieve actie de leiding hebben van deze actie, anderzijds is er de overtuiging dat bij eventueel conflict het hun plicht is verzoenend op te treden ten einde het conflict zo vlug mogelijk op te lossen. De rol van de leden van de syndicale delegatie en de ondernemingsraad komt ter sprake, zodra de actie als *ongeoorloofd* wordt beschouwd. De vraag is of het jurisprudentiële onderscheid juridisch kan worden gegrondvest.

1. De leden van de ondernemingsraad en van het comité

a) *Het vermoeden dat ze de leiding hebben genomen van een collectieve actie.* Zie hieronder.

b) *De plicht verzoenend op te treden.* In tegenstelling tot de Duitse wetgeving die aan de leden van de ondernemingsraden specifieke en uitdrukkelijke verplichtingen oplegt in geval van arbeidsconflict, blijft de Belgische wetgeving stilzwijgend. De leden van de raad en van het comité hebben bevoegdheden die hen moeten toelaten deel te nemen aan de werking van het orgaan. Bovendien werd voor de leden een beschermend statuut uitgewerkt, dat hen moet toelaten hun taak in een zo groot mogelijke onafhankelijkheid uit te

⁴¹ Zie M. BONNECHERE, «'Protection de l'emploi' et Sauvegarde de la 'Propriété' Capitaliste», *Dr. Ouv.*, 1 juni 1975, p. 195.

⁴² Zie *Betriebsverfassungsgesetz*, par. 23 ; *Betriebsverfassungsgesetz*, 4e druk, par. 49, noot 16 ; *Betriebsverfassungsgesetz*, 13e druk, par. 40, noot 18 ; zie o.a. G. BOLDT, *Staking en uitsluiting in het Duitse recht, Staking en Uitsluiting*, Luxemburg, 1961, p. 134.

⁴³ Zie o.m. art. 13 C.A.O. 24 mei 1971 ; zie ook R. BLANPAIN, «Collectieve arbeidsovereenkomst betreffende het statuut van de syndicale afvaardiging van het personeel van de onderneming», *Arbeidsblad*, 1972, 776.

³⁹ Zie supra.

⁴⁰ De «beïnvloedingsplicht» is net als de «vredesplicht» een bepaling met een «morele» draagkracht ; de «doorvoeringsplicht» die in het «Duits» C.A.O.-stelsel het verlengstuk van de beïnvloedingsplicht vormt, bestaat in het kader van het Belgisch C.A.O.-recht niet.

oefenen⁴⁴. De leden van de ondernemingsraad hebben evenzeer het recht om aan een collectieve actie deel te nemen als de andere werknemers in de onderneming. Gezien het stilzwijgen van de wet zijn we samen met de W.R. beroep te Luik in zijn beslissing van 21 januari 1957⁴⁵ van oordeel dat de enige beperking die de leden van de ondernemingsraad en het comité treft, verband houdt met het beroepsgeheim waardoor ze gebonden zijn. Het lijkt vanzelfsprekend dat de leden van deze raden naar aanleiding van een collectieve actie niet de inlichtingen mogen verspreiden die ze gekregen hebben van de werkgever en waarvoor ze door het beroepsgeheim gebonden zijn.

2. De leden van de syndicale afvaardiging

a) *Het vermoeden dat ze de leiding hebben genomen van een collectieve actie.* Het feit voor een syndicale delegatie door de rechter te worden beschouwd als hebbende de leiding genomen van een ongeoorloofde collectieve actie — zij het spontane staking, zij het staking met bezetting — brengt voor deze syndicale afgevaardigden een grotere verantwoordelijkheid met zich. Ze worden door de rechter strenger beoordeeld dan een gewone werknemer. Het statuut van de syndicale afgevaardigde en de contradicties die erin vervat liggen, zijn wellicht in grote mate verantwoordelijk voor deze situatie. De syndicale afgevaardigde vertegenwoordigt het georganiseerd personeel in de onderneming, m.a.w. de syndicale afgevaardigde is de woordvoerder van het georganiseerd personeel bij de werkgever⁴⁶. Mag de werkgever en in tweede instantie de rechter daaruit afleiden dat de syndicale afgevaardigde de leiding heeft van elke syndicale actie die in de onderneming tot stand komt (al dan niet geoorloofd)? Geenszins! De leden van de syndicale afvaardiging en van de ondernemingsraden en comités hebben in geen enkel opzicht een hiërarchische superioriteit over de andere werknemers in de onderneming; evenmin hebben zij een mandaat gekregen van de andere werknemers; bovendien zou men nog moeten kunnen aantonen dat de leden van de afvaardiging de andere werknemers hebben aangespoord⁴⁷. Er zijn ons inziens geen valabele juridische argumenten voorhanden om te besluiten tot het creëren van een vermoeden dat de leden van de afvaardiging of van de ondernemingsraad

de leiding hebben genomen van de collectieve actie, al is die dan ook ongeoorloofd.

In zoverre men in het geval van bedrijfsbezetting met overname van de produktie zou kunnen bewijzen dat de feiten gepleegd zijn door de werknemers op aansporing van de syndicale delegatie, zouden de leden ervan eventueel strafrechtelijk kunnen worden vervolgd op basis van de mededaderschapsbepalingen van het Strafwetboek⁴⁸.

b) *De plicht verzoenend op te treden.* Om de rol en de houding van de syndicale delegatie in geval van collectieve conflicten beter te leren kennen moeten we rekening houden met drie contradicties eigen aan het statuut van de syndicale afgevaardigde:

1) Het feit dat de syndicale delegatie in de onderneming als vertegenwoordiger van het georganiseerd personeel en van de vakbond een eisende en vorderende rol heeft en het feit anderzijds dat de syndicale afgevaardigde in ondergeschikt verband werkt tegenover de werkgever;

2) een contradictie tussen het feit dat de syndicale delegatie in het raam van haar statuut vastgelegd in de C.A.O. van 24 mei 1971 de plicht heeft om samen te werken met de werkgever, wiens gezag zij dient te erkennen en anderzijds haar taak om in het kader van de «arbeiderscontrole» het gezag van de werkgever aan te vechten en een deel van zijn prerogatieven door de werknemers te laten overnemen;

3) contradictie tussen het feit dat de syndicale delegatie het georganiseerd personeel van de onderneming vertegenwoordigt en anderzijds dat hetzelfde orgaan de vakbond in de onderneming vertegenwoordigt.

De hierboven aangehaalde contradicties moeten ons toelaten de houding van de syndicale delegatie tijdens een arbeidsconflict beter te begrijpen⁴⁹. De rechter benadert de houding van de syndicale delegatie tijdens een collectieve actie aan de hand van de bepalingen betreffende vredesplicht en verzoeningsplicht in de collectieve arbeidsovereenkomsten. De verplichtingen die de rechter aan de syndicale delegatie oplegt in verband met het handhaven van de sociale vrede, spruiten voort uit een individualiseren van de vredesplicht en de bepalingen aangaande het in acht nemen van verzoeningsprocedures in geval van collectief conflict, bepalingen die behoren tot het obligatoir gedeelte van de collectieve arbeidsovereenkomst.

Twee zaken lijken ons duidelijk, een expliciete bepaling die de syndicale delegatie verbiedt tot staking over te gaan is niet te vinden. Wel zijn er correctionele bepalingen betreffende de collectieve geschillenregeling, waarin aan de syndicale delegaties verplichtingen worden opgelegd. Zoals uit de tekst van Desolre blijkt,

⁴⁴ Zie J. PIRON en P. DENIS, *De ondernemingsraden*, Brussel, 1972, p. 55 en 56.

⁴⁵ «La participation à une grève, d'un délégué du personnel au conseil d'entreprise ne constitue pas une faute grave; sa qualité de délégué crée pour lui une impossibilité normale de se désolidariser» (W.R. beroep Luik, 21 januari 1957, J.T., 1958, 260).

⁴⁶ Zie G. DESOLRE, «Staking en bezetting in het Belgisch arbeidsrecht — De recentste evolutie», *Bull. Inst. Arb.*, nr. 5, 1974, p. 103 e.v.; R. BLANPAIN, «Collectieve arbeidsovereenkomst betreffende het statuut van de syndicale afvaardiging van het personeel van de onderneming», *Arbeidsblad*, 1972, 763 e.v.

⁴⁷ Zie M. BONNECHERE, «Protection de l'emploi et Sauvegarde de la 'Propriété Capitaliste'», *Dr. Ouv.*, 1 juni 1975, p. 195.

⁴⁸ Zie supra.

⁴⁹ Zie DESOLRE, o.c., *ibidem*.

lopen de meningen nogal uiteen over de aard van deze bepalingen⁵⁰.

Merkwaardig in dit verband is een vonnis van de Arbeidsrechtbank te Brussel van 23 september 1977. De rechtbank moest een oordeel vellen over de geoorlooftheid van een spontane staking. De werkgever wreef de deelnemers aan de staking o.m. aan de verzoeningsprocedure niet te hebben nageleefd. Op dit argument antwoordde de rechtbank dat de verzoeningsprocedure behoorde tot het collectief normatief gedeelte van de C.A.O. Door deze bepalingen zijn de individuele werknemers slechts onrechtstreeks gebonden, via de syndicale afgevaardigde. Aangezien er in de betrokken onderneming geen syndicale delegatie bestond, waren de individuele werknemers niet door deze procedure gebonden. De spontane staking had geen ongeoorloofd karakter en het ontslag om dringende reden werd onwettig verklaard⁵¹. De stelling van het vonnis lijkt ons niettemin aanvechtbaar voor zover het als regel stelt dat, als een syndicale delegatie in een onderneming is opgericht, ook de andere werknemers gebonden zijn door de verzoeningsprocedure. Immers, deze thesis rust op de idee dat de leden van de afvaardiging met enig gezag of mandaat zouden zijn bekleed, een thesis waarvan we de ongegrondheid zojuist menen te hebben aangetoond.

We kunnen de Brusselse rechtbank daarentegen wel volgen, wanneer ze stelt dat de leden van de syndicale afvaardiging gebonden zijn door de bepalingen van de verzoeningsprocedure, voor zover die tot het collectief normatieve deel behoren tenminste. Inderdaad zijn we van oordeel dat inzake de gebondenheid van de syndicale delegatie door de verzoeningsprocedure het onmogelijk is in abstracto uitspraak te doen. De rechter die over een dergelijke materie een oordeel te vellen heeft, moet in eerste instantie de C.A.O.-bepalingen onderzoeken en nagaan in hoeverre de verzoeningsprocedure tot het collectief normatieve, dan wel tot het obligatoire deel behoort. Niet zelden komt men dan tot de vaststelling dat de procedure van geschillenregeling de twee soorten bepalingen door elkaar omvat. Het spreekt voor zich dat de leden van de syndicale delegatie enkel gebonden kunnen zijn door de eerste soort bepalingen. De bepalingen die betrekking hebben op de verzoening binnen de onderneming, zijn die welke betrekking hebben op het optreden van de syndicale afgevaardigde. Door deze bepalingen is de afgevaar-

digde gebonden. De rechter zal in concreto moeten nagaan of de C.A.O.-bepalingen hem een verplichting opleggen te verzoenen, dan wel hem de mogelijkheid en dus de keuze te verzoenen openlaten.

VII. Conclusies

1. De spontane staking (d.i. de stakingsactie die tot stand komt zonder eerbiediging van de aanzegging of verzoeningsprocedure) komt sedert de crisis van 1968 in de diverse sectoren van het bedrijfsleven in toenemende mate voor. In heel wat sectoren ligt het aantal spontaan tot stand gekomen acties zo hoog, dat men zonder meer mag gewagen van een verandering in conflictpatroon; alles lijkt er inderdaad sterk op dat in de afgelopen periode van tien jaar de spontane actie als nieuw conflictpatroon het oude conflictmodel van «de reglementaire staking» heeft vervangen. De vakorganisaties werden genooddaakt hun houding tegenover de spontane acties aan te passen. Tegenwoordig is deze evolutie reeds zover gevorderd, dat de spontane acties in de syndicale strategie van heel wat vakorganisaties een vaste plaats heeft gevonden. Immers, de spontane staking laat de vertegenwoordigers van de bonden toe te onderhandelen op ogenblikken dat de actie verder wordt gevoerd. Het gelijktijdig onderhandelen en actie voeren verstevigt uiteraard de onderhandelingspositie van de werknemersvertegenwoordigers bij verzoeningsoverleg.

2. Vóór 1968 lag het zwaartepunt van de collectieve arbeidsbetrekkingen op het niveau van de sector. Na 1968 verschuiven de conflicten van het sectorieel naar het ondernemingsniveau. Spontane acties ontstaan op het ondernemingsniveau; het collectief overleg moet volgen. De eisen die naar aanleiding van stakingen worden gesteld, liggen ook op het vlak van de onderneming. Het zwaartepunt van de collectieve arbeidsbetrekkingen heeft zich na 1968 ongetwijfeld steeds meer gelegd op het vlak van de onderneming, ten nadele van de sector.

Samen met het afschuiven van de conflicten van sector naar onderneming heeft zich ook binnen de vakorganisaties een machtsverschuiving naar de basis toe voorgedaan. De basis neemt zelf in vele gevallen het initiatief tot de actie.

3. De spontane acties fungeren als uitlaat- en veiligheidsklep. Uit sociologisch onderzoek bleek dat ons stelsel van arbeidsverhoudingen een systematische kanalisering van kwalitatieve naar kwantitatieve eisen in de hand werkt. Naar aanleiding van spontane of wilde acties komen er vaak eisen (van kwalitatieve aard) naar voren die langs de normale wegen van formulering van actieprogramma's nooit aan bod zouden kunnen komen. Spontane acties kunnen dus revelerend zijn voor bepaalde wantoestanden in ondernemingen. Vaak ook vormen deze acties uitingen van misnoegdheid over een

⁵⁰ Zie DESOLRE, o.c., *ibidem*.

⁵¹ Zie Arbrb. Brussel, 23 september 1977, *onuitg.*; zie in dat verband ook Arbrb. Charleroi, 28 maart 1977, *onuitg.*, zoals besproken in het artikel van J. GENNEN, J. Cl. BODSON, en J.L. STALPORT, «Des grévistes devant les Tribunaux du Travail», Bull. F.A.R., nr. 85-86, 1978, p. 19 e.v.

Ten aanzien van dit laatste vonnis geldt dezelfde kritiek als t.o.v. dat van de Arbrb. Brussel, 23 september 1973. We kunnen ons daarentegen ten volle aansluiten bij de stelling van de Arbrb. Brussel, 4 februari 1977, *J.T. Trav.*, 1977, 249, als zouden enkel en alleen de syndicale organisaties door verzoeningsprocedures gebonden zijn.

slechte of gebrekkige werking van de syndicale democratie. Als uitlaat- en veiligheidsklep behoort de mogelijkheid om spontane actie te voeren bijgevolg behouden te worden, daar ze rechtstreeks verband houdt met het beoefenen van inspraak en economische en sociale democratie.

4. Spontane stakingen en wilde stakingen maken in beginsel *geen* juridisch foutieve feiten uit. Dit betekent geenszins dat de juridische infrastructuur van de collectieve arbeidsbetrekkingen van die aard is dat ze dergelijke actievormen aanmoedigt of goedkeurt. Wel integendeel; deze infrastructuur met als kern de C.A.O.-wet van 1968 stelt alles in het werk om het behoud van de sociale vrede te bewerkstelligen en te stimuleren. Alleen beschikt het systeem niet over het juridisch arsenaal om sancties toe te passen op elementen die het nastreven van de sociale vrede komen verstoren. Het stelsel van collectieve arbeidsverhoudingen is m.a.w. wel conflict-onderdrukkend ingesteld, maar het ontbreekt hen aan de juridische middelen om op een wettelijke basis te kunnen sanctioneren. Inderdaad, de organisatie van juridische binding en vooral de juridische afdwingbaarheid van de C.A.O.-bepalingen die het behoud van de sociale vrede moeten verzekeren, is deficiënt. De bewaring en de handhaving van de sociale vrede gedurende lange perioden (bv. periode 1960-1968) berustte dan ook volledig op het gezag en de invloed van de grote vakorganisaties op hun leden. In deze periode werkte het stelsel van collectieve arbeidsbetrekkingen vlot en goed. Toen het syndicaal gezag ter discussie werd gesteld en toen er zich binnen de vakbonden een verschuiving van de macht naar de basis toe voltrok, begon het systeem van collectieve betrekkingen te wankelen op zijn grondvesten. Immers, in het stelsel dat moest zorgen voor de handhaving van de arbeidsvrede was het syndicale sluitstuk weggefallen, alleen het deficiënte juridische luik bleef over. Dit luik omvatte niet de juridische middelen om het behoud van de sociale vrede te verzekeren.

5. In geval van spontane stakingsactie kunnen de betrokken vakorganisaties niet aansprakelijk worden gesteld voor de niet-naleving van de vredesplicht; de tegenpartij, hetzij de ondertekenende werkgeversorganisatie hetzij de ondertekenende werkgever (of werkgevers), kan juridisch niets ondernemen om de naleving te krijgen. Wel zou men van werkgeverszijde voor de rechter de ontbinding van de collectieve arbeidsovereenkomst kunnen vorderen voor de niet-naleving door de vakorganisatie van de verzoeningsprocedure. Althans voor zover deze verzoeningsprocedure behoort tot het collectief normatief gedeelte van de collectieve arbeidsovereenkomst. We hebben er echter op gewezen dat de rechter niet noodzakelijkerwijze de ontbinding van de overeenkomst moet uitspreken. Bij een «wilde staking» heeft de vakorganisatie niet de

minste schuld daar ze volledig vreemd blijft aan de actie. Immers, de beïnvloedingsplicht wordt niet aangevuld door een doorvoeringsplicht; bovendien bezit de beïnvloedingsplicht niet het karakter van een garantieplicht. Het betreft een louter «morele» regel.

6. Ook de individuele werknemer, die aan de spontane of wilde staking heeft deelgenomen, stelt geen foutieve daad door vredesplicht en verzoeningsprocedure niet na te leven. Het betreft immers obligatoir of collectief normatieve bepalingen, waardoor hij geenszins gebonden is. De rechter die deze verplichtingen individualiseert ten einde de werknemer te kunnen sanctioneren, handelt in strijd met de geest zelf van de C.A.O.-wet. Niet de staking, waaraan de gesanctioneerde werknemer heeft deelgenomen is ongeoorloofd, maar wel de verkrachting van de wet door de rechter. Dezelfde opmerking geldt o.i. ten aanzien van de technieken toegepast in C.A.O.'s met betrekking tot de fondsen voor bestaanszekerheid of voordelen aan georganiseerden. Deze technieken bestaan eveneens in een individualiseren van de vredesplicht. In het kader van de huidige wetgeving de vredesplicht als een individuele verplichting omschrijven is een verantwoordelijkheid die de wetgever duidelijk op de schouders van de vakorganisaties heeft willen leggen, afwentelen op het individu.

7. Wat de aansprakelijkheid van de syndicale afvaardiging betreft, is het ongeoorloofd zonder enige nuancering te stellen dat de leden van de syndicale afvaardiging worden vermoed de leiding te hebben genomen van een spontane actie. Er bestaat geen enkele wettelijke of conventionele grondslag voor dit vermoeden. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat de leden van de syndicale afvaardiging optreden als vertegenwoordigers van de stakende massa, noch dat er bij het voeren van syndicale actie enige vaste hiërarchie onder werknemers bestaat. Voor zover bij wilde of spontane acties de vredesplicht of de verzoeningsprocedure niet wordt nageleefd, is de aansprakelijkheid van de leden van de afvaardiging ook beperkt. Wat de vredesplicht betreft komt deze zelfs nooit ter sprake daar de afgevaardigden als individuele werknemers niet door een obligatoire bepaling gebonden kunnen zijn. De situatie is enigszins anders wat de verzoeningsprocedure betreft. De leden van de syndicale afvaardiging zijn door de verzoeningsprocedure gebonden in de mate dat deze het orgaan van de syndicale delegatie aangaat en voor zover het collectief normatieve bepalingen betreft. Enkel onder deze voorwaarden kan de werkgever disciplinair optreden tegen de leden van de afvaardiging. De rechter zal in deze gevallen tenslotte moeten oordelen wat primordiaal is in de hoofdpoddracht van de syndicale afgevaardigde: m.a.w. hij zal moeten nagaan of de afgevaardigde beter de belangen van de georganiseerde werknemers verdedigt door verzoenend op te treden dan wel door zijn steun te verle-

nen aan een mogelijk gerechtvaardigde spontane actie. De feitenrechter zal hier het laatste woord hebben.

8. Niets is minder geoorloofd tenslotte dan het onderscheid geoorloofde/ongeoorloofde staking, voor zover het berust op het onderscheid regelmatige, spontane of wilde staking. We hebben immers aangetoond dat de niet-naleving van de vredesplicht, aanzegging en verzoeningsprocedures geen foutieve handelingen konden uitmaken ; dat noch de vakorganisaties, noch de individuele werknemer aansprakelijk konden worden gesteld voor hun deelname of steun aan dergelijke acties.

Deze vaststelling brengt met zich mee dat we in staat zouden moeten zijn om de grens tussen «recht op staken» en vrijheid om te staken een stuk te verleggen, zodat een aantal stakingen die ressorteerden onder het stelsel van de vrijheid, nu kunnen vallen onder de normale uitoefening van het subjectief recht tot staken. Dit betekent ook dat er binnen het recht en binnen het juridisch stelsel van collectieve arbeidsbetrekkingen een plaats is voor acties van ongeorganiseerden, voor zover deze hun toevlucht nemen tot het stakingswapen.

Marc RIGAUX

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 6 OKTOBER 1978

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Sury

Advocaat-generaal : de h. Colard

Advocaten : mrs. Houtekier en De Bruyn

**Huwelijk—Gezinswoning—Huurwoning—Opzegging
aan één echtgenoot—Zonder uitwerking—Eis tot geldig-
verklaring—Ondeelbare vordering**

Het recht op de huur van het onroerend goed dat het gezin geheel of gedeeltelijk tot voornaamste woning dient, komt aan beide echtgenoten gezamenlijk toe.

Daaruit volgt dat beide echtgenoten een gelijk en onverdeeld recht op de huur bezitten.

Derhalve zal de opzegging die slechts aan één van de echtgenoten is betekend, zonder uitwerking blijven en moet de eis tot geldigverklaring van de opzegging die slechts tegen één van hen is ingesteld, niet ontvankelijk worden verklaard, daar anders in beide gevallen de huur ten voordele van de andere echtgenoot en derhalve van het gezin zou blijven bestaan.

S. t/L

Gelet op het bestreden vonnis, op 29 juni 1977 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 212, 213, 214, 215, 219, 224, 1197, 1200, 1203, 1206, 1207, 1217, 1218, 1220, 1222, 1304, 1398, 1736, 1762, 1984 en 1985 van het Burgerlijk Wetboek, zoals gewijzigd door de wet van 14 juli 1976,

doordat het vonnis de door verweerder aan eiser gegeven opzegging van huur tegen 1 juni 1977 geldig en van waarde verklaart en voor recht zegt dat met toepassing van artikel 6, § 1, vierde lid, 1°, van de wet van 10 april 1975, de wettelijke huurverlenging die eiser geniet ingetrokken wordt, op grond : dat eiser inroept dat de procedure, in strijd met de

bepalingen van het nieuw artikel 215 van het Burgerlijk Wetboek, eenzijdig tegen hem werd gevoerd, nu ook zijn echtgenote in het geding had dienen te worden betrokken aangezien het gehuurde huis de gezinswoning is van eiser en zijn echtgenote ; dat deze bepaling echter de bescherming van de rechten van de medeëchtgenoot beoogt voor het geval deze door de handelingen van zijn huwelijkspartner, en meer bepaald in verband met de woning benadeeld zou worden ; dat de opgeworpen nietigheid van de gegeven opzegging en de ingestelde vordering dienaangaande, nu ze alleen tegen eiser werd ingesteld, relatief en facultatief is ; dat er niet de minste slechte verstandhouding tussen eiser en zijn echtgenote heerst zodat moet worden aanvaard dat zijn echtgenote op de hoogte was van het geschil betreffende de gezinswoning en zij blijkbaar haar echtgenoot liet handelen ter behartiging van het gemeenschappelijk belang, zodat de vordering wel ontvankelijk is,

terwijl, eerste onderdeel, de door verweerder gegeven opzegging voor de door eiser en zijn echtgenote gehuurde gezinswoning alleen aan eiser en niet aan zijn echtgenote was gegeven ; nu de huur aan eiser en zijn echtgenote gezamenlijk toebehoorde, het vonnis ten onrechte deze aan eiser alléén gegeven opzegging tegen hem geldig en van waarde verklaart ; daardoor de bescherming van de gezinswoning wordt miskend (schending van de artikelen 212, 213, 214, 215, 224, 1197, 1200, 1203, 1206, 1207, 1217, 1218, 1220, 1222, 1398, 1736 en 1762 van het Burgerlijk Wetboek) ;

tweede onderdeel, de door het nieuw artikel 215 van het Burgerlijk Wetboek verleende bescherming niet alleen tussen echtgenoten, maar ook door een echtgenoot, met name eiser, tegen derden kan worden ingeroepen en het door eiser ondergane nadeel voldoende blijkt uit de geldigverklaring van de opzegging die alleen te zijnen laste werd uitgesproken (schending van de artikelen 212, 213, 215, 224 en 1304 van het Burgerlijk Wetboek) ;

derde onderdeel, het feit dat de echtgenote van eiser op de hoogte zou zijn geweest van het geschil en eiser zou hebben laten procederen, niets afdoet aan het feit dat de opzegging ook aan haar persoonlijk had moeten worden betekend ; het vonnis niet vaststelt dat eiser van zijn echtgenote volmacht had gekregen (schending van de artikelen 212, 213, 214, 215, 219, 224, 1984 en 1985 van het Burgerlijk Wetboek) ;

Overwegende dat de door artikel 215, § 2, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek bepaalde verplichting, die van dwingend recht is, met name de opzeggingen, kennisgevingen en exploten betreffende de huur van het onroerend goed, dat het gezin geheel of gedeeltelijk tot voornaamste woning dient, aan elk van de echtgenoten afzonderlijk te zenden of te betekenen, wordt opgelegd aan de persoon die dit goed aan de echtgenoten verhuurt ;

Overwegende dat, nu artikel 224, § 1, 1, van voormeld wetboek enkel de handelingen beoogt die «door een van de echtgenoten» worden verricht met overtreding van de bepalingen van artikel 215, het geen toepassing kan vinden wanneer, zoals ten deze, de handeling uitsluitend door een derde, de verhuurder, werd gesteld ;

Overwegende dat, hoewel de wetgever niet uitdrukkelijk een sanctie heeft bepaald ingeval de verhuurder voormelde verplichting niet nakomt, uit de in artikel 215, § 2, eerste lid, bepaalde regel, — luidens welke het recht op de huur van het onroerend goed, dat het gezin geheel of gedeeltelijk tot voornaamste woning dient, «aan beide echtgenoten gezamenlijk» behoort — echter volgt dat beide echtgenoten een gelijk en onverdeeld recht op de huur bezitten ; dat derhalve, wanneer de opzegging enkel aan één van de echtgenoten werd betekend, zij zonder uitwerking zal blijven, en wanneer de eis tot geldigverklaring van de opzegging enkel tegen één van hen werd ingesteld, hij niet ontvankelijk moet worden verklaard ; dat immers zoniet, in beide gevallen, de huur ten voordele van de andere echtgenoot en derhalve van het gezin zou blijven bestaan ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis, behalve in zoverre het hoger beroep en het incidenteel hoger beroep ontvankelijk worden verklaard, en over eisers tegenvordering uitspraak wordt gedaan ;

Beveelt dat melding van dit arrest zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan en zegt dat erover door de feiten-rechter zal worden beslist ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Oudenaarde, zitting houdend in hoger beroep

NOOT—Vgl. Y. DE KOCK en J. DE LAT, «De bescherming van de gezinswoning», *Jura Falconis*, 1976-77, 378 ; J. PAUWELS, *Rechten en plichten van gehuuden*, Leuven, Acco, 1977, nr. 216, p. 160 ; G. BAETEMAN, «Het primair huwelijksstelsel», in W. DELVA, rede, *Het nieuwe Belgische huwelijksvermogensrecht*, Gent, 1978, p. 94-95, nr. 98.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 15 DECEMBER 1978

Eerste voorzitter : de h. Wauters

Raadsheer-rapporteur : de h. Boon

Advocaat-generaal : de h. Ballet

Advocaten : mrs. Bützler en Van Hecke

Gewijsde—Handelspraktijken—Vordering tot staking en vordering tot schadevergoeding gegrond op dezelfde feiten.

Nadat de voorzitter van de rechtbank van koophandel, rechtdoende zoals in kort geding op een eis tot staking in het kader van de wet van 14 juli 1971, zich onbevoegd heeft verklaard met de overweging dat de aan de verweerder verweten handeling — het leveren van bier aan een caféhouder, wetend dat deze jegens een brouwer een contractuele afnemingsverplichting had —, niet als oneerlijke mededinging kan worden aangemerkt, kan de rechtbank, rechtdoende op een eis tot schadevergoeding wegens de feiten die aanleiding gaven tot de beschikking van de voorzitter, niet zonder in tegenspraak te komen met die beschikking beslissen dat de verweerder handelde als derde-medeplichtige en een quasi-delictuele fout beging. Feiten van latere datum dan die welke tot de beschikking aanleiding gaven, zijn echter, hoewel van dezelfde aard, andere feiten, waarvoor het gezag van gewijsde van de beschikking niet kan worden opgeworpen.

S. t/ G. en N.V. M.

Gelet op het bestreden arrest, op 8 juni 1977 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1319, 1320, 1322, 1350, in het bijzonder 3°, van het Burgerlijk Wetboek, 23 tot 28 van het Gerechtelijk Wetboek, 3 van het koninklijk besluit nr. 55 van 23 december 1934, en/of 55 tot 59 van de wet van 14 juli 1971 op de handelspraktijken en, voor zoveel als nodig, 97 van de Grondwet,

doordat het arrest de vordering van verweerder ontvankelijk verklaart en eiser veroordeelt tot betaling van een schadevergoeding omdat hij een quasi-delictuele fout zou hebben begaan en doordat het arrest, om de conclusie van eiser, waarin hij uiteenzette dat het Hof van Beroep te Luik bij arrest van 13 maart 1972 reeds had beslist dat eiser geen onrechtmatige daad had gepleegd, te beantwoorden, beslist : «dat appellant (thans eiser) tevergeefs de kracht van gewijsde (door hem betiteld non bis in idem) van het arrest van 13 april 1972 van het Hof van Beroep te Luik inroept, wijl dat arrest de grond van huidige betwisting niet beslecht heeft, uitspraak doende in hoger beroep betreffende een beschikking in kort geding»,

terwijl, eerste onderdeel, het arrest van 13 april 1972 geen uitspraak deed in hoger beroep betreffende een beschikking in kort geding, doch betreffende een beschikking van de voorzitter van de rechtbank van koophandel, rechtsprekend volgens de regels van de rechtspleging in kort geding, zodat het arrest de bewijskracht van het arrest van het Hof van Beroep te Luik van 13 april 1972 miskent (schending van de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek) ;

tweede onderdeel, in het arrest van het Hof van Beroep te Luik van 13 april 1972 de voorzitter van de rechtbank van koophandel onbevoegd werd verklaard op grond : «dat de voorzitter van de rechtbank van koophandel, rechtsprekend volgens de regels van de rechtspleging in kort geding, alleen bevoegd is een verbod op te leggen of kennis te nemen van een vordering tot ophouden, wanneer de geïncrimineerde feiten, omdat zij strijdig zijn met de eerlijke gebruiken en daden van oneerlijke mededinging inhouden, van die aard zijn dat ze een vordering in verantwoordelijkheid op basis van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek rechtvaardigen ; dat in casu appellant (thans eiser) bieren en waters Artois verkocht in voorgenomen gemeenten, wetende dat geïntimeerde er de exclusieve afzet had ; dat zijn handelwijze echter niet als een oneerlijke mededinging kan worden bestempeld ; dat hij geen

onrechtmatige daad heeft gesteld door contractbreuk te plegen, daar hij door geen enkele verbintenis verbonden was, noch tegenover geïntimeerde (thans verweerder) noch tegenover de brouwerij Artois ; dat appellant (thans eiser) evenmin een onrechtmatige daad heeft gesteld als medeplichtige van een contractbreuker daar benutten van andermans contractbreuk zonder verzwarende omstandigheden niet als een onrechtmatige daad beschouwd dient te worden ; dat geïntimeerde (thans verweerder) het bewijs van het bestaan van dergelijke verzwarende omstandigheden niet bijbrengt of aanbiedt zodanig bewijs te leveren», zodat dat arrest van 13 april 1972, om de voorzitter van de rechtbank van koophandel onbevoegd te verklaren, wel degelijk de grond van de huidige betwisting heeft onderzocht en beslecht, zodat het arrest ook desbetreffend de bewijskracht van het arrest van 13 april 1972, tussen partijen gewezen, miskent (schending van de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek) alsmede het gezag van gewijsde van dat arrest (schending van de artikelen 1350, meer bepaald 3°, van het Burgerlijk Wetboek en van de artikelen 23 tot 28 van het Gerechtelijk Wetboek) ;

derde onderdeel, de bestreden beslissing, door te oordelen dat een arrest uitspraak doende in hoger beroep betreffende een beslissing van de voorzitter van de rechtbank van koophandel, kennis nemende van de zaak met toepassing van artikel 3 van het koninklijk besluit nr. 55 van 23 december 1934, tot bescherming van de voortbrengers, handelaars en verbruikers tegen zekere handelwijzen strekkende tot het verdraaien van de normale voorwaarden van de mededinging, en/of van de artikelen 55 tot 59 van de wet van 14 juli 1971 op de handelspraktijken, uitspraak doet in hoger beroep van een beschikking in kort geding, deze wetsbepalingen miskent aangezien zij precies vermelden dat de vorderingen niet ingesteld worden in kort geding, doch overeenkomstig de regels van de rechtspleging in kort geding en zodoende geen wettelijk bezwaar uitmaken tegen het toekennen van gezag van gewijsde aan de beslissing waarop deze procedure uitmond (schending van artikel 3 van het koninklijk besluit nr. 55 van 23 december 1934, tot bescherming van de voortbrengers, handelaars en verbruikers tegen zekere handelwijzen strekkende tot het verdraaien van de normale voorwaarden van de mededinging, en/of van de artikelen 55 tot 59 van de wet van 14 juli 1971 op de handelspraktijken) :

Overwegende dat eiser bij conclusie in hoger beroep liet gelden dat de oorspronkelijke vordering van verweerder niet ontvankelijk was ingevolge het adagium «non bis in idem», aangezien het Hof van Beroep te Luik, op hoger beroep tegen een beslissing van de voorzitter van de rechtbank van koophandel, rechtsprekend volgens de regels van de rechtspleging in kort geding, bij arrest van 13 april 1972 aannam dat door eiser geen onrechtmatige daad werd gepleegd, zelfs niet als medeplichtige ;

Overwegende dat uit de door eiser voorgebrachte gelijkvormige uitgifte van bedoeld arrest van het Hof van Beroep te Luik blijkt dat dit hof het bestreden bevelschrift van de voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Tongeren van 28 september 1971 vernietigde en voor recht zegde dat de voorzitter van de rechtbank van koophandel onbevoegd was en daartoe als beweegredenen aanhaalde : «dat de voorzitter van de rechtbank van koophandel, rechtsprekend volgens de rechtspleging in kort geding, alleen bevoegd is een verbod op te leggen of kennis te nemen van een vordering tot ophouden, wanneer de geïncrimineerde feiten, omdat zij strijdig zijn met

de eerlijke gebruiken en daden van oneerlijke mededinging inhouden, van die aard zijn dat ze een vordering in verantwoordelijkheid op basis van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek rechtvaardigen ; dat aldus uitgesloten zijn : a) de namaak van merken, b) alsook de brevetten, c) de zuivere contractuele tekortkomingen waarvoor alleen de actio ex contractu en niet de actio ex delicto bestaat ; dat ten deze appellant (thans eiser) bieren en waters Artois verkocht in voornoemde gemeenten, wetende dat geïntimeerde (thans verweerder) er de exclusieve afzet had ; dat zijn handelwijze echter niet als een oneerlijke mededinging kan worden bestempeld ; dat hij geen onrechtmatige daad heeft gesteld door contractbreuk te plegen, daar hij door geen enkele verbintenis verbonden was, noch tegenover geïntimeerde (thans verweerder) noch tegenover de Brouwerij Artois ; dat trouwens het vestigen van een onthoudingsplicht op de kennis van andermans contractuele exclusiviteit een schending zou betekenen van artikel 1165 van het Burgerlijk Wetboek ; de eerste rechter eveneens artikel 1165 van het Burgerlijk Wetboek zou schenden door vol te houden dat de onthoudingsplicht gebaseerd op een eenvoudige kennis van een contractuele exclusiviteit voorgeschreven is door de enkele inachtneming van eerlijke handelsgebruiken ; dat appellant (thans eiser) evenmin een onrechtmatige daad heeft gesteld als medeplichtige van een contractbreuk, daar het benutten van andermans contractbreuk zonder verzwarende omstandigheden niet als onrechtmatige daad beschouwd dient te worden ; dat geïntimeerde (thans verweerder) het bewijs van dergelijke omstandigheden niet bijbrengt noch aanbiedt zulk bewijs te leveren» ;

Overwegende dat hieruit blijkt dat het Hof van Beroep te Luik, enerzijds, geenszins uitspraak deed in hoger beroep «betreffende een beschikking in kort geding», zoals het bestreden arrest volhoudt, doch wel betreffende een beslissing van de voorzitter van de rechtbank van koophandel, rechtsprekend als in kort geding, welke beslissing zowel in het kader van de wet van 14 juli 1971 als in het kader van het door de Rechtbank te Tongeren ten onrechte nog ingeroepen koninklijk besluit nr. 55 van 23 december 1934 een beslissing ten gronde is en derhalve het gezag van het rechterlijk gewijsde heeft, en, anderzijds, al was het om tot de onbevoegdheid van de eerste rechter te besluiten, de grond van de zaak heeft onderzocht ;

Overwegende dat de door het arrest van het Hof van Beroep te Luik ingeroepen redenen de noodzakelijke steun vormen voor het beschikkende gedeelte en dit uitleggen, zodat het gezag van het rechterlijk gewijsde zich ook tot die redenen uitstrekt ;

Overwegende dat uit het bestreden arrest blijkt dat de vordering ingeleid door het gerechtsdeurwaardersexploot van 14 november 1974 ook het betalen van schadevergoeding beoogt voor de feiten die aanleiding gaven tot het arrest van het Hof van Beroep te Luik van 13 april 1972 ;

Overwegende dat, hoewel, wat deze feiten betreft, de vordering die aanleiding gaf tot bovenvermeld arrest van 13 april 1972 en die — welke tot het bestreden arrest heeft geleid, een verschillende sanctie ten laste van eiser beoogden, — te weten in het ene geval opleggen van verbod en in het andere geval betalen van schadevergoeding —, het voorwerp van de betwisting nochtans in beide gevallen hetzelfde was, namelijk de al of niet strijdigheid met de eerlijkheid op handelsgebied van de aan eiser verweten daden, zodat het bestreden arrest niet zonder in tegenspraak te komen met het arrest van het

Hof van Beroep te Luik van 13 april 1972 kon beslissen dat eiser handelde als derde-medeplichtige en dat hij een quasi-delicte fout beging ;

Overwegende dat de feiten van latere datum dan die welke aanleiding geven tot het arrest van het Hof van Beroep te Luik van 13 april 1972, hoewel van dezelfde aard, nochtans andere feiten zijn, waarvoor de kracht van gewijsde van bedoeld arrest niet kan worden ingeroepen ;

Overwegende dat het bestreden arrest, nu het, stoelend op de in het middel weergegeven redengeving, voor de gezamenlijke feiten, zowel voor die welke aanleiding gaven tot het arrest van het Hof van Beroep te Luik van 13 april 1972 als voor die van latere datum, als schadevergoeding één enkel bedrag toekent, de in het middel ingeroepen wetsbepalingen schendt ;

Overwegende dat, nu het arrest bij bevestiging van het bestreden vonnis de uitspraak aan de in tussenkomst gedaagde partij naamloze vennootschap M. gemeen verklaart, er aanleiding toe bestaat ook onderhavig arrest aan verweerster gemeen te verklaren ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest ; (...) verwijst de zaak naar het Hof van Beroep te Brussel.

RAAD VAN STATE

4e KAMER — 14 NOVEMBER 1978

Voorzitter : de h. Vermeulen (rapporteur)

Staatsraden : de hh. Baeteman en Coremans

Auditeur : de h. Deroover

Advocaten : mrs. Baert, de Bruyn en Van In

Gevolgen annulatiearrest—Vernietiging algemeen voorschrift—Toepassingsbesluiten nietig—Excepties van niet-ontvankelijkheid ondoeltreffend.

Als middel tot rechtshandhaving strekt het annulatieberoep ertoe om bij wijze van rechtsherstel de rechtsgevolgen van een onwettige administratieve rechtshandeling ongedaan te maken.

Uit de vernietiging van een algemeen voorschrift moet worden afgeleid dat de toepassingsbeslissingen, welke het vernietigd algemeen voorschrift als directe rechtsgrond hebben, na die vernietiging en ten gevolge ervan, geacht moeten worden van rechtswege retroactief hun materiële rechtskracht verloren te hebben en dus retroactief onwerkzaam te zijn geworden.

Excepties van niet-ontvankelijkheid gericht tegen een vordering tot vernietiging van een administratieve beslissing kunnen buiten beschouwing worden gelaten als zijnde noodzakelijk ondoeltreffend, indien, op het ogenblik reeds van het bepalen van het voorwerp van het annulatieberoep, de rechter vaststelt dat dit annulatieberoep per se geen zin heeft, omdat de hem voorgelegde, bestreden beslissing reeds retroactief haar uitwerking heeft verloren.

J. e.a. t/ Belgische Staat
(Ministerie van Nationale Opvoeding)

Arrest nr. 19250

Gezien het collectief verzoekschrift dat J. e.a. op 24 mei 1975 hebben ingediend om in hun hoedanigheid van ambtenaren van het Gebouwenfonds voor de rijksscholen de vernietiging te vorderen van een reeks besluiten van 28 maart 1975 — ter kennis gebracht van het personeel bij dienstnota's van 30 mei en 20 augustus 1975 en naderhand bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad van 17 september, 5 november en 9 december 1975 — waarbij de minister van Nationale Opvoeding de collega's van de verzoekers bevordert of bij aanwerving benoemt die voorkomen op de door verzoekers opgestelde lijst :

(...)

Ten aanzien van het bepalen van het voorwerp van de ingestelde vorderingen

Overwegende dat het annulatieberoep als middel tot rechtshandhaving ertoe strekt om bij wijze van rechtsherstel de rechtsgevolgen van een onwettige administratieve rechtshandeling ongedaan te maken ; dat, in de hypothese dat de vernietigde bestuurshandeling een verordening is — of een deel ervan —, de uitgesproken vernietiging geacht moet worden impliciet maar noodzakelijk ook ongedaan te hebben gemaakt de rechtsgevolgen van de beslissingen welke — hangende het annulatieberoep tegen de verordening of reeds daarvoor — met toepassing van die verordening werden genomen en die verordening derhalve noodzakelijk als rechtsgrond hebben ; dat de noodzakelijkheid van het verval van de juridische werking van die toepassingsbeslissingen vervat ligt in de logica van het legaliteitsbeginsel dat inhoudt dat de overheid alleen rechtmatig op grond van rechtmatig vastgestelde normen kan handelen ; dat dit beginsel dan ook als corollarium heeft dat handelingen verricht op grond van een wegens onwettigheid retroactief vernietigde verordening eveneens noodzakelijk en retroactief als onwettig verricht verschijnen, wat betekent dat de vaststelling van hun nietigheid geacht moet worden impliciet besloten te liggen in de vernietiging van de onwettige verordening, zodat die vernietiging impliciet het onwerkzaam maken van de toepassingsbeslissingen van de verordening inhoudt ; dat een praktisch bewijs van de juistheid van het zoëven geformuleerd corollarium te vinden is in wat de rechter doet wanneer hem gevraagd wordt ook de vernietiging van een dergelijke toepassingsbeslissing formeel uit te spreken ; dat hij in het vernietigingsmotief van zijn arrest eenvoudig vaststelt 1) dat de voordien uitgesproken vernietiging van de verordening de vereiste rechtsgrond voor de bestreden toepassingsbeslissing heeft doen wegvallen, 2) dat daaruit noodzakelijk tot de nietigheid van die beslissing besloten moet worden, 3) dat zulks uit zichzelf de voldoende grond oplevert voor de formele vernietiging van de bestreden toepassingsbeslissing ; dat een zodanig geconstrueerd vernietigingsmotief logisch noodzakelijk impliceert dat de formeel vastgestelde nietigheid reeds vóór die formele vaststelling vervat lag in de vroegere vernietiging van de verordening ;

Overwegende dat de strikte logica van het legaliteitsbeginsel volgens welke beslissingen genomen op grond van een formeel retroactief vernietigde verordening geacht moeten worden retroactief onwerkzaam te zijn geworden, niet ontkracht wordt door de werking van het anders gericht beginsel dat in bepaalde gevallen het legaliteitsbeginsel neutraliseert, met name het beginsel dat erop gericht is de stabiliteit van

definitief gevestigde individuele rechtssituaties en rechtsverhoudingen te waarborgen door te stellen dat, indien de bestuurshandelingen welke die rechtssituaties en rechtsverhoudingen hebben doen ontstaan, niet ontvankelijk en gegrond binnen de beroepstermijn met een annulatieberoep bestreden werden, de rechtmatigheid ervan niet meer kan worden betwist; dat de ratio van dat beginsel in de eerste plaats hierin is gelegen dat het algemeen belang vergt dat de overheid vrij snel de door haar genomen beslissingen als onaantastbaar moet kunnen beschouwen om doeltreffend haar bestuursopdrachten te kunnen vervullen; dat, aan de andere kant, de vrijwaring van de stabiliteit van individuele rechtssituaties en rechtsverhoudingen tot gevolg heeft aan de door de overheidsbeslissing begunstigde geadmisteerde het «vredig bezit» te waarborgen van het door hem bekomen voordeel, «vredig bezit» waarop hij, ten gevolge precies van het uitgebleven zijn van een ontvankelijk en gegrond beroep binnen de beroepstermijn, terecht een legitieme verwachting mag hebben zodat hij ook terecht het bekomen voordeel mag rekenen tot een van de stabiele elementen waarop zijn levensstaat berust en waarop hij zijn toekomstig gedrag mag afstemmen; dat het zoëven summier in herinnering gebrachte, tot stabilisering van individuele rechtssituaties en rechtsverhoudingen strekkende beginsel niet met betrekking tot toepassingsbeslissingen van een formeel vernietigde verordening kan gelden, omdat het annulatieberoep dat tegen de verordening werd ingesteld, niet alleen de gelding van die verordening onzeker maakte, maar direct zichtbaar ook de gelding van alle beslissingen welke die verordening als noodzakelijke en directe rechtsgrond hadden, wat betekent dat het risico van de nietigheid van die toepassingsbeslissingen van het begin af aanwezig en gekend was — noodzakelijk gekend door de overheid en normalerwijze ook door de belanghebbende begunstigten, die overigens door een overeenkomstig het zorgvuldigheidsbeginsel handelende overheid moesten zijn ingelicht —, zodat de overheid geacht moet worden bij het vervullen van haar opdracht het risico van ondoelmatig optreden te hebben aanvaard en de belanghebbende begunstigten zich niet erop kunnen beroepen dat de omstandigheden waarin hun een voordeel was gegeven, van zodanige aard waren dat zij een legitieme verwachting op het «vredig bezit» van het gegeven voordeel mochten hebben en dat zij dat voordeel als een stabiel element in hun maatschappelijke situatie mochten beschouwen;

Overwegende dat het tegendeel van voorgaande opvatting stellen, meer bepaald stellen dat de vernietiging van de verordening de rechtskracht van de toepassingsbeslissingen onaangetast laat, erop neerkomt dat de overheid, en zulks op zijn minst voor de duur van een annulatieberoep bij de Raad van State, zichzelf onrechtmatig een rechtsgrond kan geven om, daarop steunend, uiteraard onrechtmatige rechtsconcretiserende beslissingen te nemen, met de hoop dat wat zij in werkelijkheid nastreeft — de verwezenlijking van een reeks concrete onrechtmatige rechtsgevolgen — buiten schot blijft, ook al wordt die onrechtmatige rechtsgrond na een zekere tijd vernietigd; dat in deze, te verwerpen opvatting de vernietiging van de onwettige verordening in werkelijkheid herleid wordt tot een onschadelijke abstracte denkoefening zonder vat op de werkelijkheid, het soort onschadelijke abstracte denkoefening welke de Raad van State weigert te doen in de tegenovergestelde hypothese, met name indien een verordening, waarvan de vernietiging gevorderd wordt, is opgeheven en er van die verordening geen toepassing gemaakt blijkt te zijn, in welk geval het beroep wegens gebrek aan

belang niet ontvankelijk wordt geacht; dat deze, in dit laatste geval door de Raad van State aangenomen oplossing aan toont dat het doel van de rechtshandhaving, waartoe het annulatieberoep dient, in wezen niet gelegen is in het terug zuiver maken van de abstracte rechtsorde, in het uitbannen van met die rechtsorde strijdig ingevoegde algemene voorschriften, maar in het herstellen van de, blijkens het recht, in het maatschappelijk verkeer wenselijk of nodig geachte werkelijke, concrete situaties en verhoudingen; dat de vernietiging van een verordening derhalve slechts haar echt doel bereikt, indien die vernietiging ook geacht wordt als effect te hebben het ongedaan maken van de reële gevolgen van de verordening met betrekking tot de concrete situaties en verhoudingen waarop ze heeft ingewerkt;

Overwegende ten slotte, dat het toerekenen van de nietigheid alleen maar aan die toepassingsbeslissingen waarvan de vernietiging uitdrukkelijk en met goed gevolg voor de Raad van State wordt gevorderd, leidt tot een flagrante ongelijkheid tussen de geadmisteerden die zich ten aanzien van de verordening in een zelfde situatie bevinden, wat niet alleen onaantvaardbaar is indien de vernietigde verordening de grondslag vormt voor belastende beschikkingen, maar ook indien ze de grondslag is voor begunstigende beschikkingen, zoals het toekennen van benoemingen; dat die flagrante ongelijkheid waarbij de enen het onwettig verkregen voordeel verliezen dat de anderen mogen behouden, bijzonder moeilijk te verdragen valt, indien beide groepen deel uitmaken van een zelfde organisatie en dus nauwe sociale relaties hebben welke de ongelijke behandeling tot een zichtbare en voelbare dagelijkse verongelijking maken, wat de verstandhouding in de dienst zeker niet bevordert, vooral niet wanneer het verlies van het voordeel voorkomt als het gevolg van agressief ongenoegen van een concurrent of als het gevolg van een zet van elkaar bestrijdende klikjes binnen de organisatie; dat vorenbedoelde flagrante schending van het beginsel van de gelijkheid voor de wet alleen kan worden voorkomen door de oplossing volgens welke uit de vernietiging van een algemeen voorschrift moet worden afgeleid dat de toepassingsbeslissingen, welke het vernietigd algemeen voorschrift als directe rechtsgrond hebben, na die vernietiging en ten gevolge ervan, geacht moeten worden van rechtswege retroactief hun materiële rechtskracht verloren te hebben en dus retroactief onwerkzaam te zijn geworden;

Overwegende dat uit het voorgaande volgt dat van een beslissing, welke de toepassing is van een nadien retroactief vernietigde verordening, na die vernietiging niets meer overblijft dan de uiterlijk onaangeroerd gelaten, maar inhoudelijk leeg gemaakte vorm van die beslissing, aangezien die beslissing, ook al is ze formeel blijven bestaan, niettemin toch ten gevolge van de vernietiging van wat haar rechtsgrond is, nietig is en wat beslist werd dus niet meer bindt; dat het voorwerp van een vordering welke de vernietiging van een dergelijke, slechts als lege vorm bestaande beslissing nastreeft, daarom nog enkel kan zijn die lege beslissing door een uitdrukkelijke vernietiging ook formeel uit het rechtsverkeer te doen verdwijnen in het belang van de duidelijkheid en de zekerheid van de rechtssituaties en de rechtsverhoudingen;

Ten aanzien van de ontvankelijkheidsproblemen

Overwegende dat excepties van niet-ontvankelijkheid aangevoerd in een annulatieberoep verweermiddelen zijn om rechtsgevolgen te handhaven waarvan een verzoeker staande

houdt dat die onrechtmatig zijn veroorzaakt; dat die excepties echter uiteraard geen zin hebben in het geval dat ze niet dienstig kunnen worden aangewend om het behoud van rechtsgevolgen te vrijwaren, zoals meer bepaald het geval is indien die rechtsgevolgen reeds vroeger door een arrest ongedaan werden gemaakt; dat, bijgevolg, excepties van niet-ontvankelijkheid gericht tegen een vordering tot vernietiging van een administratieve beslissing buiten beschouwing kunnen worden gelaten als zijnde noodzakelijk ondoeltreffend, indien, op het ogenblik reeds van het bepalen van het voorwerp van het annulatieberoep, de rechter vaststelt dat dit annulatieberoep per se geen zin heeft, omdat de hem voorgedegde, bestreden beslissing reeds retroactief haar uitwerking heeft verloren, zodat er geen rechtseffecten meer kunnen en hoeven ongedaan gemaakt te worden en die excepties dan ook hun bewarende werking niet kunnen hebben;

Ten aanzien van de bestreden benoemingen

Overwegende dat al de door verzoekers bestreden benoemingen gegeven werden — zowel bij wijze van bevordering als bij wijze van aanwerving — op grond van artikel 7, § 2, van het koninklijk besluit van 13 januari 1975 houdende statuut van het personeel van het Gebouwenfonds voor de rijksscholen en van het Fonds voor de provinciale en gemeentelijke schoolgebouwen; dat het hele artikel 7 werd vernietigd door een arrest van de Raad van State van 8 december 1977, nr. 18.621, gewezen op verzoek van Louis Awoust e.a.; dat de met toepassing van dat artikel 7 gekeurde benoemingen derhalve sinds de bekendmaking in het Staatsblad van de vernietiging van voormeld artikel 7, door een ieder geacht moeten worden hun materiële rechtskracht ab initio verloren te hebben; dat, wat de bestreden benoemingen betreft, het feit dat de Raad van State ervan kennis heeft moeten nemen, tot gevolg heeft dat de Raad van State zelf ten aanzien van die benoemingen kan en moet doen wat de noodzaak om te komen tot duidelijkheid in de rechtsverhoudingen vereist, meer bepaald het retroactief verval van de materiële rechtskracht van die benoemingen ook formeel zichtbaar te maken door de vernietiging ervan uit te spreken,

Besluit:

Vernietigd worden de besluiten van de minister van Nationale Opvoeding van 28 maart 1975 waarbij, bij het Gebouwenfonds voor de rijksscholen worden bevorderd (...)

NOOT—Rechtsgevolgen van de vernietiging van een reglement t.a.v. de individuele toepassingsmaatregelen

1. Artikel 7 van het K.B. van 13 januari 1975 tot vaststelling van het statuut voor het personeel van het Gebouwenfonds voor de Rijksscholen en van het Fonds voor Provinciale en Gemeentelijke Schoolgebouwen¹ verleende aan de minister van Nationale Opvoeding de bevoegdheid om gedurende zes maanden, bij aanwervingen, benoemingen, bevorderingen en dienstaanwijzingen, af te wijken van vrijwel alle voorschriften van het K.B. van 2 oktober 1937 houdende het statuut van het rijkspersoneel «om de goede werking van de Fondsen te verzekeren».

Op 28 maart 1975 werd krachtens deze bepaling tot een groot aantal aanwervingen en benoemingen overgegaan. Artikel 7 werd echter door de Raad van State bij arrest van 8 december 1977 strijdig bevonden met artikel 13, § 5, 2°, tweede lid, en artikel 19, § 6b,

van de wet van 29 mei 1959 (Schoolpactwet, zoals o.a. door de wet van 11 juli 1973 gewijzigd) en vernietigd².

Het hierboven afgedrukt arrest doet uitspraak over het annulatieberoep dat tegen een aantal van de verrichte benoemingen en bevorderingen was ingesteld.

Na het arrest van 8 december 1977 kon over het lot van de met een ontvankelijk annulatieberoep bestreden rechtshandelingen geen twijfel meer bestaan. Na de vernietiging van een administratieve rechtshandeling worden immers ook de *gevolgkanten*³ vernietigd die het voorwerp van een ontvankelijk annulatieberoep uitmaken⁴.

2. Het hierboven afgedrukt arrest maakt van die regel geen toepassing. Door aan de vernietiging van de initiële rechtshandeling ruime gevolgen te hechten wordt het beroep tegen de gevolgkanten zinloos bevonden. Het arrest steunt op een strakke toepassing van het beginsel dat een vernietigde rechtshandeling geen rechtsgevolgen kan hebben. De gedachtengang kan als volgt worden geschematiseerd:

— door het arrest van 8 december 1977 werd een algemeen voorschrift vernietigd: dit moet geacht worden nooit te hebben bestaan en kan dus geen rechtsgevolgen hebben: *quod nullum est, nullum producit effectum*;

— de rechtshandelingen die direct op het vernietigd reglement steunen, missen een rechtsgrond en verliezen door de annulatie retroactief elke «materiële rechtskracht». Dit is een dadelijk gevolg van de vernietiging die niet afzonderlijk moet worden vastgesteld;

— indien toch een annulatieberoep tegen deze gevolgkanten werd ingesteld, kan de niet-ontvankelijkheid van dit beroep het verlies aan materiële rechtskracht niet meer verhinderen. De Raad van State kan er zich toe beperken de bestreden gevolgkanten ook formeel te vernietigen⁵.

3. De onwettigheid van een rechtshandeling verhindert haar uitwerking niet: de beoogde rechtsgevolgen kunnen optreden. Onwettige overheids-handelingen zijn *niet van rechtswege nietig*; hun onwettigheid moet eerst door een daartoe bevoegd orgaan worden vastgesteld⁶. Vóór deze vaststelling bezitten ook onwettige administratieve rechtshandelingen *rechtskracht*⁷.

² R.v.S., Awoust e.a., nr. 18621 van 8 december 1977.

³ Met *gevolgakte* wordt de administratieve rechtshandeling bedoeld die een andere rechtshandeling (*initiële rechtshandeling*) geheel of gedeeltelijk tot juridische of feitelijke grondslag heeft.

Vgl. A. DE PAUW, «De gevolgen van een annulatiearrest van de Raad van State», *T.B.P.*, 1966, 83-104 (97).

⁴ Constante rechtspraak: *Nov., Droit administratif*, VI, *Le Conseil d'Etat*, nr. 1836 e.v. De gevolgakte wordt daarentegen niet vernietigd indien zij in een andere niet vernietigde wettig of definitief bevonden rechtshandeling of rechtstreks in de wet een voldoende grondslag vindt. Zie ook: P. WEIL, *Les conséquences de l'annulation d'un acte administratif pour excès de pouvoir*, Parijs, Pedone, 1952, blz. 186; J.M. AUBY, «L'influence du changement des circonstances sur la validité des actes administratifs unilatéraux», *R.D.P.*, 1959, 431-460(448).

⁵ Zie ook R.v.S., nrs. 19251 tot 19259 van 14 november 1978.

⁶ Sommige auteurs passen die regel zeer strikt toe. Dit sluit de mogelijkheid van volledig onbestaande rechtshandelingen, die slechts schijnbaar rechtshandelingen zijn, niet uit: J.R. STELLINGA, *Grondtrekken van het Nederlands Administratiefrecht*, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1973, blz. 143; A.D. BELINFANTE, *Kort begrip van het administratief recht*, Samsom, Alphen a/d Rijn, 1976, blz. 85 e.v.; H.J. VAN EIKEMA HOMMES, *De elementaire grondbegrippen der rechtswetenschappen*, Kluwer, Deventer, 1972, blz. 290. Andere auteurs laten ruimte voor de nietigheid van rechtswege, maar behouden de vernietigbaarheid als regel: A.J. HAGEN, «Nietigheid en vernietigbaarheid in het administratief recht», *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 1971, 367-388 (368); *Rapport van de Commissie inzake algemene bepalingen van administratief recht*, H.D. TJEENK Willink, Groningen, 1973, blz. 115 e.v.; H.-U. ERICHSEN en W. MARTENS in *Allgemeines Verwaltungsrecht*, Berlin, 1975, blz. 161 en 170 e.v.; anders: F.E. DE VISSCHERE, *Algemene theorie der rechtshandelingen van het openbaar bestuur*, S.W.U., Antwerpen, blz. 93 e.v.

⁷ Dit hoeft nog niet te betekenen dat de rechtshandeling voor een ieder bindend is. De bestuurder kan zich bv. op de hogere rechtsnormen beroepen om zich aan de naleving van een gebiedende administratieve rechtshandeling te onttrekken (anders: E. FORSTHOFF, *Lehrbuch des Verwaltungsrechts*, I, Allgemeines Teil, C.H. Beck, München, 1973, blz. 251).

¹ B.S., 25 januari 1975.

Wezenlijk voor een goed begrip van het bovenstaand arrest is het onderscheid tussen het «ontnemen van materiële rechtskracht» en de «formele vernietiging». Hierop rust immers de overweging waarin de Raad van State ertoe komt de noodzaak van het onderzoek naar de ontvankelijkheid af te wijzen⁸. Het onderscheid houdt verband met de in de Duitse en Nederlandse rechtsliteratuur veel voorkomende tegenstelling tussen materiële en formele rechtskracht⁹. De moeilijkheid is dat vrijwel alle auteurs aan deze begrippen uiteenlopende betekenissen hechten¹⁰. Met formele rechtskracht wordt over het algemeen bedoeld op het *bestaan* van de rechtshandeling, terwijl de materiële rechtskracht de *inhoud* ervan betreft¹¹. Meestal houdt de formele rechtskracht nochtans meer in dan het louter «bestaan»: door formele rechtskracht te verkrijgen, zou de rechtshandeling haar precair karakter verliezen, niet meer voor annulatie of intrekking vatbaar zijn¹² en bindende kracht verwerven¹³. Door het bezit van materiële rechtskracht zou de inhoud van de rechtshandeling onaantastbaar zijn en zelfs niet meer voor de toekomst ongedaan mogen worden gemaakt¹⁴.

Het komt voor dat de betekenis die in het arrest aan het begrip «materiële rechtskracht» wordt gehecht niet zover gaat en dat slechts de uitwerking wordt bedoeld die uit de inhoud van de rechtshandeling voortvloeit. Het onaantastbaar karakter daarvan is als zodanig niet aan de orde¹⁵.

Dit verlies van «materiële rechtskracht» is niet zonder meer een gevolg van de onwettigheid van de initiële rechtshandeling maar van de ingreep van een daartoe bevoegd orgaan. De originaliteit van het arrest ligt hierin dat aangenomen wordt dat de vernietiging van een algemeen voorschrift een voldoende «ingreep» uitmaakt om het volledig verlies van materiële rechtskracht van de individuele toepassingsmaatregelen te bewerken. Wat nog ontbreekt is de formele vaststelling dat die beschikkingen niet meer bestaan. Behalve duidelijkheid en rechtszekerheid brengt die vaststelling, in de vorm van een formele nietigverklaring, geen nieuw element in de rechtsorde: het heeft derhalve geen zin die vaststelling door het opwerpen van de niet-ontvankelijkheid te willen verhinderen. Door de vernietiging van hun rechtsgrond zijn de verrichte benoemingen geen gewone onwettige rechtshandelingen meer. Zij zijn niet meer vernietigbaar maar *nietig*.

4. Deze gedachtengang kan maar stand houden waar mag aangenomen worden dat de bestreden rechtshandelingen hun materiële rechtskracht verloren hebben bv. door de vernietiging van hun rechtsgrond¹⁶.

⁸ De ontvankelijkheid van het annulatieberoep wordt door de Raad van State ambtshalve onderzocht: A. MAST, *Overzicht van het Belgisch Administratief Recht*, Story-Scientia, Gent-Leuven, 1977, blz. 513, nr. 544 *in fine*.

⁹ Zie over deze begrippen ook: P. LEWALLE, «Le problème de l'annulation d'un acte-conséquence», noot bij R.v.S. Colpaert e.a., nr. 17.764 van 9 augustus 1976, A.P.T., 1977-78, 229-242 (238).

¹⁰ Zie erkennen dit ook: E. FORSTHOFF, o.c., blz. 252.

¹¹ R. KRANENBURG, *Inleiding tot het Nederlands Administratiefrecht* (bewerkt door W.G. VEGTING), H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, 1951, blz. 73.

¹² R. KRANENBURG, o.c., blz. 73; E. FORSTHOFF, o.c., blz. 252; H. D. VAN WIJK, *Hoofdstukken van administratief recht*, Vuga, Den Haag, blz. 73.

¹³ In die zin vooral J.R. STELLINGA, o.c., blz. 92 en 150.

¹⁴ H. D. VAN WIJK, o.c., blz. 75. Men kan zich afvragen of de *aldus omschreven* eigenschap niet eerder tot het wezen van jurisdictionele beslissingen dan van bestuurshandelingen hoort. Volgens J.R. STELLINGA missen algemene voorschriften materiële rechtskracht, aangezien wijziging en herziening hier nooit uitgesloten zijn (o.c., blz. 95 e.v.; zie ook: R.v.S., V.Z.W. Verbond Vlaams-Overheidspersoneel, nr. 13.669 van 8 juli 1969). Volgens R.G. SCHWARTZENBERG, bezitten administratieve rechtshandelingen geen materiële rechtskracht (*L'autorité de chose décidée*, Parijs, L.G.D.J., blz. 197 e.v.). Deze uitspraak is nochtans te absoluut.

¹⁵ In die zin werd in het arrest nr. 13.669, V.Z.W. Verbond Vlaams Overheidspersoneel van 8 juli 1969 de onaantastbaarheid van de materiële rechtskracht van individuele beschikkingen gesteld tegenover de voortdurende aanvechtbaarheid van de materiële rechtskracht van algemene voorschriften. Zie ook: R.v.S., Debolle, nr. 18.880 van 11 april 1978.

¹⁶ Of door hun impliciete intrekking: R.v.S., De Grendel, nr. 18.049 van 18 januari 1977.

Traditioneel was de Raad van State erg voorzichtig bij de uitbreiding van de gevolgen van het vernietigingsarrest tot niet bestreden rechtshandelingen¹⁷. Wel werd meermaals overgegaan tot de vernietiging van niet bestreden gevolgaktten, doch veelal betrof het hier slechts rechtshandelingen die wegens hun louter bevestigend of uitvoerend karakter geen nieuwe rechtsgevolgen in het leven roepen¹⁸. Ook werd het voorwerp van het annulatieberoep soms uitgebreid tot rechtshandelingen die onverbrekelijk met de bestreden akte verbonden zijn. Zo werden ook de bevorderingen in vlakke loopbaan vernietigd, die onverbrekelijk met een benoeming samenhangen, zelfs wanneer het verzoekschrift enkel tegen de benoemingsbeslissing was gericht¹⁹. Zo werden ook de vaste benoemingen vernietigd van stagiairs wier toelating tot de stage werd geannuleerd²⁰. Aangenomen wordt dat het annulatieberoep ook gericht is tegen de gevolgaktten die onverbrekelijk met de bestreden rechtshandeling verbonden zijn. Deze rechtspraak leert ons slechts weinig over de gevolgen van het annulatieberoep t.a.v. rechtshandelingen die de vernietigde akte tot rechtsgrond hebben. Innoverend is ze evenmin: de Raad van State heeft al herhaaldelijk verzoekschriften geïnterpreteerd om de ware bedoelingen van de verzoeker te achterhalen²¹.

5. Wat is echter het lot van de gevolgaktten die niet werden bestreden en die evenmin — op grond van interpretatie van het verzoekschrift — tot het eigenlijke voorwerp van het annulatieberoep gerekend kunnen worden²²? De rechtspraak hierover kent een snelle evolutie.

Omstreden is het arrest Colpaert e.a. van 9 augustus 1976²³, waarin werd aangenomen dat de vernietiging van een individuele administratieve rechtshandeling ook aan de beschikking die er een «bijkomend rechtsgevolg» van is, haar «materiële rechtskracht» ontnemt. Het annulatieberoep was gericht tegen de bevordering van een ambtenaar tot adviseur-hoofd van de dienst. Hangende dit beroep werd hij bij wijze van verandering van graad tot adviseur benoemd. De verweerder voerde aan dat de verzoeker niet langer over het vereiste belang beschikte tenzij hij tevens de vernietiging van dit besluit bekwaam. Het annulatieverzoek hiertegen was volgens de verweerder niet ontvankelijk wegens laattijdigheid. Hij verzocht beide zaken samen te voegen. De Raad van State wees het verzoek tot samenvoeging af. Wat betreft het belang van verzoeker bij het eerste beroep werd beslist dat dit er niet enkel in bestond een nieuwe kans op benoeming te verkrijgen (wat door het tweede besluit werd gerealiseerd), doch ook de voorsprong ongedaan te maken die een concurrent door een onwettige bevordering in zijn loopbaan heeft verkregen²⁴. Het behoud van het tweede bevorderingsbesluit zou die voorsprong bestendigen. Dit ontvankelijkheidsprobleem verdwijnt waar de Raad van State aanneemt dat de vernietiging van de initiële rechtshandeling zich tot de gevolgakte uitbreidt: de eventuele niet-ontvankelijkheid van het annulatieberoep gericht tegen de gevolgakte kan aldus het belang bij de vernietiging van de initiële rechtshandeling niet meer ongedaan maken²⁵; meer nog: dit beroep

¹⁷ Hierover: O. DE LEYE, «Enkele beschouwingen over sommige rechtsgevolgen van een vernietigingsarrest van de Raad van State», T.B.P., 1963, 351-357; P. LEWALLE, *Contribution à l'étude de l'application des actes administratifs unilatéraux dans le temps*, Faculté de Droit, Luik, 1975, blz. 260 en 282 e.v.

¹⁸ Zie de voorbeelden vermeld door P. LEWALLE, o.c., blz. 257, noot 154, en J. FALYS, noot bij R.v.S. Colpaert e.a., nr. 17.764 van 9 augustus 1976, J.T., 1977, 393, noot 40.

¹⁹ R.v.S., Bastien en Louviaux, nr. 17.583 van 28 april 1976.

²⁰ R.v.S. Vanvuchelen, nr. 17.695 van 9 juni 1976; R.v.S., Vanvuchelen, nr. 18.175 van 16 maart 1977; R.v.S., Lankofsky en Guillaume, nr. 18.176 van 17 maart 1977.

²¹ Nov., *Droit administratif*, VI, *Le Conseil d'Etat*, nrs. 2055-2056.

²² In het arrest Awoust e.a., nr. 18.621 van 8 december 1977 had de Raad van State het beroep tegen de op grond van artikel 7 verrichte benoemingen niet ontvankelijk verklaard!

²³ R.v.S., Colpaert e.a., nr. 17.764 van 9 augustus 1976, J.T., 1977, 389, met noot van J. FALYS; A.P.T., 1977-78, 229 met noot van P. LEWALLE; in dezelfde zin: R.v.S., Frisson, nr. 18.795 van 28 februari 1978.

²⁴ Hierover: J. FALYS, o.c., J.T., 1977, 392.

²⁵ Volgens het arrest Colpaert behoort tot de noodzakelijke grondslag van het tweede besluit ook het eerste besluit, zodat het tweede hier niet alleen als een vervolg doch tevens een bijkomend

wordt na de annulatie van de initiële beslissing zinledig²⁶.

Het arrest Colpaert e.a. illustreert de weerslag die de uitbreiding van de gevolgen van een vernietigingsarrest kan hebben op het behoud van het belang: wanneer de annulatie van een rechtshandeling *ipso facto* ook haar gevolgakte treft, kan de niet-aanvechting daarvan niet meer tot staving van de niet-ontvankelijkheid wegens verval van belang opgeworpen worden²⁷.

6. In het arrest Verbond van het Vlaamse Overheidspersoneel van 11 juli 1977²⁸ werden de beginselen van het arrest Colpaert e.a. toegepast t.a.v. de gevolgtaken van een vernietigde verordeningbepaling. De oplossing is logisch: het lot van de gevolgakte wordt niet bepaald door de individuele of reglementaire aard van de vernietigde rechtshandeling doch door haar juridische band met het vernietigd besluit.

7. Deze arresten wijken van de Franse rechtspraak af. Daarin wordt het beginsel dat slechts de vernietiging van de bestreden rechtshandelingen kan worden uitgesproken, zeer strikt toegepast²⁹. De legaliteit van administratieve rechtshandelingen moet afzonderlijk beoordeeld worden. Gevolgtaken worden slechts vernietigd zo zij het voorwerp van een ontvankelijk annulatieberoep uitmaken. De annulatie van een administratieve rechtshandeling heeft niet tot gevolg dat de termijn voor beroep tegen de gevolgakte heropend wordt³⁰.

Indien de gevolgakte niet bestreden werd, rust op de overheid de verplichting deze in te trekken wanneer zij de uitvoering van het arrest verhindert³¹. Nochtans roept de Franse rechtspraak vaak het beginsel van de eerbied voor verworven rechten in om rechtshandelingen te handhaven waarvan de rechtsgrond werd vernietigd. Aldus werd geoordeeld dat de individuele besluiten die met toepassing van een vernietigd reglement getroffen waren, na het verstrijken van de termijn voor annulatieberoep niet meer intrekbaar zijn³². Evenmin

heeft de vernietiging van een afzettingsbesluit steeds tot gevolg dat de benoeming van de opvolger ingetrokken mag worden³³.

Door het behoud van de gevolgtaken kan de draagwijdte van een annulatiearrest sterk beperkt worden. Daarom werden andere oplossingen voorgesteld.

Volgens P. Weil³⁴ en J.M. Auby³⁵ kunnen de met toepassing van een vernietigd reglement getroffen rechtshandelingen geen rechten doen ontstaan en evenmin een definitief karakter verwerven. Hierdoor gaan zij na de vernietiging van het reglement in meerdere opzichten op een onbestaande rechtshandeling gelijken.

8. De Belgische rechtspraak zoekt blijkbaar veeleer aansluiting bij de laatste opvatting dan bij de rigide oplossing die door de Franse *Conseil d'Etat* wordt voorgesteld. Daarbij wordt echter op de theorie van de onbestaande rechtshandelingen geen beroep gedaan.

Doet de rechter die aanneemt dat hij door de vernietiging van administratieve rechtshandelingen ook sommige gevolgtaken treft, *ultra petita* uitspraak?

Hiervoor dient eerst omschreven te worden wat «het gevorderde» bij een annulatieberoep inhoudt, wat m.a.w. *het werkelijk voorwerp* van het annulatieberoep uitmaakt en hoe dit is begrensd³⁶. Het annulatieverzoek strekt niet alleen tot vernietiging voor de toekomst maar ook voor het verleden: de vernietiging ontnemt de onwettige rechtshandeling *ab initio* haar *bestaan en werking* in het rechtsverkeer³⁷. Vooral dit laatste is belangrijk: l'annulation, pour qui la sollicite, ne vaut que par ses conséquences³⁸. Er bestaat geen aanleiding om de andere administratieve rechtshandelingen, waarvan de vernietiging niet gevorderd werd, noodzakelijk en onveranderlijk als *begrenzing* van het aldus omschreven voorwerp te beschouwen, waaraan door het vernietigingsarrest niet kan worden geraakt: het effect van de vernietiging van een bestreden rechtshandeling eindigt m.a.w. niet altijd waar de andere rechtshandeling begint.

Het tegendeel aannemen zou de retroactieve werking van de vernietiging van een administratieve rechtshandeling die door andere akten moet worden uitgewerkt, zonder betekenis maken³⁹. De retroactieve werking van het annulatiearrest is trouwens vaak de enige waarop de verzoeker zijn hoop kan richten. De snelle opeenvolging van rechtshandelingen zal in veel gevallen hun toepassingsduur beperken. Het annulatiearrest dreigt steeds te laat te komen⁴⁰. Dit schept de noodzaak om de retroactieve werking van het annulatiearrest te valoriseren.

9. Het annulatiearrest werkt niet enkel in de verhouding tussen verzoeker en verwerende overheid maar ook in andere rechtsverhoudingen die door de vernietigde akte worden bepaald⁴¹. Dit

rechtsgevolg van dat besluit verschijnt. J. FALYS bekritiseert die overweging (J.T., 1977, 393). Uit de binding tussen beide besluiten wordt bovendien afgeleid dat de eventuele vernietiging van het eerste besluit de grondslag onder het tweede wegtrekt en dit laatste derhalve door dit feit zelf materiële rechtskracht verliest; derhalve kon de exceptie van niet-ontvankelijkheid wegens verval van belang t.a.v. het eerste besluit niet deugdelijk worden aangevoerd en bestond er voor de Raad van State geen reden toe de behandeling van het eerste beroep uit te stellen om dit samen met het annulatieberoep tegen de tweede akte te behandelen.

²⁶ R.v.S., le Fevere de ten Hove, nr. 17.817 van 12 oktober 1976. I.t.t. het hiervoren afgedrukt arrest moest de gevolgakte ook niet meer formeel vernietigd worden, aangezien dit reeds in het arrest van 9 augustus 1976 — ook formeel — was geschied. Het annulatieberoep tegen de gevolgakte werd daardoor (volledig) zonder voorwerp.

²⁷ Zie ook R.v.S., Godart, nr. 18.872 van 11 juli 1977. Vgl. R.v.S., Van Nieuwenhove, Koelkoren en Van Hemelryck, nrs. 18.547, 18.548 en 18.549 van 9 november 1977.

²⁸ R.v.S., Verbond Vlaams Overheidspersoneel, nr. 18.371 van 11 juli 1977.

²⁹ J.M. AUBY en R. DRAGO, *Traité de contentieux administratif*, II, Parijs, L.G.D.J., 1975, blz. 416, nr. 1222.

³⁰ J.M. AUBY, en R. DRAGO, o.c., I, blz. 821, nr. 747 (uit deel II, blz. 421, nr. 1225 blijkt nochtans het tegendeel). Volgens L. BERTRAND blijft de rechtshandeling die *onverbrekelijk* met de vernietigde rechtshandeling verbonden is, steeds aanvechtbaar (conclusie bij C.E. fr., 23 maart 1973, Compagnie d'Assurances de l'Union, R.D.P., 1973, 1767).

Ook in ons land heeft de vernietiging niet tot gevolg dat de termijn voor vernietiging van de gevolgakte wordt heropend: R.v.S. De Vleeschouwer, nr. 18.144 van 1 maart 1977; Fiasse, nr. 18.386 van 13 juli 1977. In het arrest Craps, nr. 13.728 van 8 oktober 1969 was die oplossing niet geheel afgewezen (hierover: P. LEWALLE, o.c., blz. 284, noot 226).

³¹ C.E.fr., 27 mei 1949, Véron-Réville, G.A., 1974, nr. 74. De intrekking is slechts mogelijk indien tussen de initiële rechtshandeling en de gevolgakte een onsplitsbare band bestaat (*lien indivisible*) (L. BERTRAND, o.c., R.D.P., 1973, 1768). Het is niet altijd duidelijk of de gevolgtaken in dat geval automatisch vervallen of ingetrokken moeten worden (R. ODENT, *Contentieux administratif*, Parijs, Les cours de droit, 1970-71, blz. 1323 e.v.; *Juris-classeur administratif*, Fasc. 665, blz. 15, nr. 113).

³² C.E.fr., 3 december 1954, Caussidery, D., 1955, 204, met noot van P. WEIL; C.E.fr., 1 april 1960, Quériand, G.P., 1960, II, 99.

³³ Hierover: *Juris-classeur administratif*, Fasc. 665, blz. 12, nr. 90 e.v.; M. LONG, P. WEIL en G. BRAIBANT, *Les grands arrêts de la jurisprudence administrative*, Parijs, Sirey, 1974, blz. 324. Ook de Belgische rechtspraak houdt rekening met de aard van de uitgeoefende functie: R.v.S., Mombach, nr. 4163 van 18 maart 1955.

³⁴ P. WEIL, o.c., blz. 188.

³⁵ J.M. AUBY, o.c., R.D.P., 1959, 450 e.v.

³⁶ Om het voorwerp van een annulatieberoep te bepalen volstaat geen eenvoudige verwijzing naar een te vernietigen rechtshandeling; zo wordt niet de formele omschrijving van het annulatieberoep doch het *werkelijk voorwerp* ervan onderzocht om te bepalen of de Raad van State van een verzoek kennis kan nemen (Cass., 27 november 1952 (2 arresten), *Arr. Cass.*, 1953, 164, met conclusie van L. CORNIL, *Pas.*, 1935, I, 184; R.W., 1953-54, 421 en 425).

³⁷ R.v.S., Van Lantschoot, nr. 11533 van 1 december 1965; *Juris-classeur administratif*, Fasc. 665, blz. 3, nr. 1: «Ce qui intéresse le justiciable, c'est le résultat pratique de son recours.»

³⁸ J. RIVERO, «Le système français de protection des citoyens contre l'arbitraire administratif à l'épreuve des faits», in *Mélanges Jean Dabin*, Brussel, Bruylant, 1963, blz. 813-836 (830).

³⁹ Indien uitsluitend de vernietiging van de gevolgakte wordt beoogd is de annulatie van de initiële rechtshandeling overbodig waar haar onwettigheid ook overeenkomstig artikel 107 Grondwet aangevoerd kan worden.

⁴⁰ De vernietigde reglementsbepaling waarover sprake in bovenstaand arrest is daarvan een goed voorbeeld.

⁴¹ Het «erga omnes»-karakter van een vernietigingsarrest sluit niet uit dat gebeurlijk alleen de verzoeker van het rechtsherstel profiteert waartoe de overheid na de vernietiging verplicht is: R.v.S., Vermesen, nr. 18.272 van 13 mei 1977; R.v.S., Dawans, nr. 18.274 van 13 mei 1977; R.v.S. De Ceuninck, nr. 18.314 van 14 juni 1977; zie ook R.v.S., DE BLOCK, nr. 18063 van 25 januari 1977.

betekent dat het gewijsde niet alleen jegens een ieder als onweerlegbare waarheid geldt, doch ook dat elkeen wiens rechtssituatie door de vernietigde rechtshandeling werd bepaald, de *constitutieve* werking van het arrest ondervindt, *zelfs wanneer dit door de verzoeker niet werd beoogd*. Daarom worden in geval van vernietiging de arresten bij uittreksel of *in extenso* in dezelfde vormen bekendgemaakt als het vernietigd besluit⁴².

De uitbreiding van de rechtsgevolgen van de annulatie van een reglement tot de individuele toepassingsmaatregelen kan aan derden sommige voordelen ontnemen. Komen daardoor geen *verworven rechten* in het gedrang? P. Weil wees reeds op het tautologisch karakter van het begrip «verworven recht» in deze context: «L'annulation pour excès de pouvoir, nous dit-on, ne saurait porter atteinte aux droits acquis des tiers, mais on ne voit pas comment on pourrait définir en cette matière les droits acquis autrement que comme ceux qui font obstacle à une exécution intégrale de la chose jugée»⁴³. Het behoud van door derden verworven voordelen kan de gevolgen van een annulatiearrest slechts beperken indien zij werden verkregen door beslissingen die de vernietigde akte niet als rechtsgrond hebben⁴⁴.

De overheid die een bestreden rechtshandeling verder ten uitvoer legt, handelt op eigen risico. Het behoort tot de bestuurlijke zorgvuldigheid hierbij geen verwachtingen op te wekken die niet bewaarheid kunnen worden. Desnoods kan de overheid zelf d.m.v. intrekking tot het herstel van de legaliteit overgaan⁴⁵.

10. Een laatste vraag betreft het verband dat tussen rechtshandelingen aanwezig moet zijn opdat de annulatie van de eerste *ipso facto* het verval van de tweede tot gevolg heeft. Doorslaggevend blijft hier het beginsel dat overheidshandelingen niet van rechtswege nietig zijn (cf. supra).

Door de vernietiging van een rechtshandeling vervallen de gevolgen slechts wanneer hun juridische band met de vernietigde akte werd vastgesteld. Deze vaststelling is overbodig wanneer die band *direct zichtbaar* is⁴⁶, zodat de vernietiging van de initiële rechtshandeling meteen ook de onwettigheid van de tweede aantoonde die er een onmiddellijk gevolg van is. De eerste rechtshandeling hoeft daarom nog niet onveranderlijk de tweede op te roepen zodanig dat de eerste niet zonder de gevolgakte kan voorkomen⁴⁷. Evenmin moeten beide één ondeelbaar geheel vormen. Op zichzelf is de nauwe juridische band nog niet doorslaggevend; belangrijker is de evidentie waarmee deze band blijkt, waardoor de afzonderlijke vaststelling van de onwettigheid overbodig wordt. Aan deze voorwaarden is bij de individuele toepassingsmaatregelen van een reglement voldaan. Deze toepassingen mogen de vernietiging van het reglement

niet van haar effectiviteit beroven. «Il y a une tendance très nette dans la jurisprudence comme dans la pratique à accepter des annulations purement platoniques qui se réduisent à une censure morale de l'Administration», schreef P. Weil over de Franse rechtspraak⁴⁸. Bovenstaand arrest blijkt een ander standpunt in te nemen.

Walter Van Noten
Assistent U.I.A.

⁴⁸ P. WEIL, o.c., blz. 8; zie ook J. RIVERO, «Le Huron au Palais-Royal, ou réflexions naïves sur le recours pour excès de pouvoir», D., 1962, Chr. VI, 37-40.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

K.I. — 11 april 1978

Voorzitter: de h. Paternostre

Raadsheren: mevr. de Man en de h. Bijl

Substituut-procureur-generaal: de h. Six

Advocaten: mrs. Gerard loco Bastaens en Cornelissens

Overspel—Feiten gepleegd in Nederland—Strafvervolg-ing.

Art. 7, § 1, van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering bepaalt dat een Belg die zich buiten het grondgebied van het Rijk schuldig maakt aan een feit dat door de Belgische wet misdaad of wanbedrijf wordt genoemd, slechts in België kan worden vervolgd indien op het feit straf gesteld is door de wet van het land waar het gepleegd is. Daar in Nederland overspel niet strafbaar is, kan een verdachte die in Nederland overspel heeft gepleegd niet worden vervolgd.

De R. t/ D.

Overwegende dat het verzet ontvankelijk is;

Overwegende dat in de vordering tot buitenvervolginstelling op 9 september 1977 de feiten van de tenlastelegging zich zouden hebben voorgedaan te Antwerpen, zelfde kanton, tussen 4 juli 1977 en 16 juli 1977, terwijl uit het dossier blijkt dat de feiten, waarvoor de stelling als burgerlijke partij geschiedde en die derhalve het voorwerp dienden uit te maken van het onderzoek, zich zouden hebben voorgedaan te Middelburg (Nederland) tussen 9 juli 1976 en 17 juli 1976;

Overwegende derhalve dat de tenlastelegging dient heromschreven te worden als volgt:

verdacht van: verbonden zijnde door het huwelijk aan De R., die klacht doet, het wanbedrijf van overspel gepleegd te hebben

a) te Middelburg (Nederland) tussen 9 juli 1976 en 17 juli 1976;

b) te Antwerpen, zelfde kanton, tussen 4 juli 1977 en 16 juli 1977;

Overwegende echter, wat de tenlastelegging a) betreft, artikel 7, § 1, van de wet van 17 april 1878, houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering bepaalt dat een Belg die zich buiten het grondgebied van het

⁴² Art. 39 K.B. van 23 augustus 1948 (Procedurereglement afdeling administratie). Het is niet zonder belang dat bovenstaand arrest de *derdenwerking* ervan aan zijn bekendmaking verbindt. Aan derden die van de zaak geen kennis hadden, kan het arrest voor de bekendmaking immers niet tegengeworpen worden (vgl. artikel 48 P.R.). D.m.v. tussenkomst (artt. 52-54 P.R.) en derdenverzet (art. 47-50 P.R.) kunnen derden voor hun belangen opkomen.

⁴³ P. WEIL, o.c., D., 1955, 202.

⁴⁴ Bij het rechtsherstel waartoe zij tot uitvoering van het annulatiearrest verplicht is moet de overheid de verworven rechten in acht nemen: C.E.fr., 23 december 1925, Rodière, G.A., 1974, nr. 46; zie ook: R.v.S., Van Hole, nr. 18.385 van 13 juli 1977.

⁴⁵ Het is omstreden of de intrekking van onwettige rechtshandelingen binnen de daarvoor geldende termijn een verplichting is of niet. De meeste Franse auteurs beantwoorden die vraag bevestigend: J.M. AUBY, noot bij C.E.fr., 2 december 1960, D., 1962, 6; J.M. AUBY en R. DRAGO, o.c., II, blz. 354; G. ISAAC, *La procédure administrative non contentieuse*, Parijs, L.G.D.J., 1968, blz. 633, nr. 654; R.G. SCHWARTZENBERG, o.c., blz. 415; G. VEDEL, *Droit administratif*, P.U.F., 1973, blz. 200; A. DE LAUBADÈRE, *Traité de droit administratif*, I, Parijs, L.G.D.J., 1976, blz. 341, nr. 563; M. WALINE, *Droit administratif*, Parijs, Sirey, 1963, blz. 558, nr. 944. In het licht van bovenstaand arrest kan aangenomen worden dat onwettige gevolgakten die door de vernietiging van de bestreden initiële rechtshandelingen vervallen, ook tot de sluiting van de debatten ingetrokken kunnen worden, zelfs wanneer enkel tegen de initiële rechtshandeling een annulatieberoep werd ingesteld.

⁴⁶ Zie de tekst van het besproken arrest.

⁴⁷ Ook het arrest Colpaert nr. 17.764 van 9 augustus 1977 stelt die eis niet waar het de gevolgakte «een bijkomend rechtsgewijs» van de initiële rechtshandeling noemt. Anders: J. FALYS, o.c., J.T., 1977, 393, noot 31.

Rijk schuldig maakt aan een feit dat door de Belgische wet misdaad of wanbedrijf wordt genoemd, slechts in België vervolgd kan worden indien op het feit straf gesteld is door de wet van het land waar het gepleegd is ;

Overwegende dat het wanbedrijf van overspel in Nederland niet strafbaar is ;

Overwegende derhalve dat verdachte voor de feiten van bovengenoemde tenlastelegging niet kan worden vervolgd ;

Overwegende dat er, wat de tenlastelegging b) betreft, geen bezwaren zijn ;

Overwegende derhalve dat het verzet niet gegrond is ;

NOOT—Art. 241 van het Nederlandse Strafwetboek betreffende overspel is vervallen bij de wet van 6 mei 1971.

HOF VAN BEROEP TE GENT

3e KAMER — 14 DECEMBER 1978

Voorzitter : de h. De Prêter

Raadsheren : de hh. Carsau en Devos (rapporteur)

Advocaat-generaal : de h. D'Haenens

Advocaat : mr. D. De Clerck

Beroepsreglementering — Beroepsuitoefeningsverbod—K.B. van 24 oktober 1934—Beheerder van intercommunale vereniging opgericht in de vorm van een naamloze vennootschap.

Het beroepsuitoefeningsverbod van artikel 1 van het K.B. van 24 oktober 1934, dat weliswaar niet kan gelijkgesteld worden met een onverenigbaarheid of een burgerlijke onbekwaamheid, is van toepassing op de beheerders van een intercommunale vereniging opgericht in de vorm van een naamloze vennootschap.

C.

Conclusie van het openbaar ministerie

Beklaagde wordt vervolgd ter zake van, met overtreding van artikel 1 van het K.B. nr. 22 van 24 oktober 1934, het ambt van beheerder te hebben waargenomen in de Intercommunale Maatschappijen «Imenwest» en «Imenwo», die zijn opgericht in de vorm van een naamloze vennootschap, ondanks zijn vroegere veroordeling tot een gevangenisstraf van twee jaar (met uitstel van vijf jaar) wegens verduistering als openbaar ambtenaar bij arrest van het Hof van Beroep te Gent van 23 maart 1970.

Bij vonnis van de Correctionele Rechtbank te Brugge van 8 februari 1977 werd hij vrijgesproken o.m. op grond van de overweging dat de intercommunale maatschappij, die de vorm aanneemt van een naamloze vennootschap, geen specifiek handelskarakter heeft en daarom de bepalingen van het K.B. van 24 oktober 1934 op die naamloze vennootschappen niet van toepassing zijn.

Door de procureur des Konings te Brugge werd op 15 februari 1977 tegen dit vonnis hoger beroep ingesteld. Het rechtsmiddel werd tijdig en op regelmatige wijze ingesteld. Het hoger beroep is derhalve toelaatbaar.

Overwegende dat niettegenstaande de intercommunale maatschappijen, opgericht overeenkomstig de kaderwet van 1 maart 1922, ressorteren onder het publiek en administratief recht, dit niet wegneemt dat, indien ze worden opgericht (zoals in casu), in de vorm van een handelsvennootschap, de regelen van formeel handelsrecht op hen toepasselijk zijn (A.P.R., *Intercommunale maatschappij*, nrs. 454 en 455) ;

Overwegende dat het K.B. nr. 22 van 24 oktober 1934 betrekking heeft o.m. op het beheer en het toezicht van de naamloze vennootschappen ;

dat derhalve de intercommunale maatschappij, die opgericht is in de vorm van een naamloze vennootschap, onder de formele toepassing valt van het vennootschappenrecht en dus ook van het K.B. nr. 22 van 24 oktober 1934 dat daarvan een onderdeel is ;

Overwegende bovendien dat het K.B. van 24 oktober 1934, dat tot stand is gekomen na de kaderwet van 1 maart 1922 betreffende de vereniging van gemeenten tot nut van het algemeen, alle naamloze vennootschappen zonder onderscheid omvat en van haar toepassingsveld niet uitsluit de intercommunale maatschappijen opgericht in de vorm van naamloze vennootschappen ;

dat het K.B. van 24 oktober 1934 het beheer en het toezicht in kapitaalvennootschappen wil onttrekken aan onwaardige personen wier gebrek aan rechtschapenheid is gebleken en dat de omstandigheid dat de verrichtingen van een intercommunale maatschappij geen handelsverrichtingen zijn ter zake zonder belang is ;

dat men trouwens niet inziet dat personen die wegens hun strafrechtelijke antecedenten onwaardig geacht worden om, in het kader van een naamloze vennootschap, privé-kapitalen te beheren, gerechtigd zouden zijn om, onder dezelfde formele voorwaarden, het beheer waar te nemen over gelden van de gemeenschap ;

Om die redenen,

Behage het aan het Hof, het bestreden vonnis te niet te doen en opnieuw wijzend, met eenparigheid van stemmen, beklaagde wegens het hem ten laste gelegde feit te veroordelen tot de straffen bij de wet bepaald.

Arrest

Het koninklijk besluit nr. 22 van 24 oktober 1934 steunt op de wet van 31 juli 1934 waarbij aan de Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten. Artikel 1-III-A laat de Koning toe bij besluiten, waarover in de ministerraad is beraadslaagd, het gespaard vermogen te beschermen door middel van passende maatregelen om het vertrouwen te versterken in de organismen die er een beroep op doen, de mogelijkheden om krediet te verkrijgen te verruimen en de voorwaarden waaronder het wordt verkregen te vergemakkelijken, de effecten- en handelsbeurzen, het beroep van wisselagent en het stelsel van de exceptie van spel ter zake van beurshandelingen te regelen. Artikel 1-V laat hem toe, zo daartoe aanleiding bestaat, de toepassing van de krachtens de wet van 31 juli 1934 getroffen schikkingen te verzekeren door alle burgerlijke, fiscale of strafrechtelijke sancties, die alleen uit correctionele of politiestrafen mogen bestaan.

Artikel 1 van het koninklijk besluit van 24 oktober 1934 luidt : « Geen ambt van beheerder, van commissaris of van zaakvoerder in een vennootschap op aandelen, een coöperatieve vennootschap of een kredietvereniging ... kunnen worden uitgeoefend door personen die, in het moederland of in de kolonie, tot een zelfs voorwaardelijke vrijheidsstraf van ten minste drie maanden werden veroordeeld als dader of medeplichtige aan een van de volgende misdrijven of poging tot een van de volgende misdrijven ... f/ diefstal, afpersing, verduistering of misbruik van vertrouwen, oplichting of heiling ... »

Het verslag aan de Koning verantwoordt deze beschikking als volgt : « Tot de inrichtingen die de medewerking van het gespaard vermogen inroepen, behoren in de eerste plaats de handelsvennootschappen en de *vennootschappen onder handelsvorm*, die geen vennootschap onder een firma of bij wijze van eenvoudige geldschieting zijn. In een land waar het vermogen in vele handen is, worden de kapitalen die ter beschikking van de leiders van deze vennootschappen worden gesteld, hun in de meeste gevallen toevertrouwd door aandeelhouders, die van financiële zaken maar weinig weten, niet op de hoogte zijn van hun rechten en door handige reclame worden aangelokt. Om het vertrouwen in bedoelde instellingen te versterken komt het er op aan het bestuur, het toezicht en het beheer ervan te ontzeggen aan onwaardige personen, wier gebrek aan rechtschapenheid duidelijk blijkt, of aan personen, zoals gefailleerden, die waar ze zich ongeschikt hebben betoond om hun eigen zaken te beheren, niet zonder gevaar geroepen kunnen worden om andermans belangen waar te nemen... »

Uit de ontleding van en het onderling verband tussen het voorgaande blijkt :

1) dat in de tekst van artikel 1 van het koninklijk besluit van 24 oktober 1934 noch in het verslag aan de Koning sprake is van de intercommunale maatschappijen ;

2) dat daarin geen onderscheid wordt gemaakt tussen de handelsvennootschappen en de vennootschappen in handelsvorm ;

3) dat geheel conform aan de habilitatiewet het door de besluitgever beoogd doel dubbel is, te weten enerzijds in de handelsvennootschappen en de vennootschappen in handelsvorm waarin de aansprakelijkheid der vennoten beperkt is (vennootschappen op aandelen) en/of facultatief beperkt kan worden (coöperatieve vennootschappen of kredietverenigingen) het gespaard vermogen te vrijwaren tegen het bestuur, het toezicht en/of het beheer van onwaardige personen en anderzijds de voor de heropleving van het economisch leven van het land noodzakelijke investeringen, in hoofdzaak in de vorm van aan bedrijfsrisico onderworpen kapitalen, te bevorderen door versterking van het vertrouwen in inrichtingen die er een beroep op doen.

Daaruit volgt dat de opwerping van de beklagde niet kan worden aangehouden volgens welke de Koning de perken van de hem verleende machten zou hebben overschreden door de wetgeving op de intercommunale maatschappijen te wijzigen. In de op de intercommunale maatschappijen *als zodanig* toepasselijke wetgeving werd niets gewijzigd ; enkel werd voor bepaalde personen een beroepsuitoefeningsverbod uitgevaardigd m.b.t. het beheer, het toezicht en/of het beheer van bepaalde handelsvennootschappen of vennootschappen in handelsvorm. Dit klemmt des te meer daar, ook al stelt de kaderwet van 1 maart 1922 de vorm van handelsvennootschap als verenigingsvorm voor de intercommunale maatschappijen voorop (art. 5, 1°, van de wet

van 1 maart 1922 ; A.P.R., *Interkommunale maatschappij*, nrs. 69 e.v.) zij wat de verenigingsvorm betreft de grootste vrijheid aan de intercommunales laat, zodat van een verandering van al hetgeen volgens de wet aan de intercommunale maatschappijen eigen is, geen sprake kan zijn.

Een andere vraag is of de eigen kenmerken van de intercommunale maatschappijen, ter zake de kenmerken van de Intercommunale maatschappij voor energiebedeling in West-Vlaanderen (Imenwest) en van de Intercommunale maatschappij voor energievoorziening in West- en Oost-Vlaanderen (Imenwo), beide ingevolge de kaderwet van 1 maart 1922 in de vorm van een naamloze vennootschap opgericht, zich tegen de toepassing van artikel 1 van het koninklijk besluit van 24 oktober 1934 verzetten.

Het louter feit dat beide intercommunale maatschappijen ondanks de aangenomen vorm van een naamloze vennootschap hun burgerlijk karakter niet verliezen (artikel 5, 1° in fine, der wet van 1 maart 1922) en tot bevordering van een of meer bepaalde gemeentelijke belangen een doel van openbaar nut nastreven, onttrekt ze zeker niet om deze reden alleen aan het koninklijk besluit van 24 oktober 1934, nu het toch, zoals eerder is uiteengezet, zonder onderscheid toepasselijk is op de daarin bepaalde handelsvennootschappen en vennootschappen in handelsvorm.

De opwerping dat de beide intercommunale maatschappijen geen kapitaal zouden bezitten, kan evenmin aangehouden worden en berust op een evidente vergissing. Zoals elke vereniging of vennootschap konden beide intercommunale maatschappijen immers slechts ontstaan met een door elke deelgenoot te verrichten inbreng waarvan de som hun kapitaal uitmaakt (A.P.R., v° cit., nrs. 68 en 151 e.v.). De wet van 1 maart 1922 legt overigens de nauwkeurige beschrijving van ieders inbreng in de stichtingsakte op (art. 5, 3°, van de wet van 1 maart 1922). Weliswaar kunnen de inbrengen maar gebeuren door de stichters en de eventueel later toetredende deelgenoten, is oprichting bij openbare inschrijving uitgesloten en zijn de aandelen nominatief en onoverdraagbaar, maar dit neemt niet weg dat er een kapitaal bestaat dat aan het risico van groei en verlies is blootgesteld. Dit laatste wordt het best bewezen doordat er grond tot verplichte ontbinding van de intercommunale maatschappijen bestaat wanneer het kapitaal is tenietgegaan (A.P.R., v° cit., nr. 412).

Er kan bezwaarlijk geargumenteed worden dat naar luid van het verslag aan de Koning het koninklijk besluit van 24 oktober 1934 in hoofdzaak de bescherming van de kleine onervaren spaarders beoogt, respectievelijk dat deze bescherming voor de deelgenoten van intercommunale maatschappijen niet nodig is. Eensdeels maakt het koninklijk besluit van 24 oktober 1934 geen onderscheid volgens de kapitaalcrachtigheid van de aandeelhouders. Anderdeels mag niet uit het oog verloren worden dat, met machtiging van de Koning, ook privé-personen, hetzij natuurlijke, hetzij rechtspersonen, hetzij handelaars of niet-handelaars, van een intercommunale maatschappij deel mogen uitmaken. (art. 1, derde lid, van de wet van 1 maart 1922 ; A.P.R., v° cit., nrs. 93 en 132). Dit is overigens ter zake het geval voor Imenwest en Imenwo, daar de N.V. Ebes er deel van uitmaakte of uitmaakt.

Bovendien is het ook zo dat, andermaal met machtiging van de Koning, de intercommunale maatschappijen leningen mogen aangaan door uitgifte van titels aan toonder, terugbetaalbaar bij uitloting met of zonder premies of loten en met eventuele kwotering op de effectenbeurs (A.P.R., v° cit., nrs. 341 e.v.). Nu moet wel toegegeven worden dat het koninklijk

besluit van 24 oktober 1934 klaarblijkelijk in hoofdzaak de bescherming beoogt van de aan bedrijfsrisico onderworpen kapitalen, doch uit de tekst van het besluit noch uit het verslag aan de Koning kan worden afgeleid dat andere vormen van terbeschikkingstelling van kapitalen, meer bepaald obligatoire leningen, buiten beschouwing moeten blijven. De obligaties waarop door kleine spaarders ingeschreven kan worden, kunnen evenzeer als de aandelen door wanbeheer in gevaar gebracht worden.

Dit alles klemt des te meer daar én wegens de gekozen vennootschapsvorm én ingevolge artikel 5, 3°, van de wet van 1 maart 1922 de aansprakelijkheid van de deelgenoten van intercommunale maatschappijen — zeker voor de gemeenten — steeds beperkt is tot beloop van de inbreng en maximaal tot beloop van een bepaald bedrag (A.P.R., v°, cit., nr. 164).

De omstandigheid dat een intercommunale maatschappij, opgericht ingevolge de wet van 1 maart 1922 organiek, hoewel in de vorm van een vereniging, een openbare persoon uitmaakt, die in haar oprichting en beheer aan de voogdij van de uitvoerende macht onderworpen is (vergelijk Cass., 21 april 1966, R.W., 1967-68, 293), neemt niet weg dat zij, wanneer zij, zoals de N.V. Imenwest en Imenwo, de vorm van een naamloze vennootschap gekozen heeft, principieel, in de formele betekenis, onder de toepassing van de beschikkingen van het vennootschappenrecht valt, althans onder die beschikkingen waarvan bij de stichtingsakte niet afgeweken werd (A.P.R., v° cit., nrs. 221, 454 en 455). Aldus zijn, behoudens statutaire afwijkingen, de beschikkingen van het vennootschappenrecht betreffende de onverenigbaarheden en verantwoordelijkheid van de beheerders toepasselijk.

Het kan niet ingezien worden waarom het beroepsuitoefeningsverbod van artikel 1 van het koninklijk besluit van 24 oktober 1934, dat weliswaar niet kan worden gelijkgesteld met een onverenigbaarheid en/of een burgerlijke onbekwaamheid (vergelijk Cass., 19 februari 1940, *Pas.*, 1940, I, 56, en *R.C.J.B.*, 1948, 295, met noot van De Harven), op deze beheerders niet toepasselijk zou zijn.

Nu in de statuten van de Intercommunale N.V. Imenwest en Imenwo niet afgeweken werd van artikel 1 van het koninklijk besluit van 24 oktober 1934 voor zover daarvan afgeweken kan worden, quod non, en de beklagde, ondanks de veroordeling waarvan sprake in de inleidende citatie, het ambt van beheerder daarin uitgeoefend heeft vanaf 24.2.1971 tot en met 31.12.1975, is het hem tenlastegelegde feit bewezen.

Wat de strafmaat betreft, dienen ten voordele van de beklagde verzachtende omstandigheden aangenomen wegens afwezigheid van veroordelingen voor feiten van dezelfde aard.

(Volgt veroordeling tot een geldboete van 50 frank, verhoogd met 390 opdecimen).

NOOT—Zie L. DE WILDE, Het vernieuwde KB nr. 22 van 24 oktober 1934 (wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering), *R.W.*, 1978-79, 929.

ARBEIDSRECHTBANK TE ANTWERPEN

3e KAMER — 3 OKTOBER 1978

Voorzitter : de h. D'Halleweyn

Rechters in sociale zaken : de hh. Van Dun en Kokken

Advocaten : mrs. De Wachter, Stappers en Vroman

Arbeidsovereenkomst—Handelsvertegenwoordigers— Recht op loon—Wijze van betaling—Ogenblik van de eisbaarheid van het commissieloon.

Uit het feit dat het nageleefde betalingstijdstip m.b.t. het commissieloon beantwoordt aan art. 12 van de wet van 30 juli 1963 kan niet automatisch tot de algehele wettelijkheid van het bezoldigingsstelsel worden geconcludeerd.

Met de loutere verwijzing naar een — overigens wettige — contractuele vaststelling van het ultieme betalingstijdstip van het commissieloon (art. 12) kunnen aan de handelsvertegenwoordiger geen rechten ontzegd worden, die hem bij art. 4 gewaarborgd zijn.

Het bezoldigingsstelsel waarbij het commissieloon eerst op het ogenblik van de facturatie der goederen verworven wordt, houdt een omzeiling in van de tekst en de geest van art. 4 van de wet van 30 juli 1963 en is ingevolge art. 23 van diezelfde wet nietig.

B. t/ P.V.B.A. R.

(...)

Verbrekingsvergoeding

Overwegende dat aanlegger betoogt dat verweerster de tussen partijen gesloten arbeidsovereenkomst verbrak door zich aan volgende feiten schuldig te maken : 1. zij verzuimde het hem verschuldigde commissieloon af te rekenen overeenkomstig artikel 12 van de wet van 30 juli 1963 tot instelling van het statuut der handelsvertegenwoordigers ; (...)

Overwegende dat bij onderling akkoord tussen partijen de gerechtsdeskundige verzocht werd de hem door de rechtbank gegeven opdracht uit te breiden met volgend punt : « Nagaan op welk tijdstip gedaagde de commissies tijdens de volledige duurtijd van het dienstverband tussen partijen aan eiser had uitbetaald, meer bepaald of de betaling steeds geschiedde na de facturaties » ;

(...)

Overwegende dat verweerster, ten aanzien van de door aanlegger ingeroepen verwijten, respectievelijk pleit als volgt : 1. waar aanlegger stelt dat verweerster de bepalingen van artikel 12 van de wet van 30 juli 1963 niet nageleefd zou hebben, hij uit het oog verliest dat deze bepalingen slechts gelden « bij ontstentenis van contractuele bepalingen » ; dat uit het deskundig onderzoek is gebleken dat « de betaling der commissies aan eiser steeds geschiedde na de facturaties » ; dat deze betalingswijze gedurende zeven jaren toegepast werd en aldus de contractuele grondslag van bedoelde afwijking aantoonde ; dat indien aldus begin januari nog niet alle commissielonen betreffende de bestellingen tot eind december betaald werden zulks een normale uitleg vond in bovenvermelde contractuele afwijking ; (...)

Overwegende dat de verbreking van een overeenkomst niet noodzakelijk het gevolg dient te zijn van een eenmalige, duidelijk in de tijd te localiseren, handeling of verzuim van de tegenpartij ; dat zij ook kan blijken uit een geheel van gedragingen die aantonen dat de tegenpartij weigert zijn essentiële wettige en contractuele verplichtingen verder na te komen ;

Overwegende dat de aangevulde opdracht, die partijen bij onderling akkoord aan de door de rechtbank aangestelde

deskundige gaven, tot de — overigens door partijen niet betwiste — vaststelling leidde dat verweerster het commissieloon van aanlegger steeds uitkeerde «na de facturaties»; dat verweerster hieruit afleidt dat bedoelde betalingswijze beantwoordde aan het bepaalde bij artikel 12 van de wet van 30 juli 1963; dat zij hierbij echter klaarblijkelijk over het hoofd ziet dat het niet voldoende is dat het door haar nageliefde *betalingstijdstip* aan bedoeld artikel 12 beantwoordt om automatisch tot de algehele wettelijkheid van haar bezoldigingsstelsel te besluiten; dat artikel 12 inderdaad geen andere draagwijdte heeft dan de vaststelling van het ultieme ogenblik waarop het verschuldigde commissieloon aan de handelsvertegenwoordiger *uitgekeerd* dient te worden; dat het *ontstaan van het recht* zelf op bedoeld commissieloon echter enkel kan worden beoordeeld in het licht van de bepalingen van artikel 4 van dezelfde wet; dat, met andere woorden, in geen geval onder loutere verwijzing naar een — overigens wettige — contractuele bepaling van het ultieme betalingstijdstip van het commissieloon (art. 12) aan de handelsvertegenwoordiger rechten kunnen worden ontzegd, die hem bij artikel 4 worden gewaarborgd;

dat ingevolge deze bepaling het commissieloon aan de handelsvertegenwoordiger verschuldigd is voor ieder order die door de werkgever wordt *aanvaard, zelfs indien op die order geen uitvoering volgt*, behalve in geval van niet-uitvoering door de schuld van de vertegenwoordiger; dat bij hetzelfde artikel wordt verduidelijkt dat ieder order wordt vermoed aanvaard te zijn, behoudens *weigering of voorbehoud*, door de werkgever aan zijn handelsvertegenwoordiger *schriftelijk* medegedeeld binnen een in de overeenkomst bepaalde termijn, wijl deze termijn *één maand* bedraagt bij ontstentenis van enig contractueel beding ter zake;

dat artikel 4 zijn oorsprong vond in het bij de wet van 30 juli 1963 opgeheven artikel 28 van het K.B. van 20 juli 1955 tot coördinatie van de wetten betreffende het bediendencontract; dat, terwijl dit artikel 28 slechts een suppletieve draagwijdte had, de bepalingen van artikel 4 van de wet van 30 juli 1963 van imperatieve aard zijn; dat, terwijl het opgeheven artikel 28 enkel zinspeelde op de niet-uitvoering die aan de schuld van de werkgever te wijten was, het geen zekerheid bood betreffende de eventualiteit waarin de niet-uitvoering van de order aan andere oorzaken dan de schuld van de werkgever toe te schrijven was;

dat het juist in de bedoeling van de wetgever lag hieromtrent alle twijfel uit te schakelen door aan de handelsvertegenwoordiger in elk geval de aanspraak op het commissieloon te waarborgen voor elke aanvaarde order, welke de oorzaak van de eventuele niet-uitvoering ervan ook moge zijn (behoudens de schuld van de handelsvertegenwoordigers zelf);

dat bedoelde bepaling er aldus kennelijk naar streeft het loon van de belanghebbende enkel afhankelijk te maken van zijn arbeidsprestatie en de mogelijkheid uit te sluiten voor de werkgever om de invloeden van het bedrijfsrisico op de handelsvertegenwoordiger af te wendelen (*Parl. Hand., Sénat*, 28.5.63, p. 1174; H. Tielemans en R. Nockels, *Le statut social des représentants de commerce*, p. 33; A. Van Mensel, *Het Statuut van de handelsvertegenwoordigers*, p. 54; M. Papier-Jamoulle, *Le statut des représentants de commerce*, p. 76; G. Van Hecke, *Het statuut*, p. 20 en vlg.);

dat het daarenboven duidelijk is dat, waar artikel 4, tweede lid, zinspeelt op een «bepaalde» termijn, hier enkel sprake kan zijn van een vaste en zekere *termijn*, die niet kan verschillen van de ene tot de andere order en die aldus geen voorwaarde

kan verbergen waarvan de verwezenlijking onvermijdelijk onzeker is, zoals bijvoorbeeld de levering of de betaling van de goederen (M. Papier-Jamoulle, *op.cit.*, p. 78, A. Colens, *Le contrat d'emploi*, p. 312);

dat de rechter, zowel op gemeenrechtelijke gronden, als gesteund door een specifieke desbetreffende verklaring, afgelegd door de verslaggever voor de Senaat bij de voorbereiding van de wet van 30 juli 1963 ... «uit de toedracht van de zaak ... (kan) afleiden of zulk een beding afbreuk doet aan de voorziening van openbare orde die kennelijk uit de geest van de wet naar voren treedt»; dat het door verweerster toegepaste bezoldigingsstelsel een kennelijke omzeiling inhoudt van de tekst en de geest van artikel 4 van de wet van 30 juli 1963 en derhalve ingevolge artikel 23 van diezelfde wet nietig is;

Overwegende dat het in casu gebleken is dat verweerster, hoewel hiertoe aangemaand door aanlegger, weigerde ten aanzien van deze laatste haar wettige verplichtingen na te komen; dat zij met name weigerde het aan aanlegger verschuldigde commissieloon overeenkomstig artikel 4 van de wet van 30 juli 1963 te berekenen en aan betrokkene te vereffenen; dat zij weigerde de bij artikel 11 van dezelfde wet bedoelde documenten op de erin bedoelde tijdstippen aan belanghebbende af te leveren; (...)

VREDEGERECHT TE BRUGGE

3e KANTON—30 JUNI 1978

Vrederechter : A. De Ketelaere

Advocaten : Mrs. Bekaert en Petitat

Huur—Huishuur—Landpacht—Onderscheid.

De huur van een woonhuis, dat niet is ingeschakeld in een landbouwbedrijf, valt niet onder de bescherming van de wet op de landpacht.

V. t/ S.

Praeliminaria

Bij overeenkomst, aangegaan op 6 oktober 1969, hebben eisers hun «eigendom, groot ongeveer 2.000 m², met woonhuis en bijgebouwen» in huur gegeven aan eerste verweerder voor de duur van vijf jaar, ingaande op 1 november 1969 en dus verstrijkend op 31 oktober 1974, tegen de maandelijksse huurprijs van 1.200 frank.

Deze huur werd verlengd tot 1 oktober 1977, bij akte verleden voor notaris Georges Van Caillie te Brugge op 26 oktober 1974, waarbij eerste verweerder ten overstaan van eisers verklaarde «af te zien van alle recht van pacht en gebruik op het voorschreven goed en het zelve ter vrije beschikking te zullen stellen... uiterlijk op 1 oktober 1977».

Bij aangetekende brief van 15 mei 1977 werd eerste verweerder door eisers aangemaand om dit huurgoed te verlaten tegen 1 oktober 1977, «daar dit eigendom in gebruik zal worden genomen door de heer André V.» (derde eiser).

Bij brieven van 8 september 1977 drong notaris Van Caillie aan op ontruiming tegen 1 oktober 1977, en bij brief van 27

september 1977 liet hij aan eerste verweerder weten dat derde eiser afzag van eigen gebruik en dat het huurgoed te koop gesteld zal worden.

Dit gaf aanleiding tot onderhandelingen tussen enerzijds de raadsman van verweerders, verzoekend om enig uitstel tot ontruiming, en anderzijds de notaris, die, namens eisers, bereid was uitstel te verlenen tot 1 december 1977.

Gezien verweerders ook tegen alsdan het huurgoed niet ontruimd hadden, verzochten eisers op 13 december 1977 hen op te roepen voor een minnelijke regeling.

Ter verzoeningszitting van 4 januari 1978 werd een proces-verbaal van niet-akkoord opgemaakt.

Eisers vorderen de onmiddellijke ontruiming van het besproken goed en de veroordeling van verweerders tot betaling ener schadevergoeding van 5.000 frank per maand vanaf 1 oktober 1977 tot alsdan.

(...)

Onderzoek in rechte

1. Landpacht :

Opdat de landpachtwetgeving, waarop verweerders zich beroepen, ter zake toepasselijk kan zijn, dient vast te staan dat het huurgoed, vanaf de ingenottreding, hetzij achteraf, maar dan bij uitdrukkelijke overeenkomst tussen partijen, hoofdzakelijk gebruikt wordt voor een landbouwbedrijf (artikel 1 Landpachtwet).

Met inachtneming van de navolgende gegevens, lijkt dit ter zake niet het geval te zijn :

a) In het *huurcontract* is het huurgoed beschreven als «*woonhuis met bijgebouwen*», is de duur van de huur bepaald op vijf jaar en het huurgeld vastgesteld op 1.200 frank *per maand*, vooraf te betalen. Nergens wordt enige allusie gemaakt op landpacht. Partijen hebben blijkbaar, bij het aangaan van de huur, niet de bedoeling gehad een landpachtcontract af te sluiten.

b) Het huurgoed paalt aan de *bebouwde kom* van Dudzele en heeft enkel een oppervlakte van 1.730 m².

c) Bij de plaatsopneming hebben wij vastgesteld :

— dat, benevens het ruime woonhuis en de bijgebouwen, het erf uitsluitend gebruikt is als «*belopen hofplaats*», zonder enige teelt ;

— dat verweerders er de volgende dieren kweken : een 20-tal kippen, 8 konijnen (2 moeren en 6 jongen) en 4 varkens (1 zeug en 3 lopertjes) ;

— dat alle voeders voor deze dieren afkomstig zijn van buiten het huurgoed ;

— dat het kippenhok en de konijnenhokken, evenals een kleine paardenstal (die daartoe thans geen dienst meer doet) werden aangebouwd door verweerders tijdens de verhuur ;

— dat verweerders, eveneens tijdens de huurtijd, hun varkensstal hebben ingericht in een plaats die, voor de aanvang van de huur, dienstig was als werkplaats en autoberging ;

— dat nergens gebleken is noch zelfs beweerd wordt dat deze «*aanpassingen*» geschied zijn met uitdrukkelijke toestemming van eisers ;

d) Verweerders exploiteerden voor oktober 1969 een klein landbouwbedrijf te Dudzele (4 Ha) en hebben precies toen ze aldaar grotelijks onteigend werden (2 Ha 50) en geen woning meer hadden, het besproken woonhuis in huur genomen, blijkbaar met de bedoeling, ook gezien hun naderende pensioensouderdom, stilaan hun landbouwbedrijf te likwidieren. Zoals wij hebben vastgesteld bij het bezoek ter plaatse, hebben verweerders, tijdens de huur, ook nog een stal aangebouwd voor hun paard — welke stal nu ledig is — en ook, van de nood een deugd makend, een bestaand kippenhok zo goed als mogelijk ingericht voor hun koeien als stalling, die thans evenwel onbezet is, volgens hun verklaring sinds een paar jaren.

Van hun vroegere landbouwbedrijvigheid blijven ter plaatse nog enkele bedrijfsvoorwerpen over, zoals wij hebben kunnen vaststellen : een boerenkar met aanhangwagen en een ploeg, die vreemd zijn aan het besproken huurgoed, en wellicht nog dienstig zijn voor het resterend landbouwland dat verweerders nog in gebruik hebben in hun gewezen landbouwbedrijf, nl. 1 Ha 50, waar zij, volgens hun verklaring, gerst en hooi telen.

Er is ook nog een bietenmachine, dienstig ter verwerking van de van buiten aangebrachte voederbieten voor hun varkens, voor wie op het erf zelf niets wordt geteeld.

Dit alles wijst op een overschakeling van een landbouwbedrijf — wegens ouderdom, onteigening en verhuizing — naar het gewone leven van de buitenmens, voor wie enige kleine landbouwbedrijvigheid behoort bij het verblijf, waartoe het besproken huurgoed duidelijk, hoofdzakelijk als woning, in huur werd genomen en bestemd is.

De landpachtwetgeving is dus ter zake niet toepasselijk.

2. Huishuurwetgeving

De gewone huishuurwetgeving is hier dus toe te passen.

Op 26 oktober 1974 heeft eerste verweerder geldig als huureinde aanvaard de datum van 1 oktober 1977.

Artikel 215, § 2, van het Burgerlijk Wetboek, zoals gewijzigd bij de wet van 14 juli 1976, was toen nog niet toepasselijk : het akkoord van zijn echtgenote, geen partij zijnde in het huurcontract, was nog niet nodig.

Met toepassing van artikel 9 van de wet van 24 december 1976 werd deze huur, normaal ten einde komend op 1 oktober 1977, van rechtswege verlengd tot 31 december 1977.

Aan deze verlenging had een einde kunnen worden gemaakt door eisers, indien zij volhard hadden in de door hen op 15 mei 1977 gegeven opzegging voor eigen gebruik door een van hen. Doch zij hebben daarvan afgezien door het huurgoed te koop te stellen, zoals gemeld bij brief van notaris Henry Van Caillie van 27 september 1977.

Met toepassing van artikel 5, § 1, van de wet van 27 december 1977 werd deze huur opnieuw van rechtswege verlengd tot 31 december 1978, en geldt deze verlenging zelfs ten aanzien van de kopers (de tussenkomende partijen).

Daar de intrekking dezer verlenging thans nog niet gevorderd werd, kunnen wij alleen vaststellen dat verweerders, krachtens de hun door de wet verleende huurrechten, het huurgoed terecht blijven betrekken.

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 12 juni 1978

Minder-validen—Tegemoetkomingen—Nationaliteitsvereiste—Beginsel van gelijke behandeling uit E.E.G.-verordening 1408/71—Algemeen Verdrag tussen België en Turkije—Geen analoge toepassing.

Het Arbeidshof te Antwerpen, afdeling Hasselt, had op 23 februari 1977 (J.T.T., 1977, 200) beslist dat de dochter van de verweerders, die niet de Belgische maar de Turkse nationaliteit bezit, op grond van het Algemeen Verdrag tussen het Koninkrijk België en de Republiek Turkije aanspraak mag maken op gelijkheid van behandeling met Belgische onderdanen inzake de wettelijke tegemoetkomingen aan minder-validen.

Eerst had het arbeidshof, bij arrest van 12 mei 1976, het debat heropend om de partijen in de gelegenheid te stellen te onderzoeken of de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen te Luxemburg, luidens welke het principe van gelijkheid van behandeling dat in de E.E.G.-verordening nr. 1408/71 van 14 juni 1971 betreffende de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op loontrekkenden en hun gezin die zich binnen de gemeenschap verplaatsen, vervat ligt, ook op de tegemoetkomingen ten behoeve van de minder-valide minderjarige kinderen van de ingeweken arbeiders toegepast dient te worden, bij analogie ook kan gelden ten aanzien van het Algemeen Verdrag tussen het Koninkrijk België en de Republiek Turkije betreffende de sociale zekerheid, op 4 juli 1966 te Brussel ondertekend en goedgekeurd door de wet van 26 februari 1968.

In het bestreden arrest had het arbeidshof dan aangenomen dat de dochter van de verweerders, op grond van voormeld verdrag, aanspraak mag maken op gelijkheid van behandeling inzake wettelijke tegemoetkomingen aan minder-validen.

Dit arrest wordt thans vernietigd op grond van de volgende overwegingen :

«Overwegende dat artikel 1 van voormeld verdrag bepaalt : 'De Belgische en Turkse onderdanen die werknemers zijn of ingevolge de in artikel 2 van dit verdrag opgesomde wetgevingen betreffende de sociale zekerheid, met werknemers gelijkgesteld zijn, worden respectievelijk aan de in Turkije of in België van kracht zijnde wetgevingen onderworpen en genieten, evenals hun rechthebbenden, de voordelen ervan onder dezelfde voorwaarden als de onderdanen van elk dezer Staten» ; dat artikel 2 van dit verdrag bepaalt : 'De wetgevingen betreffende de sociale zekerheid waarop dit verdrag toepasselijk is, zijn : 1. in België ; a) de wetgeving betreffende de ziekte- en invaliditeitsverzekering voor arbeiders, bedienden,...' ;

«Dat uit deze bepalingen volgt dat voormeld verdrag eveneens gelijkheid van behandeling invoert voor de wetgevingen betreffende de sociale zekerheid ;

«Overwegende echter dat voormeld verdrag en de reeds vermelde E.E.G.-verordening verschillen, wat hun toepassingsgebied betreft ;

«Dat de E.E.G.-verordening, krachtens artikel 4, inderdaad van toepassing is 'op alle wettelijke regelingen betreffende de volgende takken van sociale zekerheid', waaronder de prestaties bij invaliditeit, terwijl het verdrag, krachtens artikel 2, toepasselijk is op de wetgevingen betreffende de sociale zekerheid, waaronder, in België, de wetgeving betreffende de ziekte- en invaliditeitsverzekering voor arbeiders, bedienden, enz. ;

«Overwegende dat, nu het begrip 'alle wettelijke regelingen betreffende de prestaties van invaliditeit' ruimer is dan het begrip 'wetgeving betreffende de ziekte- en invaliditeitsverzekering voor arbeiders en bedienden', de werkingssfeer van voormelde verordening eveneens ruimer is dan de werkingssfeer van voormeld verdrag ;

«Dat verder, zoals ook blijkt uit de memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende goedkeuring van voormeld verdrag, dit ver-

drag alleen betrekking heeft op de sociale-zekerheidsuitkeringen die door sociale bijdragen worden gestijfd, hetgeen niet het geval is met de tegemoetkomingen aan minder-validen, terwijl voormelde E.E.G.-verordening, luidens artikel 4, lid 2, toepasselijk is op regelingen, welke al dan niet op bijdragebetaling berusten ;

«Dat de wetgeving op de tegemoetkomingen niet valt onder de regelingen, waarop het genoemde verdrag toepasselijk is ;

«Overwegende derhalve dat, door te beslissen dat de dochter van de verweerders, die de Turkse nationaliteit bezit, aanspraak mag maken op gelijke behandeling als die welke de Belgische onderdanen inzake wettelijke tegemoetkomingen aan minder-validen genieten, het arrest de in het middel aangehaalde wetsbepalingen schendt.»

(Voorzitter-rapporteur : de h. Gerniers—Advocaat-generaal : de h. Lenaerts—Advocaat : mr. Van Hecke—In de zaak : Belgische Staat, Ministerie van Sociale Voorzorg, Dienst Minder-Validen t/ Cidem)

NOOT—Zie J. VAN LANGENDONCK, noot bij Arbh. Antwerpen, afd. Hasselt, 23 februari 1977, J.T.T., 1977, 201.

Hof van Cassatie (2e Kamer), 26 september 1978

Verdrag—Voorrang van bij verdrag bepaalde internationale rechtsregel met rechtstreekse gevolgen in de interne rechtsorde op de interne rechtsregel.

Het bestreden vonnis (Corr. Antwerpen, 11 mei 1978) heeft eiser tot cassatie tot een geldboete veroordeeld ter zake van : met overtreding van de artt. 35, 1, eerste lid, van het Wegverkeersreglement, en 29, tweede lid, van de Wegverkeerswet, op de openbare weg, als bestuurder van een personenauto of auto voor dubbel gebruik, die voor de eerste maal in het verkeer werd gebracht vanaf 15 juni 1968, de veiligheids gordel niet te hebben gedragen.

«Over het middel, ambtshalve afgeleid uit de schending van het rechtsprincipe van de voorrang die de bij verdrag bepaalde internationale rechtsregel met rechtstreekse gevolgen in de interne rechtsorde heeft op de interne rechtsregel :

«Overwegende dat eiser bij conclusie had opgeworpen dat artikel 35, 1, eerste lid, van het Wegverkeersreglement indruist tegen de bepalingen van de artikelen 5 en 8 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950 en goedgekeurd bij de wet van 13 mei 1955 ;

«Overwegende dat het vonnis dit verweer verwerpt op grond dat een vaste rechtspraak steeds ontkend heeft dat de rechter een wet aan een internationaal verdrag zou kunnen toetsen ;

«Overwegende dat deze redengeving in strijd is met het genoemd rechtsprincipe, luidens hetwelk, in geval van conflict tussen een interne rechtsregel en een internationale verdragsregel die rechtstreekse gevolgen heeft in de interne rechtsorde, de door het verdrag bepaalde rechtsregel primeert ; dat deze voorrang voortspruit uit de aard zelf van het bij verdrag bepaald internationaal recht en meebrengt dat de rechter, wanneer hij zou vaststellen dat een bepaling van intern recht strijdig is met een bepaling van een internationaal verdrag die, zoals ten deze, de artikelen 5 en 8 van het genoemde verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, rechtstreekse gevolgen heeft in de interne rechtsorde, de verplichting heeft te weigeren de bepaling van intern recht toe te passen.»

(Voorzitter : ridder de Schaetzen—Raadsheer-rapporteur : de h. Delva—Advocaat-generaal : de h. Tillekaerts—In de zaak : L.)

Arbrb. Brugge (2e Kamer), 25 november 1977

Arbeidsovereenkomst werklieden—Schorsing wegens militaire dienst—Verbod van afdanking—Faillissement—Afdanking van alle werknemers.

De curator kan bij faillissement ook de werknemer die zijn militaire dienstplicht vervult ontslaan wanneer de handelsactiviteit niet wordt voortgezet.

Overeenkomstig artikel 28 *quinquies*, § 2, kan eiser alleen afgedankt worden wegens dringende reden of wegens een voldoende reden.

(...)

«Daar het ter zake om een faillissement gaat, dient deze wettelijke in verband te worden gebracht met de wetgeving inzake faillissementen. Deze houdt in principe de stopzetting van de handelsactiviteit van de gefailleerde in (Fredericq, *Traité de droit commercial*, VII, nr. 220, uitgave 1949).

«Wanneer de curator de stopzetting uitvoert en de in dienst zijnde werknemers ontslaat, handelt hij in de hoedanigheid van gerechtelijk lasthebber aan wie de gerechtelijke opdracht is gegeven het faillissement te vereffenen ten voordele van alle schuldeisers en als vertegenwoordiger van hen, en niet als vertegenwoordiger van de gefailleerde.

«Dit principe wordt overigens bevestigd door artikel 475 Wetboek van Koophandel, dat bij uitzondering de mogelijkheid tot voortzetting toelaat van het bedrijf, waarover de rechtbank van koophandel beslist, met als criterium het belang van alle schuldeisers, dus ook van de werknemers. Daaruit kan worden afgeleid dat, wanneer de rechtbank van koophandel niet beslist tot voortzetting en de curator de werknemers onmiddellijk afdankt, hij optreedt voor de massa van alle schuldeisers, als gerechtelijke lasthebber belast met de vereffening van het faillissement (zie Cass., 13 januari 1971, *J.T.T.*, 1971, 124 en *Arbh.* Gent, 13 december 1973, *J.T.T.*, 1973, 233, die het geval behandelen van doorzending van afgevaardigden van het C.V.G.V. na voortzetting van de exploitatie gedurende een termijn met toepassing van artikel 475 Wetboek van Koophandel; *Arbh.* Gent, 10 maart 1971, *J.T.T.*, 1973, 44, dat het geval behandelt van afdanking van zo een afgevaardigde onmiddellijk na de faillietverklaring).

«De rechtspraak inzake artikel 28 *quinquies*, § 2, gaat nog verder en is van oordeel dat er van een voldoende reden sprake is, wanneer de beëindiging in het kader van een ruime collectieve maatregel plaatsvindt naar aanleiding van de sluiting van de onderneming en derhalve geen discriminerende bedoelingen nastreeft ten nadele van zijn militaire verplichtingen (zie daarover *Arbrb.* Antwerpen, 22 mei 1975, *J.T.T.*, 1975, 301, met uitvoerige rechtsleer en rechtspraak in deze zin).

«Ter zake betwist eiser niet dat hij afgedankt werd wegens het faillissement, zoals alle andere werknemers en niet omdat hij zijn legerdienst deed. Wanneer de curator de zelfstandige activiteit stopzet en daarbij de werknemers afdankt, handelt hij als gerechtelijk lasthebber aan wie de gerechtelijke opdracht is gegeven het faillissement te vereffenen ten voordele van alle schuldeisers en als vertegenwoordiger van hen.

«De ratio legis van artikel 28 *quinquies* is de werknemer tijdens de schorsing, onder andere wegens militaire dienstplicht, te beschermen en hem te behoeden tegen afdankingen om reden van zijn legerdienst. Wanneer echter alle werknemers afgedankt worden door de curator ter uitvoering van zijn wettelijke opdracht, is geen discriminatie om reden van de militaire dienstplicht mogelijk.

«Er anders over oordelen zou tot gevolg hebben eiser te bevoorstellen tegenover zijn medearbeiders zonder reden, en zover strekt zich de bescherming niet uit (zie *Arbh.* Brussel, afd. Antwerpen, 21 oktober 1974, *T.S.R.*, 1975, 87).

(Voorzitter : de h. Ampe—Rechters in sociale zaken : de hh. Ghesquiere en Van De Calseyde—Substituut-arbeidsauditeur : de h. Beckers—Advocaten : mrs. Vermeersch en Vanbeylen—In de zaak : T. t/ Mrs. Vanbeylen en Moeykens qq.)

Arbrb. Hasselt (3e kamer), 7 april 1978

Sociale reclassering minder-validen—Beslissing tot opheffing van een vorige beslissing—Nietigheid.

Bij beslissing van 10 februari 1977 werd door het Rijksfonds voor Sociale Reclassering van de minder-validen aan eiser voor de duur van drie jaar een tegemoetkoming voor de aankoop van spuiten en naalden beloofd. Bij beslissing van 24 november 1977 weigerde het fonds voor de toekomst nog enige tegemoetkoming te verstrekken. Op beroep van eiser wordt deze laatste beslissing, op andersluidend advies van het openbaar ministerie, vernietigd.

«Het komt de rechtbank bovendien voor, dat de bestreden beslissing een beslissing van opheffing uitmaakt. Als dusdanig beschouwt de rechtbank iedere uitdrukkelijke of stilzwijgende rechtshandeling, waarbij een administratieve overheid een door haar genomen beslissing te niet doet, voor de toekomst (ex nunc). In de bestreden beslissing immers is er geen sprake van het met terugwerkende kracht (ex tunc) te niet doen van de op 10 februari 1977 betekende eerste beslissing, doch enkel van het tenietdoen voor de toekomst (ex nunc) van laatstgenoemde beslissing. Terwijl men in de eerste veronderstelling had kunnen spreken van een intrekking, kan men in de laatste veronderstelling enkel gewag maken van een opheffing.

«Rijst thans de vraag, of een individuele beslissing van opheffing, zoals de bestreden beslissing er een is, als rechtsgeldig kan beschouwd worden. De rechtbank stelt vast dat de op 10 februari 1977 betekende beslissing, welke verwerende partij door middel van de bestreden beslissing heeft willen opheffen, een beslissing is die rechten toekent. Tevens dat zij regelmatig is. Als beslissing die rechten toekent en bovendien regelmatig is kan zij, aldus de rechtbank, niet worden opgeheven. Het tegenovergestelde aanvaarden zou, zo meent de rechtbank, in strijd zijn met de rechtszekerheid. Zelfs indien de op 10 februari 1977 betekende beslissing niet regelmatig zou zijn—hetgeen in de loop van het geding geenszins werd aangetoond—dan nog zou de opheffing ervan slechts kunnen gebeuren binnen de termijn bepaald voor het instellen van een beroep tot vernietiging voor de Raad van State of, ingeval een beroep is ingesteld, tot de sluiting van de debatten. Daarna zou intrekking of opheffing volgens de rechtbank slechts geldig kunnen geschieden, wanneer de rechtshandeling die er het voorwerp van uitmaakt door een zodanige onregelmatigheid is aangetast, dat ze voor onbestaande moet worden gehouden, of wanneer de handeling door bedrog uitgelokt is of wanneer een uitdrukkelijke wetsbepaling de intrekking of opheffing toelaat. In feite werd de bestreden beslissing van opheffing niet getroffen tijdens de termijn voor het instellen van een beroep, waarvan boven sprake, noch vóór het sluiten van de debatten als bovenbedoeld. Evenmin is er sprake van zodanige onregelmatigheid dat de op 10 februari 1977 betekende beslissing voor onbestaande zou moeten worden gehouden, noch van bedrog, noch van een uitdrukkelijke wetsbepaling die opheffing toelaat. (Zie wat de rechtsleer aangaat betreffende de opheffing van een administratieve rechtshandeling o.m. : J.R. Delatte, «Le retrait des actes administratifs unilatéraux», *Annales de la Faculté de Droit de Liège*, 1965, 95 ; J.M. Auby, *Droit administratif spécial*, 1966, blz. 25 tot 27 ; A. De Laubadère, *Traité élémentaire de droit administratif*, 1967, tome I, nrs. 505 tot 514 ; P. Lawalle, «L'abrogation des actes administratifs unilatéraux», *Annales de la Faculté de Droit de Liège*, 1970, 69-141 ; J. Dembour, *Droit administratif*, 1970, nr. 223 ; Peremans, «De intrekking door de administratieve overheid van de door haar uitgereikte bouw- en verkavelingsvergunning» in *Administratief Lexicon*, onder «Administratieve en juristische beroepen inzake Stedebouw» ; A. Mast, *Overzicht van het Belgische administratief recht*, onder nr. 419).

«Op grond van het voorgaande, beschouwt de rechtbank de bestreden beslissing, beslissing die de opheffing beoogt van een vorige beslissing, als niet rechtsgeldig.

«Derhalve is de vordering gegrond.»

(Voorzitter : de h. Van Herck—Rechters in sociale zaken : de hh. Pfeffer en Daemen—Openbaar ministerie : de h. L'Homme—In de

zaak : S. t/Rijksfonds voor Sociale Reclassering van de minder-validen)

Arbrb. Gent (1e Kamer), 8 mei 1978

Arbeidsongeval—Tijdelijke algehele arbeidsongeschiktheid—Werkhervatting op eigen initiatief van getroffene—Vergoeding—Geen toepassing van art. 23 Arbeidsongevallenwet.

«Eisende partij beweert dat van de toepassing van artikel 23 van de wet op de arbeidsongevallen geen sprake kan zijn omdat ter zake het initiatief tot werkhervatting uitging van eisende partij zelf, en derhalve de voorwaarden van het K.B. van 27 september 1973 niet werden gevolgd.

«Verwerende partij daarentegen is van oordeel dat artikel 23 van de Arbeidsongevallenwet van toepassing is ongeacht van wie het initiatief daartoe uitgaat, en ongeacht of daarbij de procedure bedoeld in het K.B. van 27 september 1973 (B.S. 27 oktober 1973) werd gevolgd.

«Artikel 23 van de wet van 10 april 1971 is echter niet van toepassing.

«Immers, dit artikel gaat uit van een gedeeltelijke tijdelijke arbeidsongeschiktheid, terwijl in casu eisende partij tijdelijk algeheel arbeidsongeschikt was op het ogenblik dat hij, volledig op eigen initiatief, een nieuwe betrekking vond.

«Weliswaar is de bedoeling vervat in artikel 23 van de Arbeidsongevallenwet dat het slachtoffer in de hypothese van artikel 23 voormeld geen hogere vergoeding zou genieten dan het loon dat het genoot vóór het arbeidsongeval (zie Arbeidshof Gent, 9 juni 1976, T.S.R., 1977, 288 ; *Les Nouvelles, Droit social*, t. IV, A 603, p. 257) ;

«Aangezien echter artikel 23 niet van toepassing is, kan de grondidee van artikel 23 niet zomaar overgenomen worden in andere situaties.

«Zo zou de oplossing van artikel 23 van de Arbeidsongevallenwet

ook niet kunnen worden toegepast ten aanzien van het arbeids-slachtoffer dat zelfs tijdens de periodes van gedeeltelijke tijdelijke arbeidsongeschiktheid op eigen initiatief als zelfstandige actief wordt.

«Immers, één der fundamentele uitgangspunten van artikel 23 van de Arbeidsongevallenwet is dat een zo spoedig mogelijke reïntegratie in het vroegere beroep wordt beoogd, zij het dan dat in afwachting van het hervatten van het vroegere beroep een ander beroep voorlopig wordt uitgeoefend.

«In casu echter wordt niet meer betwist dat ten aanzien van het beroep uitgeoefend op het ogenblik van het arbeidsongeval, eisende partij tijdelijk algeheel arbeidsongeschikt was van 15 januari 1971 tot 31 juli 1974.

«Daar artikel 23 van de Arbeidsongevallenwet slechts een beperking inhoudt ten opzichte der volledige uitkeerbaarheid der tijdelijke vergoedingen indien het gaat om een wedertewerkstelling in een periode van tijdelijke gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid, dient dergelijke beperking restrictief te worden opgevat en toegepast ; derhalve kan deze beperkende regeling niet geëxtrapoleerd worden op het geval van een werkopname in een totaal andere sector (voorheen vleesbewerking — thans textielsector) in een periode van tijdelijke algehele arbeidsongeschiktheid (zie *Les Nouvelles, Droit social*, t. IV, A 610, p. 259-260).

«Eisende partij kan derhalve aanspraak maken op de dagelijkse vergoedingen wegens tijdelijke algehele arbeidsongeschiktheid voor de periode 15 januari 1971 tot 31 juli 1974, op grond van 90 procent van het gemiddeld dagloon (zie art. 22 Arbeidsongevallenwet) en zonder rekening te houden met het door eisende partij in de periode 17 september 1973 tot 31 juli 1974 bij de firma U. te Gent, verworven loon.»

(Voorzitter : de h. Van Grembergen—Rechters in sociale zaken : de hh. Mus en Buyck—Advocaat : mr. De Smet loco De Schrijver—In de zaak : Van T. t/ N.V. De Vaderlandsche)

NOOT—In dezelfde zin : Cass., 13 februari 1978, *J.T.T.*, 1978, 233.

WETGEVING

HET SUBROGATIERECHT VAN HET ZIEKENFONDS

1. Art. 70, § 2, van de wet van 9 augustus 1963 bepaalt dat de prestaties van de verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering niet toegekend worden wanneer de schade, waarvoor om prestaties wordt verzocht, gedekt is door het gemene recht of een andere wetgeving.

Als aan de bijzondere toekenningsvoorwaarden van art. 241 K.B. 4 november 1963 is voldaan, zal het ziekenfonds evenwel aan de verzekerde, in afwachting dat hij krachtens een andere wetgeving of het gemene recht schadevergoeding ontvangt, voorlopig de prestaties toekennen.

Ingevolge deze bepaling treedt het ziekenfonds in de rechten van de rechthebbende tegenover de derde die aansprakelijk is voor de schade of die de schade dient te vergoeden op grond van enige andere wetgeving.

In die gevallen worden de verzekeringsprestaties niet samen genomen met de schadeloosstelling, voortvloeiend uit een andere wet-

geving (verbod van cumulatie)¹. De rechthebbende moet steeds sommen ontvangen die ten minste gelijk zijn aan het bedrag van de Z.I.V.-prestaties.

2. De wet van 5 augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen, gaf in haar art. 27, § 7, aan de Koning de bevoegdheid art. 70 van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling en organisatie van een regeling voor verplichte ziekteverzekering te wijzigen en aan te vullen met het oog op een meer rationele en gecoördineerde functionering van de ziekte- en invaliditeitsverzekering.

¹ Zie J. DEVROE, De uitkeringen van het ziekenfonds en haar mogelijkheden van verhaal, *R.W.*, 1966-67, 1697.

² Bijvoegsel B.S. voor 17 augustus 1978, p. 76.

Zo kwam het K.B. nr. 19 van 4 december 1978 tot wijziging en aanvulling van art. 70 van de wet van 9.8.63 tot stand (*Staatsbl.*, 14 december 1978, p. 15512).

3. Krachtens een recente rechtspraak van het Hof van Cassatie, waarop reeds in dit tijdschrift kritiek werd geïllustreerd³, werd de omvang van het recht van het gesubrogeerde ziekenfonds beperkt wanneer de rechtbank tot een gedeeltelijke aansprakelijkheid besloot bij schade veroorzaakt volgens het gemeene recht of een andere wetgeving.

Dit cassatiearrest stelde dat het ziekenfonds gehouden blijft tot uitbetaling van het gedeelte van de uitkeringen dat evenredig is met het deel aansprakelijkheid dat niet op de derde rust.

Met andere woorden, de omvang van het subrogatierecht van het ziekenfonds werd beperkt tot het resultaat van de vermenigvuldiging van het bedrag van de verleende prestaties met het percentage van de aansprakelijkheid van de derde.

Dit had tot gevolg dat, als de uitgaven van het ziekenfonds zelfs gelijk waren aan of kleiner dan het bedrag dat de gedeeltelijk aansprakelijke sociaal verzekerde voor dezelfde schade van de derde kreeg, de terugvordering van het ziekenfonds werd beperkt en bij het lid cumulatie werd toegelaten.

De nieuwe tekst beoogt dan ook duidelijk te stellen dat het ziekenfonds de terugvordering kan eisen van de prestaties ten belope van het totaal van de bedragen die ten laste van de derde worden gelegd, conform de geest van art. 70, § 2, d.w.z. het wettelijk subrogatierecht en het verbod van cumulatie van prestaties Z.I.V. met de vergoeding die krachtens een andere wetgeving wordt verleend.

4. Het gedeelte van de tekst dat handelt over de wettelijke subrogatie van het ziekenfonds luidt nu als volgt: «De verzekeringsinstelling treedt rechtens in de plaats van de rechthebbende: deze indeplaatsstelling geldt tot beloop van het bedrag van de verleende prestaties voor het geheel van de sommen die krachtens een Belgische wetgeving, een buitenlandse wetgeving of het gemeene recht verschuldigd zijn en die de schade (voortvloeiend uit ziekte, letsels, functionele stoornissen of overlijden) geheel of gedeeltelijk vergoeden.»

5. Een concreet voorbeeld ter illustratie van de omvang van het subrogatierecht van het ziekenfonds: een sociaal verzekerde wordt het slachtoffer van een verkeersongeval en lijdt een loonverlies van 100.000 fr.; de derde is aansprakelijk ten belope van de helft; de ongeschiktheid van de verzekerde is 100 %; het ziekenfonds keert 60.000 fr. aan de sociaal verzekerde uit.

Wat zal het dienen terug te vorderen van de aansprakelijke derde? Volgens het betwiste cassatie-arrest slechts 30.000 fr., nl. de helft van haar uitgaven die 60.000 fr. bedroegen. De sociaal verzekerde kreeg van de derde (50.000 - 30.000) of 20.000 fr., en ontving dus in totaal 80.000 fr. Het ziekenfonds was aldus in de onmogelijkheid zijn subrogatierecht volledig uit te oefenen.

De huidige tekst maakt definitief een einde aan dit geschilpunt en bepaalt dat het ziekenfonds, dat in de plaats van de sociaal verzekerde is gesteld, evenveel rechten heeft als haar verzekerde en dus in casu 50.000 fr. van de derde kan innen. Het slachtoffer ontvangt aldus: 60.000 fr. (Z.I.V.).

Die oplossing is logisch; ze heeft bovendien het voordeel niemand te schaden en wendt het risico af de Z.I.V. een gedeelte van de schadeloosstelling te doen dragen die juridisch ten laste van een andere wetgeving valt. Inderdaad, de sociaal verzekerde ontvangt eensdeels ten minste het equivalent van de Z.I.V.-verstrekkingen daar de som van 60.000 fr. die hem oorspronkelijk was toegekend definitief verworven blijft. Hij ontvangt trouwens 10.000 fr. meer dan de som die de aansprakelijke derde hem schuldig was. Anderdeels betaalt deze laatste niet meer dan het bedrag dat hij aan het slachtoffer schuldig is, d.i. 50.000 fr.

Het ziekenfonds zal uiteindelijk slechts 10.000 fr. moeten betalen, wat overeenstemt met het deel van de schade dat het wettelijk verplicht is definitief ten laste te nemen, daar dat gedeelte van de schade niet door het gemeene recht wordt vergoed.

Er is daarenboven geen cumulatie en de sociaal verzekerde ontvangt minimum de wettelijke tegemoetkoming van de Z.I.V.

Het is duidelijk dat het door het ziekenfonds terug te vorderen bedrag, het bedrag van de door haar verleende prestaties niet mag overschrijden, en dat het daarenboven sommen dient te betreffen die een zelfde schadegeval dekken.

6. Ten slotte wordt de hele tekst van art. 70, § 2, hier en daar wat vereenvoudigd of verduidelijkt. Zoals het verslag aan de Koning bepaalt gaat het om preciseringen in de redactie van de tekst, zonder evenwel de inhoud ervan te wijzigen.

Enkele voorbeelden:

1° de aanhef wordt negatief geformuleerd. De bij deze wet bepaalde prestaties werden *geweigerd* ... wat ten slotte slechts een zinswending betreft;

2° het begrip schade wordt gespecificeerd. Het gaat hier om het verlies dat de rechthebbende (of eventueel zijn nabestaanden) lijdt ingevolge *ziekte, letsels, functionele stoornissen* of *overlijden* en waarvoor door de ziekte- en invaliditeitsverzekering prestaties worden verleend;

3° gemeene recht of andere wetgeving wordt vervangen door: Belgische wetgeving, *vreemde wetgeving* of gemeen recht.

A.M. Caeyers-De Hondt

IN MEMORIAM

Prof. dr. L. Th. Maes

L. Th. Maes, die ons op 11 augustus 1978 — veel te vroeg — is ontvallen (hij was 59 jaar oud), behoorde tot de bekendste en actiefste rechtshistorici van ons land. Geboren te Den Dungen in Nederland op 5 december 1918, studeerde hij Geschiedenis te Leuven, waar hij licentiaat werd in 1939 en doctor in 1943; daarna studeerde hij Rechten te Brussel, waar hij zijn tweede doctoraat behaalde in 1950. Zijn professionele activiteit oefende hij uit in het secundair onderwijs, eerst als leraar, dan (vanaf 1969) als inspecteur, welke functie hij vanaf 1973 combineerde met die van docent aan de Universitaire Instelling Antwerpen.

Zijn actieveld was tweevoudig. Enerzijds was er zijn werkzaamheid als bezieler en vernieuwer van het vak geschiedenis in het secundair onderwijs en als vulgarisator van de wetenschap der geschiedenis (hij was uitgever van *Clio* en schreef talrijke vlot leesbare werken voor een breed gecultiveerd publiek). Anderzijds was er zijn academisch, origineel, geleerd werk, waarover we het in dit weekblad zullen hebben, want het betrof de rechtsgeschiedenis.

Er zijn juristen voor wie alleen de wet bestaat en die al wat buiten het positieve hic et nunc geldende recht valt, irrelevant (zij het niet oninteressant) vinden: rechtshistorische lectuur is een verpozend intellectueel tijdverdrijf voor de lange winteravonden, bij het haardvuur. Dit zijn juristen naar het hart van Napoleon: de wet is de wet, commentaar — d.i. de rechtsleer — is verboden en de rechters — «les bouches de la loi» — zijn zo onbelangrijk dat zij niet eens zelf recht spreken, want door hun mond spreekt de wet. A fortiori zijn in die optiek rechtssociologie, rechtsfilosofie en rechtsgeschiedenis min of meer verdachte en ondermijnende vormen van tijdverdrijf van intellectuelen — Napoleons «idéologues». Er zijn echter ook andere juristen, die het fenomeen recht in zijn totaliteit willen benaderen. Zij stellen de vraag van de filosofische grondslagen van het recht als waardesysteem; zij willen de plaats van het recht definiëren in het raam van de samenleving in haar geheel; zij willen tenslotte ook het levend recht in zijn groei bestuderen, want ze weten dat het ook voor

³ Zie V. LUMAY, noot bij Cass., 11 juni 1974, R.W., 1974-75, 1312; vgl. Cass., 1 juni 1976, R.W., 1976-77, 528.

het rechtsleven nuttig is te weten waar men vandaan komt om te begrijpen waarheen men gaat.

Het is in dat perspectief dat L. Th. Maes zich heeft gewijd aan de wetenschappelijke studie van de rechtshistorie — en wel op verschillende niveaus. Vooreerst dat van de editie van oude rechtsteksten: we verwijzen naar zijn uitgave van costumen van Mechelen van 1527 en zijn medewerking aan een nog ongepubliceerde band van de Ordonnantien van Filips II, die door de Koninklijke Commissie der Oude Wetten worden uitgegeven. Vervolgens door monografieën en detailstudies over het strafrecht. Dit was een levenslange belangstelling van de overleden geleerde, vanaf zijn zeer omvangrijk en zeer overvloedig gedocumenteerd boek over het Mechelse strafrecht uit de late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijden (1947) tot zeer recent, nog onuitgegeven werk over «het strafrecht van het Oud Regiem in beeld» en over de criminele ordonnantiën van Filips II. Het derde grote interesse-veld van de betreurde Mechelse rechtshistoricus was dat van de in zijn vaderstad gevestigde Grote Raad, in 1504 opgericht als hoogste rechtscollege van de oude Nederlanden: de eerste van zijn zeer talrijke aan dit onderwerp gewijde studies dateert van 1949. Hoewel hij die drie akkers steeds is blijven beploegen, heeft hij zijn methode toch regelmatig vernieuwd, zo behoorde zijn belangstelling voor de rechtsarcheologie bijv. tot de jongste jaren.

De werken van L. Th. Maes blinken uit door eruditie en overvloedige documentatie, alsook door een brede belangstelling voor het sociale en culturele klimaat. Zijn vlotte pen zal menig lezer van het *Rechtskundig Weekblad*, waarin hij dikwijls heeft geschreven, zijn opgevallen.

L. Th. Maes was een rusteloos man, die zich nooit tot kamergeleerdheid heeft kunnen beperken: hij reisde veel en was een veel gehoord spreker op internationale congressen. Hij was ook een organisator: zo heeft hij zich uiterst verdienstelijk gemaakt bij de herleving van het *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* na de Tweede Wereldoorlog. Dit internationaal bekend orgaan van de rechtsgeschiedenis was aan het einde van de Eerste Wereldoorlog in Nederland ontstaan, maar was tijdens de 2e Wereldoorlog stopgezet en na 1945, toen Nederland zeer moeilijke jaren kende, niet opnieuw verschenen. Het is vnl. dank zij het dynamisme van de jonge L. Th. Maes dat Belgische subsidies werden gemobiliseerd die, samen met de Nederlandse, hebben toegelaten in 1950 het *Tijdschrift* te laten herleven, dat nog steeds door een Nederlands-Belgische Redactie wordt geleid en tot de bekendste Belgisch-Nederlandse wetenschappelijke ondernemingen met wereldfaam behoort. L. Th. Maes is in de periode 1950-61 de eerste Belgische secretaris van het *Tijdschrift* geweest, tot meer tijdrovende bezigheden in verband met zijn professionele bedrijvigheid in het Onderwijs op hem beslag hebben gelegd (hij is tot aan zijn dood lid van de Algemene Redactie gebleven).

Het oeuvre dat onze onvermoeibare collega heeft tot stand gebracht is een blijvende bron van inspiratie en informatie voor al wie gelooft in het recht en lering wil halen uit de experientie van het voorgeslacht. Het moge waar zijn dat recht en gerecht in grote mate de resultanten zijn van machts- en interessenstrijd, dat neemt niet weg dat de mensheid in het kader van die strijd bepaalde principes heeft ontdekt en geformuleerd die boven de contingenties van tijd en ruimte staan en — hopelijk — tot de blijvende verworvenheden van de wereldgeschiedenis behoren.

R.C. van Caenegem

BERICHTEN

Leuvense verzekeringsdagen 1979

Op 4 en 5 mei 1979 wordt door de afdeling Economisch Recht van de K.U.Leuven, in samenwerking met het Instituut voor Actuariële

Wetenschappen van de K.U.Leuven, in de gebouwen van de Rechtsfaculteit, Tiensestraat 41, 3000 Leuven een colloquium georganiseerd over het thema *Verzekering en consument nu*.

De bedoeling is om na een inventarisatie van de diverse knelpunten en problemsferen en een verduidelijking van de standpunten der diverse betrokkenen (verzekeraars, verzekeringsconsumenten, verzekeringstussenpersonen, controleoverheid, actuaariaat) te komen tot een debat en dialoog. Professor em. R. Vandeputte zal de slottoespraak houden.

Inschrijvingsformulieren zullen later via dit tijdschrift verspreid worden. Nadere inlichtingen kunnen nu reeds verkregen worden bij dr. H. Cousy, Rechtsfaculteit, Tiensestraat 41, 3000 Leuven. (tel. 016/23.20.17).

MEDEDELINGEN

De financiële positie van gescheiden vrouwen en haar gezinnen naar Nederlands recht — Plannen

In *Mededelingen* van het Nederlands Ministerie van Justitie (nr. 1076 van 29 december 1978) wordt hierover het volgende medegedeeld:

De regering heeft naar de Tweede Kamer een memorie van antwoord gestuurd op het voorlopig verslag van de Kamer over de financiële positie van gescheiden vrouwen en haar gezinnen.

Over dit onderwerp was in 1972 een rapport verschenen van de Interdepartementale Werkgroep Onvolledige Gezinnen. In 1975 heeft de toenmalige regering in een brief aan de Kamer haar standpunt bepaald met betrekking tot dat rapport. In het voorlopig verslag was vanuit de Kamer een groot aantal vragen gesteld waar de regering nu op ingaat.

In het voorlopig verslag was gevraagd naar de rechtsgrond van de alimentatie na scheiding.

Naar de mening van de bewindslieden moet men de grondslag voor de alimentatieverplichting na echtscheiding daarin zoeken dat de verantwoordelijkheid die de echtgenoten door te trouwen op zich hebben genomen voor het bestaan, niet zonder meer eindigt bij echtscheiding. Daarbij moet men verder de huidige maatschappelijke omstandigheden in Nederland in aanmerking nemen. Voor de vrouw is het vaak moeilijk om na de scheiding zelf door arbeid in haar levensonderhoud te voorzien, vooral wanneer ze al wat ouder is. In veel gevallen heeft ze de zorg voor de huishouding en de kinderen gehad en kon tijdens haar huwelijk geen beroep uitoefenen.

De bewindslieden herinneren aan het intussen verschenen rapport van de Commissie Alimentatienormen. Zij beschouwen dit rapport als een bijzonder belangrijke bijdrage aan de gedachtenvorming over de alimentatieproblematiek. De voornaamste grondgedachten eruit geven zij als volgt kort weer:

a. Er moet gestreefd worden naar een systeem dat leidt tot een grotere uniformering van de alimentatierechtspraak zodat op het gebied van het alimentatierecht de rechtsgelijkheid en rechtszekerheid zoveel mogelijk kunnen worden bevorderd.

b. Alimentatie is een uitzondering op de algemene regel dat in principe iedere meerderjarige voor zichzelf moet zorgen. Alimentatierecht is dus uitzonderingsrecht en moet als zodanig worden toegepast.

c. De alimentatiegerechtigde die onvoldoende inkomsten heeft tot levensonderhoud en in redelijkheid niet in staat is zich voldoende inkomsten te verwerven, heeft — als zijnde behoeftig — in beginsel aanspraak op een uitkering tot levensonderhoud.

d. Het bedrag van de alimentatie mag niet zo zijn dat de alimentatieplichtige en eventueel zijn nieuw gezin een redelijk bestaan wordt ontnomen.

e. De nieuwe echtgenote die eigen inkomsten heeft, werkt in de eerste plaats voor haar eigen levensonderhoud, zodat zij niet (geheel) ten laste van haar man komt. Daardoor heeft laatstgenoemde meer ruimte om aan zijn verplichtingen te voldoen.

f. In aansluiting op het uitgangspunt onder b. is het redelijk dat aan de alimentatiegerechtigde de verplichting wordt opgelegd, van tijd tot tijd aan te tonen dat betrokkene nog steeds niet in staat is in eigen levensonderhoud te voorzien.

Deze grondgedachten spreken de bewindslieden aan. Het was hun echter niet mogelijk nu al tot een afgeronde oordeelsvorming over het rapport te komen. De voorstellen die de Commissie op haar grondgedachten baseert, worden thans op hun mérites beoordeeld waarbij de — soms zeer critische — commentaren die intussen verschenen zijn, worden betrokken. De voorstellen zullen ook op wetgevings- en financieel-technisch gebied moeten worden uitgewerkt. Zodra duidelijk is geworden welke voorstellen van de Commissie voor realisatie in aanmerking komen en op welke wijze dit zou dienen te geschieden, zal de minister van Justitie hierover zijn mening aan de Tweede Kamer nader kenbaar maken.

Vrijwel alle fracties hebben in het voorlopig verslag vragen gesteld over eventuele limitering van de duur van de alimentatieplicht.

Het betreft hier volgens de bewindslieden een moeilijk en ingewikkeld vraagstuk waarvan men bovendien de budgettaire consequenties voor de gemeenschap nog niet nauwkeurig kan overzien. Een definitief oordeel kunnen ze daarover nu nog niet uitspreken. In principe staan ze niet afwijzend tegenover de limiteringsgedachte en ze vinden het alleszins de moeite waard om de bestudering van dit onderwerp uit te breiden. Ze hebben daarom besloten een interdepartementale werkgroep in te stellen die zal bestaan uit vertegenwoordigers van de Ministeries van Justitie, van C.R.M., van Financiën en van Sociale Zaken. Daarbij kan ook de hulp van deskundigen van buiten worden ingeroepen.

De bewindslieden wijzen op een reeds bestaande vorm van rechterlijke limitering. De wet bepaalt namelijk dat de rechter bij echtscheiding een alimentatie kan toekennen «voor bepaalde tijd en onder bepaalde voorwaarden». De rechter kan op grond daarvan de alimentatie vaststellen voor een bepaalde duur. Betrokkene kan echter later weer b.v. op grond van gewijzigde omstandigheden de rechter vragen die regeling ongedaan te maken of te wijzigen. De minister van Justitie wil nu een wetswijziging voorstellen op grond waarvan een door de rechter vastgestelde limiteringsregeling onaanvaardbaar wordt na afloop van de in die regeling vastgelegde termijn. De rechter zal ook de bevoegdheid krijgen ambtshalve een gelimiteerde alimentatie toe te kennen.

In de brief van de regering uit 1975 is de mogelijkheid ter sprake gekomen van een zoveel mogelijk samenhangend beleid voor alle categorieën van onvolledige gezinnen. Naast de gescheiden vrouw kan hier gedacht worden aan de weduwe of weduwnaar met gezin, de verlaten vrouw of man, de ongehuwde moeder. Bij alle verschillen hebben deze groepen maatschappelijk gemeen dat op één man of vrouw de verantwoordelijkheden drukken die normaal door twee personen worden gedeeld. In het bijzonder geldt dit de verzorging en de opvoeding van de kinderen en het verwerven van een inkomen.

Er is gedacht over één uitkeringsregeling voor alle categorieën van onvolledige gezinnen. De bewindslieden zijn echter tot de conclusie gekomen dat de gedachte om langs die weg tot meer samenhang te komen, moet worden verlaten. De categorieën lopen daarvoor toch teveel uiteen. Naar hun mening zijn er echter ook andere manieren waarop de samenhang in het beleid ten aanzien van gelijke maatschappelijke omstandigheden van onvolledige gezinnen tot uiting kan komen. Zij wijzen daarvoor op bepaalde ontwikkelingen die al aan de gang zijn zoals op het gebied van de gezinsverzorging (invoering van een landelijk uniform retributiesysteem), verruiming van de mogelijkheden van kinderopvang enz.

TIJDSCHRIFTEN

Recueil Général

Tome 127, okt. 1978, nrs 22286 à 22298.
Droit civil—droit notarial—droit fiscal.

Tome 127, nov. 1978, nrs 22299 à 22315.
Droit civil—droit notarial—droit fiscal.

Revue de Droit Familial

nr. 3, 1978.

Hugues Born, La compétence des tribunaux belges à l'égard des demandes de dispense de l'âge légal de la nubilité intéressant les mineurs étrangers—Denise Docquir, Divorce et séparation de corps : Répercussions de ces situations sur les droits de la femme en sécurité sociale—Jurisprudence.

Annales de Droit

Tome XXXVIII, 1978, nr. 3.

R. Anseren, L'avant-projet de loi sur la concurrence et le rôle du pouvoir judiciaire—J. Lenoble et F. Ost, A propos d'une introduction critique au droit.

Administration Publique

lg. 2, août 1978.

A. Parisi, En feuilletant les cahiers de la Cour des comptes—K. Lambert, Le niveau intermédiaire dans la structure administrative—M.R. Thielemans, Une première tentative de réforme administrative 1922-1925—Delooz-Lamers D., Les conseils culturels—Jurisprudence commentée.

lg. 3, sept. 1978.

Jurisprudence.

lg. 3, oct. 1978.

Jurisprudence.

Revue de Droit Intellectuel

lg. 68, oct. 1978, nr. 10.

R. Vanderperre, La protection juridique du logiciel—G. Leherter, Le certificat d'obtention végétale en Belgique—Jurisprudence.

Journal de Droit Fiscal

Mai-juin 1978.

L'imposition des revenus d'immeubles de sociétés non résidentes—Jurisprudence.

Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Etranger

sept-oct. 1978, nr. 5.

Pierre Le Mire, Inexistence et voie de fait—Gérard Marcou, L'information du citoyen et les aides publiques à la presse—Christian Philip, Le Québec à l'heure du choix—Maurice-Christian Bergerès, Les cavaliers budgétaires—Raymond Muzellec, Sur la consultation des maires de France—Didier Linotte, Chronique générale des réformes administratives françaises—Thérèse Pinet, Analyse des textes législatifs et réglementaires—Roland Drago, Notes de jurisprudence.

Der Staat

17. Band, 1978, Heft 3.

Carl Schmitt, Die legale Weltrevolution. Politischer Mehrwert als Prämie auf juristische Legalität und Superlegalität—Jörg Lücke, Bundesfreundliches und bürgerfreundliches Verhalten. Zur bürgerbezogenen Ergänzungsbedürftigkeit des Grundsatzes des bundesfreundlichen Verhaltens—Dieter Suhr, Staat—Gesellschaft—Verfassung von Hegel bis Heute—Berichte und Kritik.

Northwestern University Law Review

Volume 72, jan-febr. 1978, nr. 6.

Robert Childres, Buyer's Remedies : The Danger of Section 2-713—Ian R. Macneil, Contracts, Neoclassical and Relational Contract Law—Robert S. Summers, General Equitable Principles Under Section 1-103 of the Uniform Commercial Code—Thomas L. Eovaldi & Peter R. Meyers, The Pro Se Small Claims Court in Chicago : Justice for the «Little Guy?» — William F. Johnson, Remedies in Trade Secret Litigation.

Volume 73, March-April 1978, nr. 1.

Archibald Cox, Federalism and Individual Rights Under the Burger Court—Stephen B. Presser, A Tale of Two Judges, Richard Peters, Samuel Chase, and the Broken Promise of Federalist Jurisprudence—Donald P. Simet, The Concept of «Nexus» and State Use and Unapportioned Gross Receipts Taxes—Comments.